

KONVERGENCE

trhu práce a mezd k nejvyspělejším zemím EU

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

KONVERGENCE
trhu práce a mezd
k nejvyspělejšími zemím EU

KONVERGENCE

**trhu práce a mezd
k nejvyspělejším zemím EU**

ČMKOS

Červen 2021

Zpracoval: KOLEKTIV AUTORŮ

Ing. Martin Fassmann – vedoucí týmu

Doc. Ing. Tomáš Pavelka, Ph.D.;

Doc. Ing. Ilona Švihlíková, Ph.D.;

Doc. Ing. Pavel Janíčko, CSc.;

Ing. Hana Popelková;

Mgr. Dušan Martinek

Tento dokument byl zpracován v rámci projektu „Sociální dialog a Společnost 4.0“, Reg. číslo CZ.03.1.52/0.0/0.0/18_094/0010266, který je financován z prostředků ESF prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.

© Českomoravská konfederace odborových svazů

www.cmkos.cz

Praha 2021

ISBN: 978-80-86809-25-0

Obsah

Úvodem.....	7
Opravdu si Češi nezaslouží vyšší mzdy?	11
Co se skrývá za produktivitou práce v ČR?	20
Nový model politiky levné práce v ČR – souvislosti a důsledky.....	26
Nízké mzdy a dlouhá pracovní doba – dvě tváře zaostávající ekonomiky ČR	33
Ekonomická konvergence mezi ČR a vyspělými členy EU – teoretická východiska a odhady možného vývoje	39
Vliv kurzu a přijetí eura.....	50
Jak transformovat ČR na zemi pro budoucnost	57
Shrnutí a doporučení pro hospodářskou politiku ČR	77
Koronakrize 2020–2021 a její vliv na mzdovou konvergenci ČR	87
Slovníček pojmů	93

Použité zkratky

ČMKOS – Českomoravská konfederace odborových svazů

ČNB – Česká národní banka

DEM – německá marka

EIB – Evropská investiční banka

ERDI – Exchange Rate Deviation Index

EU – Evropská unie

HDP – hrubý domácí produkt

HND – hrubý národní důchod

MOP – Mezinárodní organizace práce

NRR – Národní rozpočtová rada

PPP neboli PKS – parita kupní síly

SVE – státy střední a východní Evropy

SRN – Spolková republika Německo

V4 – země Visegrádské čtyřky (ČR, SR, Maďarsko, Polsko)

Úvodem

Před více než pěti lety zveřejnila ČMKOS svůj programový dokument „Vize změny hospodářské politiky.“¹ Cílem tohoto dokumentu bylo vyvolat společenskou debatu o zásadních ekonomických a společenských změnách, které povedou k výraznému urychlení ekonomického růstu, ale především k přiblížení životní úrovně občanů ČR k úrovni nejvyspělejších zemí EU. Na základě analýzy 25leté ekonomické transformace v ČR Vize jasně prokázala, že **udržování dosavadního směru hospodářské politiky ČR je nepřijatelné. Ukázalo se totiž, že dosavadní vývoj v ČR nedává žádnou záruku v přijatelném čase přiblížit se ekonomicky a sociálně naší zemi vyspělé EU.**

Říká se, že lidská paměť je velmi krátká. Nelze však zapomenout na počátek tzv. ekonomické transformace, kdy se zcela vážně tehdy československému obyvatelstvu slibovalo, že „když si teď utáhneme opasky“, doženeme Rakousko do pěti, maximálně deseti let. Je pravda, že u některých občanů se tento slib naplnil a nebylo k tomu často potřeba ani tolik času. Rozhodně to nebyli čeští zaměstnanci. Pro ty vidina rychlého přiblížení – konvergence k vyspělým zemím zmizela v nenávratnu, stejně jako řada dalších slibů. Je paradoxem, že čeští zaměstnanci tzv. radikální ekonomickou transformaci velmi silně podporovali a bezprostředně třetinovým poklesem reálných mezd, znehodnocením úspor a narůstající nezaměstnaností nesli její hlavní tíhu.² **Dnes je zcela zřetelné, že obětí, kterou čeští zaměstnanci transformaci české ekonomiky přinesli, byla politickými elitami promarněna. Údajně úspěšné ekonomické a sociální reformy po 30 letech jejich aplikace přinesly českým zaměstnancům pouze necelou třetinu úrovně mezd Rakouska či Německa.**

Na místo slibované moderní konkurenceschopné ekonomiky byl prosazen model nízkonákladové ekonomiky. Byla to Vize ČMKOS, která jasně ukázala, že v ČR je fakticky dlouhodobě aplikován hospodářský model pro rozvojové země. Vše, co se kolem nás děje, jsou fakticky více či méně zřetelné projevy tohoto modelu; jako např. **klíčová odvětví v rukou nadnárodních korporací, permanentní odliv kapitálu ze země, nízké ocenění produktu, znehodnocený (výprodejový) kurz národní měny, velmi nízký podíl nákladů práce na přidané hodnotě versus velmi vysoký podíl zisku, extrémně nízké zdanění zisku a kapitálu versus extrémně vysoké zdanění práce a spotřeby (v porovnání s vyspělými zeměmi).** A to vše přinášející dlouhodobě nízké mzdy a dlouhou pracovní dobu, opakující se tlak na privatizaci lukrativních částí veřejných služeb (školství a zdravotnictví) a transferů (důchody) a snahy o zatlačení podnikatelsky nezajímavé části sociálních služeb a transferů na úroveň chudinské péče.

Vize poukázala na bezvýchodnost dané hospodářské politiky. Vyznění provedených modelových propočtů bylo jednoznačné. Pokud bude Česká republika ve své hospodářské a mzdové politice postupovat stejným směrem, jakým postupovala v předchozích deseti (prakticky i dvaceti) letech, je mzdové přiblížení německým či rakouským sousedům pro české zaměstnance nedostižné!

1 Fassmann M., Ungerma J., Vize změny hospodářské politiky ČR, Revue Pohledy 2/2015 (prosinec 2015), Praha, 48 str., ISBN 978-8086846-61-3.

2 O důsledcích výchozího makroekonomického manévru na počátku ekonomické transformace bude podrobněji pojednáno v následující kapitole. Každopádně co se týče nákladů zaměstnanců spojených s ekonomickou transformací, nelze v žádném případě mluvit pouze v minulém čase!

Toto pro ekonomy v podstatě fádání zjištění „překvapivě“ vyvolalo mezi českými zaměstnanci nejdříve údiv a silnou deziluzi. Především však znamenalo definitivní konec naivním představám o tom, že tzv. ekonomická transformace a na ni navazující další a další ekonomické „reformy“ konečně přinesou „dobro všem“. „Korunu“ všemu pak nasadili takzvaní „nezavislí analytici“, kteří okamžitě dali nezpochybnitelný fakt dlouhodobě (a záměrně) udržované velmi nízké úrovně mezd v ČR za vinu českým zaměstnancům, kteří „si neřekli o víc“. (Na někoho se zjevný a neoddiskutovatelný fakt výrazně nízkých mezd musel „svalit“.)

Je tedy logické, že Vize a na ni navazující další programové dokumenty ČMKOS padly na vysoce úrodnou půdu.³ Staly se teoretickým základem dlouhodobé, a dnes už můžeme říci i velmi úspěšné, kampaně českých odborů za zvýšení mezd „**Konec levné práce**“. **Tím Vize splnila svůj bezprostřední aktivizační cíl.** Skutečnost, že se nyní po několika letech k tématu mzdové konvergence České republiky k nejvyspělejším zemím EU vracíme, má několik důvodů.

- I. Vize, navazující dokumenty a především kampaň „Konec levné práce“ vyvolaly v odborné i laické veřejnosti ČR vedle výrazně pozitivního ohlasu celou řadu otázek, dezinterpretací a záměrných manipulací, které je možno vyjádřit větou „Češi si vyšší mzdy nezaslouží, protože mají nižší produktivitu než Němci“, či v žurnalistické zkratce „Češi oproti Němcům málo pracují“. Proto jsou úvodní pasáže dokumentu věnovány **shrnutí zásadních příčin velmi nízkých mezd v ČR** a podrobnému rozboru klíčového makroekonomického ukazatele – produktivity práce a jeho souvislostí. Pouze správná interpretace charakteru a vývoje tohoto ukazatele nám umožní uvést na pravou míru řadu zavádějících tvrzení.
- II. I když dosavadní vývoj ČR jasně ukázal, že ekonomický model postavený především na výhodě geografické „vklíněnosti“ do německého ekonomického prostoru kombinované s modelem nízkonákladové ekonomiky se vyčerpal již před mnoha lety. Snahy o jeho zachování, nebyly v ČR v žádném případě opuštěny. Těžiště nové politiky levné pracovní síly se posunulo od metod přímého zadržování (snižování) růstu mezd a celkových nákladů práce, které bylo typické v předchozích dekáдах⁴ k tlaku na maximální otevřenost **přílivu levné pracovní síly, především ze států mimo EU, ale nejen to. Pod pláštěm boje proti koronavirové krizi byla v minulém roce přijata celá řada daňových opatření, která se odrazila, a ještě zásadně negativně odrazí v oblasti konvergence českých mezd a platů k vyspělé Evropě.**⁵
- III. „Vize změny hospodářské politiky“ neměla ambici podrobně analyzovat **všechny souvislosti ekonomické konvergence České republiky k vyspělým zemím EU.** Proto při jejím zpracování byly některé otázky odsunuty stranou (souvislost mezi délkou pracovní doby a vyšší

3 Jde o zásadní analýzy v posledních letech zpracované ČMKOS. V těchto studiích jsou na základě podrobných analýz formulovány zásadní programové přístupy největší odborové centrály v ČR jak k jednotlivým sektorovým politikám (rozpočtová, měnová, daňová, mzdová a sociální), tak i k hospodářské politice jako celku. Kromě již zmiňované Vize se jedná především o následující studie:

Fassmann M., Snižování tzv. nemzdových nákladů práce – mýty, fakta, souvislosti, Revue Pohledy 1/2016 (únor 2016), Praha, 41 str., ISBN 978-8086846-63-7.

Fassmann M., Zkracování pracovní doby a konkurenceschopnost. v Dandová E., Fassmann M., a kol., Popis současného stavu v oblasti zkracování pracovní doby a zavádění flexibilních forem práce v České republice, Praha 2016, ČMKOS (ESF), 32 str., ISBN.978-80-86809-13-7.

Fassmann M., Ungerman J., Přínosy a náklady přistoupení ČR k eurozóně, Revue Pohledy 1/2018 (únor 2018), Praha, 71 str., ISBN 978-8086846-66-8.

Fassmann M., Dlouhá pracovní doba a nízké mzdy – dvě tváře hospodářského modelu ČR, Revue Pohledy 2/2018 (Listopad 2018), Praha, 6 str., ISBN978-80-86846-68-2.

4 Souhrnně jsou tyto procesy popsány v: Fassmann M., Ungerman J., Vize změny hospodářské politiky ČR, Revue Pohledy 2/2015 (prosinec 2015), Praha, 48 str., ISBN 978-8086846-61-3 část Náklady práce a mzdy str. 35–42 a dále Fassmann M., Snižování tzv. nemzdových nákladů práce – mýty, fakta, souvislosti, Revue Pohledy 1/2016 (únor 2016), Praha, 41 str., ISBN 978-8086846-63-7.

5 Blíže bude pojednáno v poslední kapitole.

mezd, teoretické a metodické otázky související s procesem konvergence mezi vyspělými a méně vyspělými zeměmi, klíčové ukazatele konvergence a jejich kvantifikace, vliv případného přijetí eura na konvergenci nových členských zemí EU ze států SVE aj.). Těmto otázkám věnujeme nyní v této studii výrazně více místa.

- IV. Působením času **Vize v některých ohledech zastarala a je nutno ji aktualizovat v novém kontextu.** Nejde pouze o prostou aktualizaci dat. Vnitřní i vnější prostředí České republiky se za poslední tři roky výrazně změnilo. V roce 2014 nastoupila nová koalice s výrazně odlišnou koncepcí hospodářské politiky a tato politika pokračuje. Politika předchozí i stávající vládní koalice a kampaň ČMKOS „Konec levné práce“ znamenaly významný průlom v přístupu k minimální mzdě a platům ve veřejném sektoru. To následně pozitivně ovlivnilo i **nárůst celkové mzdové hladiny**. Po třech letech a pěti měsících došlo v dubnu 2017 ke zrušení kurzového závazku ČNB. (Vize kurzový závazek zásadně kritizovala.) Toto zrušení se bohužel prozatím projevilo v očekávaném posílení české koruny jen velmi mírně. Nicméně uvolněním mzdového a kurzového kanálu se podařilo překonat neblahé dědictví rozpočtové restriktce pravicových vlád a znehodnocení měnového kurzu při vyhlášení kurzového závazku – **mzdovou divergenci ČR vůči nejvyspělejším zemím EU**. Klíčovou otázkou této studie pak samozřejmě je, jak tento nastolený pozitivní trend dále podpořit a posílit.⁶
- V. V kontextu s předchozími body se studie zaměřuje na **hledání nového směru hospodářské politiky ČR**, a to jak ve smyslu odstínění snahy o návrat k politice levné práce, tak i aktivních opatření posilujících konvergenci České republiky vůči nejvyspělejším zemím EU.

Cílem studie ČMKOS je oproti předchozí Vizi výrazněji přispět do diskuse o změně hospodářské politiky a (na základě i mezinárodních zkušeností) posoudit šance České republiky jako středně vyspělé země s dlouhou průmyslovou tradicí plynoucí z maximálního využití nových směrů a možností rozvoje vědy, techniky, digitálních technologií i nových systémů řízení a přeskočit celou vývojovou etapu a tím se dostat na úroveň nejvyspělejších zemí mnohem rychleji (jak se to v minulosti povedlo např. Finsku či Dánsku). Je to právě otázka „přezbrojení“ – změny struktury ekonomiky, úloha státu v těchto procesech, příklady dobré a špatné praxe. To jsou otázky, kterými se tato studie zabývá podrobněji.⁷

Nízké mzdy nejsou výhodou, ale zásadním problémem české ekonomiky a české společnosti, se kterým se potkáváme na každém kroku. Jsou příčinou tu již zjevných, tu stále ještě skrytých – ne však neexistujících – problémů české společnosti a nejen jí. Honba za stále levnější pracovní silou, v zájmu udržení „ještě chvíli“ velmi pořádných konkurenčních výhod, nás mezi nejvyspělejší evropské země nepřivede, ba právě naopak.⁸

6 Tento poměrně zásadní problém aktuální hospodářské politiky ČR by si zcela jistě zasloužil podrobnější analýzu ze všech možných hledisek. Vzhledem k zaměření studie se tomuto tématu věnujeme především v kontextu mzdové konvergence ČR.

7 Toto téma je v současné době velmi aktuální nejen v zemích našeho typu (zde je třeba především poukázat na dokument Inovační strategie České republiky 2019–2030, zpracovaný na začátku roku Radou vlády pro výzkum, vývoj a inovace), ale i v zemích vyspělých. V tomto směru je nutno považovat za velmi inspirativní nově formulovanou strategii průmyslové politiky SRN, publikovanou na začátku února letošního roku (viz Nationale Industriestrategie 2030, Strategische Leitlinien für eine deutsche und europäische Industriepolitik, Bundesministerium Für Wirtschaft und Energie, Februar 2019). K oběma těmto materiálům se vrátíme podrobněji v závěrečné kapitole.

8 Nutno připomenout, že i přes výrazný nárůst mezd v posledním období je cenová konkurenceschopnost ČR (postavená ovšem na velmi nízkých mzdách, resp. nákladech práce) stále velmi vysoká. V roce 2017 dosahoval poměr hodinové produktivity práce (HDP na odpracovanou hodinu v paritě kupní síly) České republiky k Německu hodnoty 58,4 %. Poměr nominálních nákladů práce na odpracovanou hodinu v ČR vůči SRN však byl pouze 33,4 %. To znamená, že za hodnotu 1 pracovní hodiny v Německu si bylo možno koupit v ČR 3 pracovní hodiny. A za tyto 3 hodiny se v ČR vytvořilo o 75 % více reálného produktu než v SRN.

Bez rychlého ekonomického a sociálního přiblížení chudších zemí k vyspělým zemím, bez odstranění příkrých rozdílů mezi jednotlivými členskými zeměmi EU, ať již v ekonomické nebo sociální oblasti, nelze dosáhnout stabilního politického prostředí.

Pro Českou republiku jako „nejzápadnější z východních zemí“, ležící v těsné blízkosti nejbohatších regionů Evropské unie, vytvářejí extrémní rozdíly v úrovni odměňování zaměstnanců velký problém. Ten – pokud zůstane neřešen – bude v čase narůstat. Řadu věcí nedokážeme dnes ještě rozpoznat, nicméně některé problémy se již ukazují. Zásadní a narůstající personální problémy v českém zdravotnictví spojené s migrací českých lékařů a zdravotních sester za vyššími výdělky „za humna“, výpadky dodávek některých klíčových léků, přetrvávající horší kvalita dovážených potravin a dalšího zboží (vše souvisí s nízkou kupní silou českého obyvatelstva ve vztahu k zahraničí), prolínání „západních cen“ do oblasti nemovitostí, energií aj. jsou ve skutečnosti jen pomyslnou špičkou ledovce.

Opravdu si Češi nezaslouží vyšší mzdy?

Dne 14. května 1996 na předvolební tiskové konferenci ODS pronesl tehdejší předseda vlády Václav Klaus následující slova: „Neslibuji, ale říkám: s námi je možné očekávat, že na přelomu 20. a 21. století bude v roce 2000 průměrná mzda v ČR v minimální variantě dvojnásobná, v maximální variantě se bude blížit částce 20 tisíc korun.“

Dne 15. května 1996 na tiskové konferenci po zasedání vlády toto tvrzení dále upřesnil: „Předvídám v roce 2000 zdvojnásobení průměrné mzdy na zhruba 17 tisíc korun. To považuji za velmi seriózní odhad a samozřejmě jsem mluvil o nominálních mzdách.“⁹ Po zásadní kritice vznesené především ze strany odborů byla údajná naprostá realističnost tohoto odhadu podpořena celou plejádou nezávislých analytiků, kteří samozřejmě jedním dechem zároveň odmítli výhrady odborů.¹⁰

Jak to dopadlo? Na průměrnou mzdu na úrovni 17 000 tis. Kč jsme – i při následné výrazné prorůstové politice „konkurenčních“ vlád ČSSD – čekali ne čtyři, ale devět let. Dvacetitisícová průměrná mzda byla pokořena po dvanácti letech a třicetitisícová (1170 euro brutto) v roce 2018, tedy po 23 letech. A to v poslední fázi za výrazného přispění kampaně ČMKOS „Konec levné práce“.

Kdo by však čekal, že Václav Klaus bude rád, že se konečně začínají naplňovat jeho staré prognózy o rychlém růstu mezd v „úspěšně transformované“ České republice, byl by zklamán. V polovině roku 2018 se totiž nechal slyšet, že „finanční ohodnocení je takové, jaké je“, a že „vyšší mzdy jsou nesmysl a Češi si je nezaslouží“. I nyní, tak jako před lety, našel pro tento svůj postoj ochotné zastánce.¹¹ Václav Klaus se proti aktuálnímu růstu mezd nešťastně vymezil, a popřel sám sebe, když v devadesátých let minulého století předpovídal a obhajoval potřebu velmi rychlého mzdového růstu v České republice.

Výhrady Václava Klause proti růstu mezd byly ve skutečnosti jen pomyslnou špičkou ledovce. Poměrně rychlý růst mezd a platů na před koronavirovou krizí, krok za krokem eroduje základy dlouhodobě budované nízkonákladové ekonomiky a v některých kruzích nenachází pozitivní odezvu. Především v těch podnikatelských kruzích jejichž zisky jsou na tomto přežitém modelu dlouhodobě přímo závislé.

Proč je finanční ohodnocení zaměstnanců v rámci EU jedno z nejnižších? Abychom na tuto otázku mohli poctivě odpovědět, musíme se vrátit na počátek ekonomické transformace a připomenout, co se tenkrát ve mzdové oblasti opravdu stalo.

Podstatou makroekonomického manévru v letech 1990–1991 bylo vedle výrazného podhodnocení kurzu měny vůči paritě kupní síly („měnový polštář“) i výrazné podhodnocení mezd (nákladů práce) v národní měně vůči produktivitě práce („mzdový polštář“). Důsledkem působení těchto dvou polštářů nastalo, že se české mzdy (náklady práce) dostaly při pohledu z vnějšku české ekonomiky, v optice

9 V redakční úpravě tuto tezi přinesly dne 15. 5. 1996 MFD (Klaus slibuje dvojnásobné platy), Telegraf (ODS slibuje dvojnásobné platy, LN (Klaus slibuje dvojnásobné mzdy), Lidové noviny 16. 5. 1996 (Levice viní premiéra z populismu) atd.

10 Např. Odborníci podpořili Klausův odhad, MFD 16. 5. 1996. Premiérův odhad je reálný, LN 17. 5., MFD 23. 5. 1996, „Ať nás pan odborář nestráší“, NOVA 21. 5. 1996 hlavní relace. „Jde pouze o teoretické spekulace... nebude nebezpečné, pokud v několika příštích letech porostou reálné mzdy rychleji než produktivita práce“, MFD 22. a 23. 5. 1996 atd.

11 Např. www.e15.cz 14. 6. 2018, www.biznysnoviny.cz 19. 6. 2018, www.eurozpravy.cz 24. 6. 2018 atd.

případného investora, do pozice zlomků mezd ve vyspělých zemích.¹² Jejich nízká (ve vztahu k zahraničí) úroveň byla umožněna výrazně nižší cenovou hladinou zboží a služeb na domácím trhu oproti cenám v zahraničí.

Jaká byla tedy realita? Kupní síla českých mezd v zahraničí klesla na méně než pětinu jejich kupní síly na domácím trhu. Po několikanásobné devalvaci koruny v průběhu roku 1990 se české nominální mzdy (v kurzovém přepočtu) ocitly na úrovni zlomků mzdových úrovní západní Evropy. **Kurs české koruny a mzdová regulace zajistily stlačení průměrné mzdy ČR vůči SRN zhruba na 10 %.**¹³

Podle odhadů činila míra podhodnocení československé koruny měřená indexem ERDI (Exchange Rate Deviation Index) na bázi HDP vůči německé marce (DEM) v roce 1990 hodnoty 5,17. To znamená, že DEM měla v tehdejší Československu při oficiálním směnném kurzu 5,17krát vyšší kupní sílu než v SRN. Fakticky šlo o „výprodejový kurz“, což se velmi „úspěšně“ projevilo při následné plošné privatizaci české ekonomiky.¹⁴

O výrazně silném stlačení mezd na počátku ekonomické transformace může svědčit i to, že české mzdy (v kurzovém přepočtu) spadly dokonce pod úroveň mezd Polska nebo Maďarska, tedy zemí, které tehdy měly podstatně nižší národohospodářskou produktivitu práce a podstatně vyšší míru celkové ekonomické nerovnováhy. (V roce 1990 dosahoval u polského zlotého index ERDI hodnoty 4,1, u maďarského forintu 3,1.)

K výraznému poklesu kupní síly českých mezd však došlo i na domácím trhu. V roce 1991 poklesly meziročně reálné mzdy o 26,3 % (při růstu nominálních mezd o 15,4 % a inflaci 56,6 %). Skutečný pokles reálných mezd tak byl více než 2,5x vyšší než úroveň, na které byla **postavena Generální dohoda, uzavřená na počátku ekonomické transformace mezi federální vládou, odbory a zaměstnavateli.**

Tato dohoda, formulující zásadní společenský konsensus nad reformními opatřeními, totiž předpokládala nárůst spotřebitelských cen pouze o 30 %, růst nominálních mezd maximálně o 20 %, a tudíž minimální pokles reálných mezd o 10 %. Z těchto parametrů pak vycházela regulace mezd, valorizace sociálních transferů a další transformační opatření. **Výrazně vyšší než očekávaný nárůst cen, podnícený poslední (neočekávanou a v kalkulacích nezahrnutou) devalvací koruny na sklonku roku 1990, tyto parametry zásadně změnil. V tomto směru bylo jasné, že ČR vstupovala do reformního roku 1991 s nereálnými předpoklady. Bohužel v oblasti regulace mezd a valorizace sociálních transferů však k žádným dodatečným úpravám nedošlo.** Tím pádem dopady transformačního manévru byly v oblasti mezd oproti původnímu tvrzení vlády výrazně vyšší.

K tomu je však nutno dodat, že k poměrně významnému poklesu reálných mezd došlo už v roce 1990. V důsledku tzv. předreformních příprav (postupná devalvace koruny, zrušení záporné daně z obratu) došlo k výraznému zvýšení cen především základních životních potřeb. Inflace dosáhla téměř 10 % a reálné mzdy poklesly o 5,8 %. Za období 1990–91, kdy souhrnná inflace dosáhla 71,7 %, reálné mzdy klesly o 33,6 %.¹⁵

Takto nastavenou úroveň nízkých mezd v ČR dále prohlubovaly další opatření, jejichž úkolem bylo brzdit mzdový růst a udržovat mzdy co nejdéle na co nejnižší „konkurenceschopné“ úrovni. Kromě restriktivní měnové a rozpočtové politiky to byla především mzdová regulace (zrušena až v polovině roku 1995), mzdové předpisy determinující stanovení individuálních mezd, dlouhodobé

12 Samozřejmě tento základní faktor nákladové konkurenceschopnosti bývá podporován dalšími faktory, jako je nízká úroveň korporátního zdanění, nízká úroveň ochrany životního prostředí či ve Vizi (2015) detailně rozebrané faktory velmi nízké sociální ochrany a redukce pracovních standardů.

13 Za dvacet sedm let, tj. do roku 2017, „dokonvergovaly“ mzdy (resp. náklady práce) v ČR zhruba na třetinu německé úrovně.

14 Viz Sociální a ekonomické dopady integrace České republiky do Evropské unie, Rada vlády pro ekonomickou a sociální strategii, červenec 2001, str. 112.

15 Paralelně s tím došlo k výraznému znehodnocení úspor obyvatelstva. Za čtyři roky (1990–1993) se jejich reálná hodnota snížila o 56,6 %. Z celkových vkladů obyvatelstva ČR, které v roce 1989 činily 277,6 mld. Kč, se tak do konce roku 1993 „odpařila“ kupní síla 157 mld. Kč. Statistická ročenka ČR 1993,1994, ČSÚ Praha 1993,1994, vlastní propočty.

záměrné udržování minimální mzdy pod úroveň životního minima, využívání tzv. studené progresse při zdaňování mezd a specifické systémy stanovení mezd v rozpočtové sféře. K regulaci mezd byl samozřejmě využíván i fakt, že se v počátečních fázích transformace drtivá část podniků nacházela ve státním vlastnictví a stále ještě byla přímo resortně řízena a ovlivňována. Všemi těmito „transformačními“ nástroji došlo doslova k dlouhodobému a systematickému zakořenění nízké mzdové úrovně v české ekonomice.¹⁶ (V tomto kontextu je tedy zásadní otázka, nakolik byla výše uvedená „mzdová očekávání Václava Klause“ z roku 1996 míněna opravdu upřímně a co byly volební sliby.)

Bezprostřední dopad makroekonomického manévru do poklesu reálných mezd byl bolestivý a trvalo zhruba pět let, než byl vyrovnán, mnohem závažnější jsou jeho dlouhodobé dopady, s těmi se totiž dodnes každodenně setkáváme.

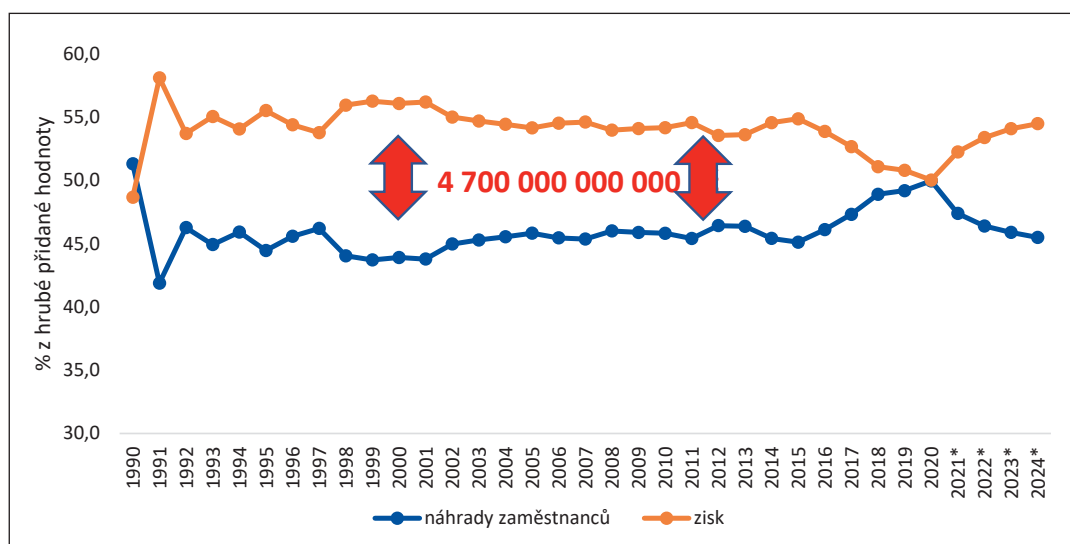
Jak naprosto jasně ukazuje následující graf, **tento manévr totiž zásadním způsobem v ČR přenastavil rozdělení přidané hodnoty mezi mzdy (náhrady zaměstnanců) a zisk (provozní přebytek).**

Jak k tomu došlo? Poměrně jednoduše. Hlavním nástrojem v tomto případě byla mzdová regulace. Ta v klíčových letech po zahájení ekonomické transformace zajistila, že ekonomickým manévrem vyvolaná inflace se bezprostředně neprolnula do mzdové oblasti. Zatímco tedy inflace fakticky proudila volně ve všech cenových okruzích, v oblasti mezd byla zadržována mzdovou regulací a dalšími regulačními nástroji. (viz výše). Meziroční inflace (56,6 %) tak byla pokryta růstem nominálních mezd pouze z jedné čtvrtiny! **To přivedlo zásadní pokles podílu mezd (náhrad zaměstnanců) na přidané hodnotě a naopak výrazný nárůst podílu zisku (provozního přebytku).**

Podíl mezd na přidané hodnotě, který byl v socialistickém Československu již tak nízký (cca 5 bodů pod úroveň vyspělých zemí), se výrazně snížil. Díky této operaci se v roce 1991 nevyplatilo zaměstnancům ve mzdách cca 81 mld. Kč, ale skončilo v zisku podniků. V té době šlo o celou čtvrtinu mzdového objemu!

Graf č. 1

Vývoj podílu mezd a zisku na hrubé přidané hodnotě ČR v letech 1990–2024

Pramen: vlastní výpočty z dat ČSÚ (Historická ročenka národních účtů 1990 až 2010, Statistika národních účtů). (29.6.2021), roky 2021–2024 – vypočteno z Makroekonomické predikce ČR, MF, Duben 2021.

¹⁶ Fassmann M., Rusnok J., The True Effectsof Wage Regulations in the Czech Republic, In: Vaughan-Whitehead (ed) Payingthe Price – The Wage Crisis in Central and Eastern Europe, London, Macmillan Press 1998, New York St. Martins Press 1998.

Výchozí rozdělení přidané hodnoty 51,3% ku 48,7% ve prospěch mezd se meziročně změnilo na poměr 58,1% ku 41,9% ve prospěch zisku. Po částečných korekcích se v roce 1992 dlouhodobě stabilizoval podíl zisku a mezd na přidané hodnotě zhruba v poměru 54 : 46 ve prospěch zisku a toto rozdělení zůstalo v průměru následujících prakticky zachováno a měnit se začalo až v roce 2016 v souvislosti s dlouhodobou kampaní českých odborů Konec levné práce. Tím se alespoň podařilo zvýšit tento poměr v roce 2020 na 50:50. Ovšem ne nadlouho – (viz blíže kapitola 9).

Není překvapivé, že tuto zásadní změnu jedné z klíčových makroekonomických proporcí tehdejší reformátoři příliš nezdůrazňovali. Ukázalo by se totiž, že ono to s utahováním opasků bylo jen pro někoho – zaměstnance. Zatímco jeden si ho utahoval, tak druhý si ho naopak popouštěl.

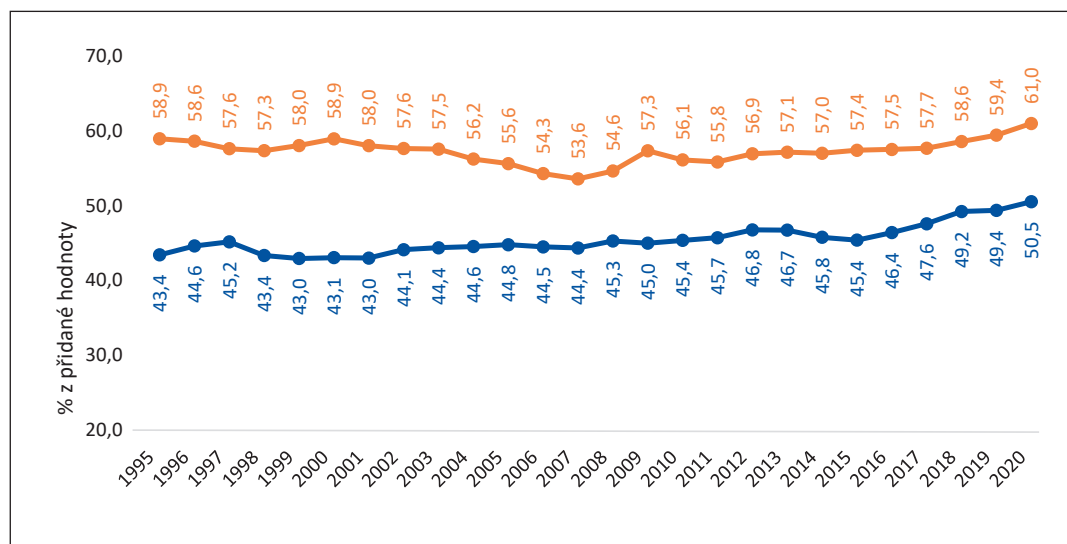
Zajímavý je však i vnější pohled. **Rozdělení přidané hodnoty v ČR se zásadním způsobem odlišilo prakticky od všech vyspělých zemí. Zdá se, jako by hodnoty podílu mezd a zisku na přidané hodnotě byly v těchto zemích oproti ČR „zrcadlově převrácené“.** Například hodnoty podílu nákladů práce na přidané hodnotě v ČR se nápadně blíží podílu zisku na přidané hodnotě v SRN a naopak. Diference mezi podíly nákladů práce a zisku na přidané hodnotě dosahovanými v ČR a v jednotlivých vyspělých zemích je velmi vysoká +-10 až 15 procentních bodů. **Z toho je zřejmé, že se v České republice dosahuje v mezinárodním srovnání výrazně nadprůměrného podílu zisku na přidané hodnotě.**

Rozdělení hrubé přidané hodnoty ČR mezi zisk a mzdy – zásadně odlišné od vyspělých zemí EU – se stalo na dalších téměř třicet let jednou ze zásadních a trvalých charakteristik ekonomiky České republiky.

Prakticky to neznámá nic jiného, než, že čeští zaměstnanci prostřednictvím nevyplacených mezd fakticky subvencují velmi vysokou ziskovost firem působících na českém území. Mezi lety 1991 až 2020 bylo takto „přesunuto“ z mezd do zisku firem zhruba 4,7 bilionu korun!

Graf č. 2

Podíl náhrad zaměstnanců v procentech hrubé přidané hodnoty v České republice a Německu¹⁷

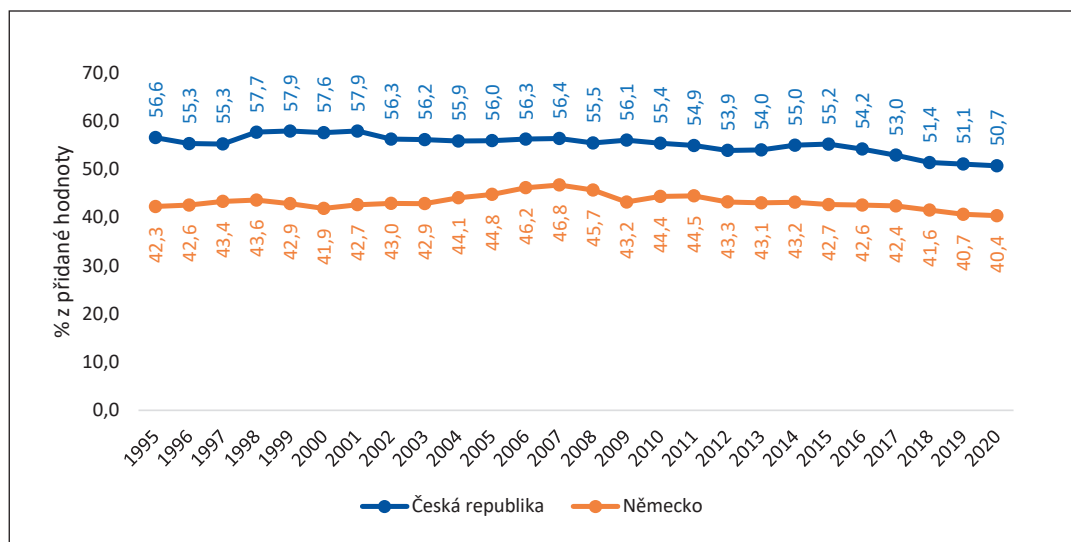

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (29. 6. 2021).

¹⁷ Nevelké difference mezi hodnotami předchozího grafu, čerpajícího z dat Historické ročenky národních účtů, a následujícími grafy (databáze Eurostatu) vyplývají z rozdílných metodik.

Graf č. 3

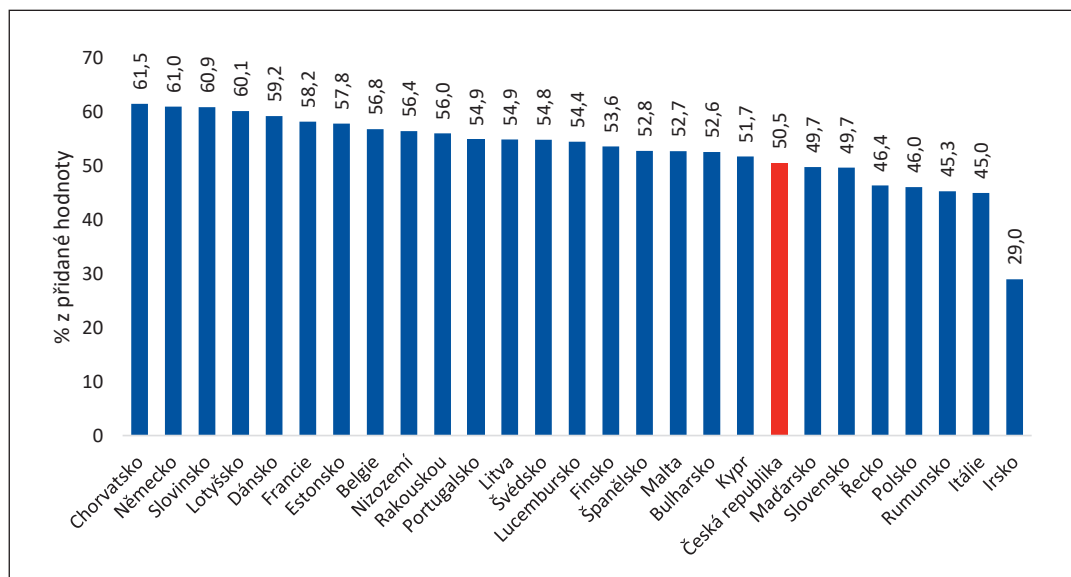
Míra provozního zisku – podíl hrubého provozního přebytku a smíšeného důchodu na hrubé přidané hodnotě v ČR a Německu

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (21. 6. 2021).

Graf č. 4

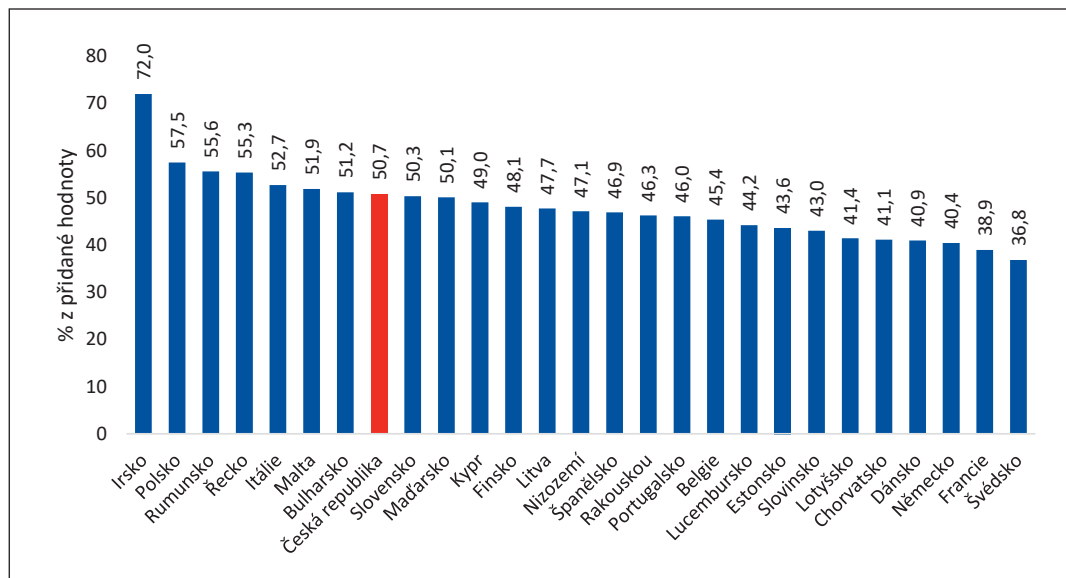
Podíl náhrad zaměstnanců na hrubé přidané hodnotě v procentech v EU v roce 2020

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (29. 6. 2021).

Graf č. 5

Míra provozního zisku – podíl hrubého provozního přebytku a smíšeného důchodu na hrubé přidané hodnotě v procentech v EU v roce 2020

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (29. 6. 2021).

Z dlouhodobého pohledu vyvolává tato situace dvě klíčové otázky:

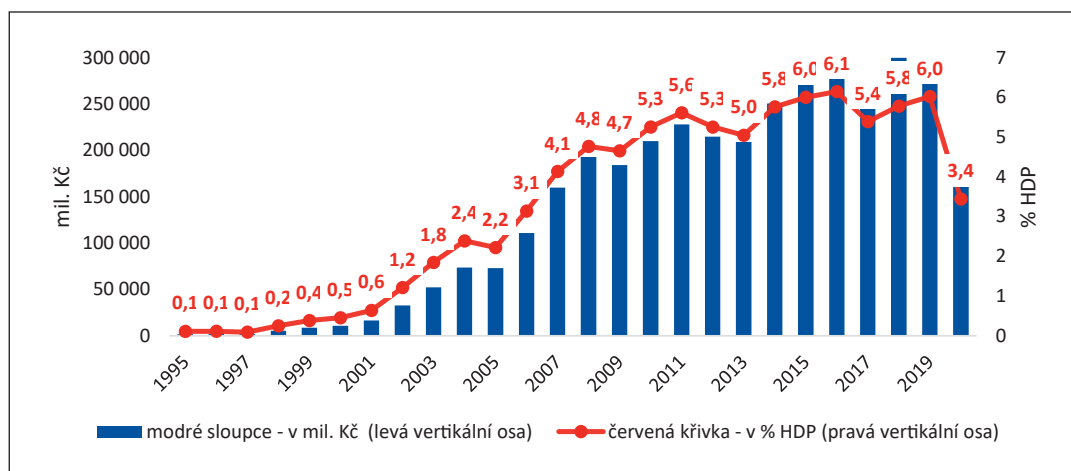
- I. Odpovídá dlouhodobě dosahované velmi vysoké ziskovosti podniků působících na území ČR výkon, struktura, mezinárodní pozice a ekonomická perspektiva rozvoje české ekonomiky?
- II. Bylo třicet let tzv. úspěšné transformace české ekonomiky postavené na bázi nízkonákladové ekonomiky opravdu tak úspěšných?

Pokud ano, tak proč to dříve nejvyspělejší ekonomika ze zemí SVE, ekonomika vyrábějící finální výrobky, za třicet let „úspěšné transformace“ dotáhla k ekonomice doplňkové, subdodavatelské, k záložnímu ekonomickému prostoru Německa, k ekonomice charakterizované vysokým podílem zahraničního vlastnictví ve všech rozhodujících sférách, k velmi nízkým mzdám v evropském i světovém kontextu, k zemi s extrémně vysokým (legálním i pololegálním) odlivem zisku ze země...?

Naše odpověď na tyto otázky je jednoznačná. Model nízkonákladové ekonomiky opřené o velmi nízký podíl mezd na přidané hodnotě měl dost dlouhou dobu na to, aby prokázal svou účinnost. Za třicet let působení v ČR však prokázal spíše svou bezvýchodnost. Efekt nízkých mezd byl promarněn. Místo v masivních investicích a modernizované ekonomice skončil většinou v neproduktivní spotřebě vlastníků firem a v masivním legálním i pololegálním odlivu zisků z České republiky.

Graf č. 6

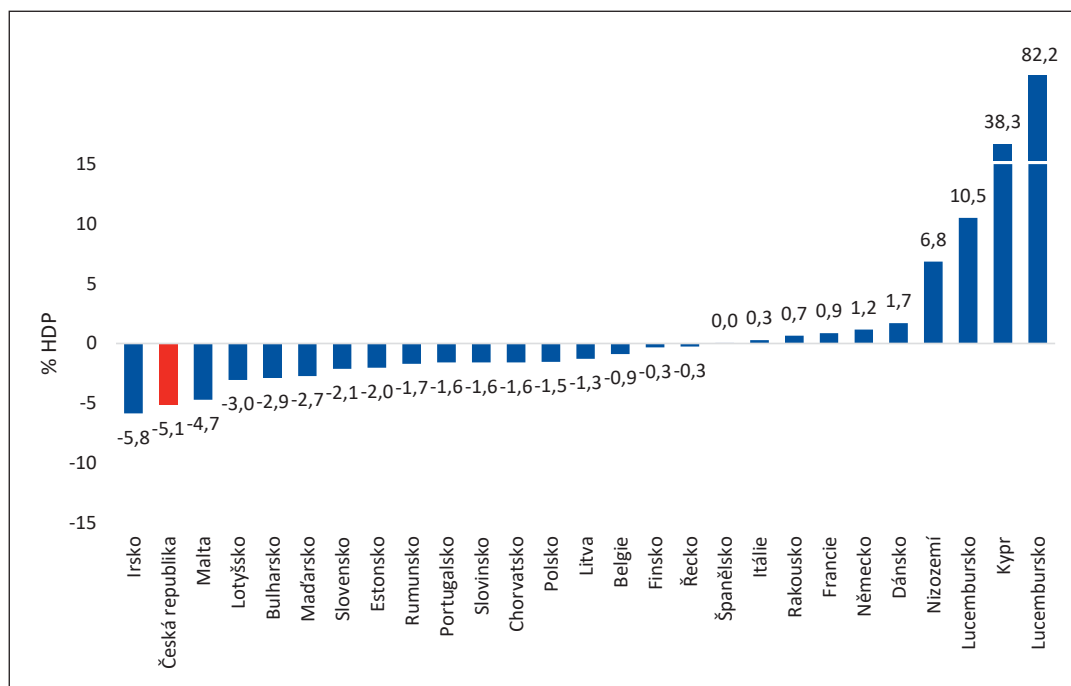
Odliv dividend z přímých a portfoliových investic z České republiky

Pramen: Eurostat (BPM6), vlastní výpočty (20. 4. 2019).

Graf č. 7

Bilance toku dividend z přímých a portfoliových investic v procentech HDP v roce 2019

Pramen: Eurostat (BPM6), vlastní výpočty (20. 4. 2019).

Z toho jasně vyplývá, že nemá cenu tuto politiku levné práce dále podporovat a prodlužovat. Podle našeho názoru stojí česká společnost i české odbory před úkolem nově definovat a prosadit zásadní změnu v dlouhodobě přetrvávajícím nespravedlivém rozdělení přidané hodnoty ČR mezi zisk a mzdy. Z tohoto pohledu existuje v České republice ještě poměrně výrazný prostor pro rychlejší růst mezd než produktivity práce. Ten také jediný může zásadním způsobem změnit poměry v rozdělení přidané hodnoty mezi ziskem a mzdami.¹⁸

Pokud bychom si stanovili za cíl dosáhnout stejného rozdělení přidané hodnoty mezi zisk a mzdy, které bylo dosaženo před zahájením ekonomické transformace v roce 1990 (tj. z pohledu mezd stále ještě výrazně níže než ve vyspělých zemích EU), znamenalo by to (na bázi roku 2018) zrychlit růst objemu mezd oproti růstu produktivity práce celkově cca o 8 procentních bodů. To aktuálně představuje cca 170 mld. Kč.

To není jen závěr českých odborů. Například Národní rozpočtová rada ve své Zprávě o dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí uvádí: ... *nepředpokládáme, že by reálné mzdy rostly stejným tempem, jakým roste HDP na pracovníka. Podíl náhrad zaměstnanců na HDP je totiž v české ekonomice ve srovnání s jinými zeměmi dlouhodobě relativně nízký (v roce 2017 představoval pouze 41,7 %). Nicméně i tento ukazatel se v uplynulých letech postupně zvyšoval. Navíc nevidíme žádný důvod, proč by podíl náhrad zaměstnancům na HDP měl být právě v české ekonomice permanentně systematicky nižší, než je obvyklé*¹⁹.

Na závěr této kapitoly je třeba zopakovat a odpovědět na jednoduchou otázku: Jak je možné, že mzdová úroveň v České republice, původně nejvyspělejší zemi z nových členských zemí SVE, patří v rámci Evropské unie k nejnižším?

Zásadní příčinu nízké úrovně mezd v současné době je třeba hledat ve způsobech provedení ekonomické transformace. Nízká úroveň mezd v ČR je přímým důsledkem dlouhodobě pokračování hospodářské politiky, opírající se o levnou práci, nízké daně a nízké sociální standardy.

Pokud jde o podíl odborů na tomto vývoji, je nutno uvést: Mzdová hladina v jednotlivých konkrétních firmách či oborech je fakticky nastavena podle celkové mzdové hladiny v dané zemi (resp. regionu) a nikoli podle úrovně dosahované produktivity v konkrétní firmě. Tomu jsou nakonec podřízeny i nákladové kalkulace atd.

V kolektivním vyjednávání o mzdách se nevyjednává a nikdy nevyjednávalo o celkovém nastavení úrovně mezd, ale vždy o přírůstku mezd. Jestliže tedy na začátku transformace byla nastavena makroekonomickým manévrem „kurzového a mzdového polštáře“ úroveň českých mezd na úrovni zhruba desetiny úrovně SRN a podíl mezd na přidané hodnotě na úrovni cca 45 %, tj. deset procentních bodů pod úrovní vyspělých evropských zemí, a současně byla po dobu dalších pěti let doprovázena mzdovou regulací a dalšími administrativními nástroji zadržování růstu mezd (vč. dlouhodobě prosazované rozpočtové restrikce), pak nelze vinu za důsledky této politiky svalovat na odbory. Svobodné kolektivní vyjednávání totiž přišlo až po zrušení mzdové regulace. Tedy v době, kdy už byly „karty rozdány“, tj. kdy už byly základní makroekonomické proporce stanoveny a stabilizovány. Tím pak byly zásadním způsobem předznamenány i možnosti pro kolektivní vyjednávání.

Snaha udržet nízké mzdy co nejdéle vyústila např. i do omezování tripartitního dialogu na celostátní úrovni, do zdrženlivého postoje vůči ratifikaci Evropské sociální charty a některých úmluv MOP,

¹⁸ Jde o naprosto zřejmý proces, který vzhledem k přetrvávajícímu extrémnímu nastavení podílu mezi mzdami a ziskem na přidané hodnotě nebude mít zásadní dopad do nárůstu inflace. Jsme si vědomi, že část podnikatelských subjektů může mít s tímto naprosto nezbytným a vzhledem ke geografické poloze České republiky i nezadržitelným nárůstem mezd potíže. Může jít především o malé a střední podniky s nízkou dosahovanou produktivitou práce. V tomto ohledu je však nutno v co nejkratší době připravit a realizovat hospodářský program na všestrannou pomoc a rozvoj malých a středních podniků. Situace na trhu práce je poměrně příhodná i pro zásadnější restrukturalizační opatření. V žádném případě však nelze (třeba pod „praporem“ ochrany malých a středních firem) podporovat bezvýhodnou „cestu zpět“ k modelu nízkonákladové ekonomiky.

¹⁹ Zpráva o dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí, Národní rozpočtová rada, říjen 2018, str. 14.

do odporu k rozšiřování kolektivních smluv vyššího stupně, do útlumu sociálně-ekonomické funkce minimální mzdy apod. To se samozřejmě nemohlo neodrazit i v oblasti rozsahu a kvality kolektivního vyjednávání na všech stupních.

Na adresu odborů lze s odstupem téměř 30 let uvést snad jen jednu výhradu. Totiž tu, že se na počátku ekonomické transformace nechaly tehdejšími politickými představiteli zásadním způsobem oklamat, jako ostatně většina národa.

Odbory byly jedinou silou, která neustále zdůrazňovala důležitost udržení sociální únosnosti transformace. V roce 1995 pod heslem „Odbory za důstojný život“ 90 tisíc lidí demonstrovalo na Staroměstském náměstí proti špatným sociálním zákonům. Byla to první velká odborová protestní akce. Hlasy, které varovaly před touto formou transformace, však byly v menšině a o to větší byly iluze většiny, že za pár let se všichni budeme mít dobře.

Generální dohoda, uzavřená v roce 1990 zástupci vlády, odborů a zaměstnavatelů, totiž byla postavena na předpokladu 30% nárůstu inflace a 10% poklesu reálných mezd (z toho také vycházel systém mzdové regulace). Devalvace koruny na konci prosince 1990 tyto parametry zásadně změnila, aniž došlo k úpravě podmínek Generální dohody a mzdové regulace. Důsledkem byl nárůst inflace o 56% a pokles reálných mezd téměř o 30% a hlavně zásadní pokles podílu mezd na přidané hodnotě.

Co se skrývá za produktivitou práce v ČR?

Určitým paradoxem diskuse o mzdách v České republice je skutečnost, že ještě v roce 2014, když se slavilo 25 let od zahájení ekonomické transformace, se tato transformace hodnotila jako jednoznačně úspěšná. V tehdejších diskusích v podstatě unisono převládal názor, že by na této transformaci nebylo potřeba vůbec nic měnit.

Přitom se téměř nikdo z politiků neodhodlal k tomu, aby ukázal vývoj postavení české ekonomiky v mezinárodním srovnání a samozřejmě také ve mzdách. Evidentně nikdo z tehdejší politické reprezentace, ale ani z ekonomického mainstreamu dlouho nechtěl předstoupit před občany voliče a říci, jak dalece se český mzdový vývoj rozešel s trendy ostatních zemí a že to je nevyhnutelný důsledek transformace české ekonomiky.

V předchozí kapitole je zdůrazněna disproporce v rozdělování přidané hodnoty mezi mzdy a zisk. I když vyrovnání této disproporce může poněkud přispět ke zmírnění výrazných rozdílů v úrovni mezd mezi „starými“ a „novými“ členskými státy EU, v žádném případě je však nemůže odstranit.

Řešení opravdu spočívá v oblasti růstu produktivity práce v ČR. To však v žádném případě neznamená – primitivně řečeno – že by Češi měli oproti současnosti více pracovat. Účel takovýchto vyjádření je jasný, podprahově vnutit české společnosti obecnou představu, že si naši zaměstnanci za své nízké mzdy mohou jen a jen sami. Takovéto představy je nutno zásadně odmítnout, jsou totiž nesmyslné. Pokud bychom totiž v této „logice“ pokračovali, tak bychom museli z faktu, že má zaměstnanec v ČR třetinové německé mzdy, vyvodit, že německý zaměstnanec pracuje třikrát více než český, což není pravda. Podívejme se, v čem tento problém opravdu vězí. Začneme produktivitou práce, s jejíž úrovní se při debatě o mzdovém růstu v ČR tak často operuje.

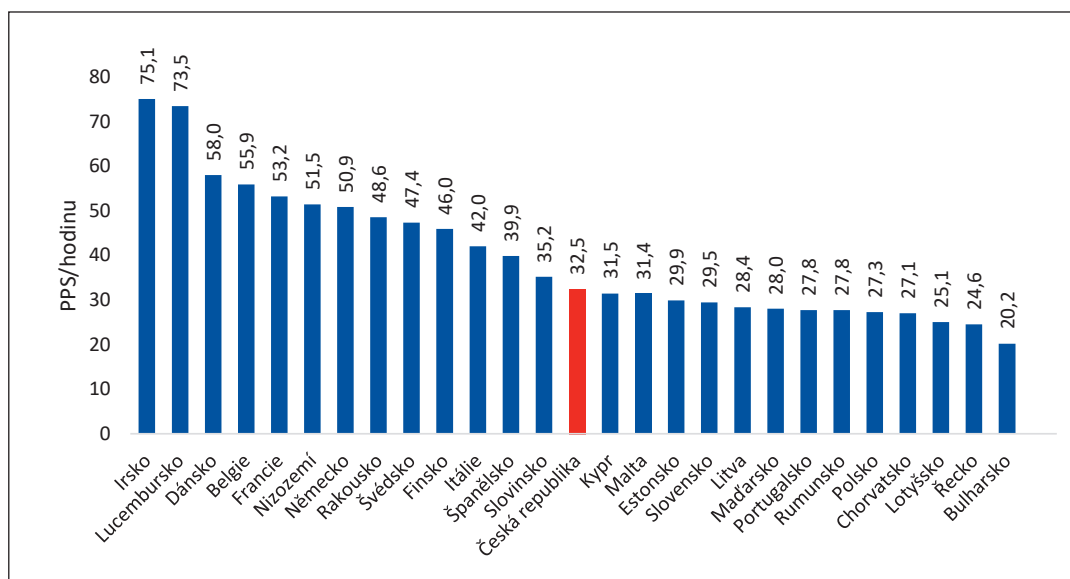
Produktivita práce na národohospodářské úrovni se nejčastěji vyjadřuje jako podíl HDP (v paritě kupní síly) připadající na jednu odpracovanou hodinu.²⁰ V současné době dosahuje vůči sousednímu Německu úrovně zhruba 64 %, v posledních 10 let v podstatě stagnovala (s výraznějším nárůstem na konci dekády). Obdobný vývoj lze zaznamenat při srovnání s jinými vyspělými zeměmi.

Hodnoty takto vykázané produktivity práce ale v reálné praxi velmi často vzbuzují výrazné pochybnosti. Zvláště v konkrétních firmách či v oborech, kde je možno poměřovat tuto úroveň vykazované „finanční“ produktivity s **produktivitou „naturální“, tj. počtem výrobků či poskytnutých služeb za časovou jednotku.**

Je tedy jasné, že je třeba se na problematiku zaostávání produktivity práce musíme podívat poněkud podrobněji. Zvláště když je od nízké produktivity odvozována celková úroveň mzdové hladiny v České republice.

²⁰ Existují však i další ukazatele produktivity práce, které se od tohoto ukazatele, který se nejvíce používá pro mezinárodní srovnání, liší jak v čitateli, tak i ve jmenovateli. Může se používat ukazatel nominální produktivity práce (HDP v běžných cenách na odpracovanou hodinu) stejně tak jako produktivita práce na zaměstnance (v paritě kupní síly či nominální hodnotě). Použití toho kterého ukazatele závisí na tom, v jakém kontextu se s ukazatelem produktivity pracuje.

Graf č. 8

Hrubý domácí produkt na odpracovanou hodinu v paritě kupní síly za rok 2019²¹

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (29. 6. 2021).

Jak měřit produktivitu práce

Podívejme se na počátku na poměrně jednoduchou situaci, kdy český zaměstnanec vyrobí srovnatelný počet výrobků za směnu jako jeho zahraniční kolega. „Naturální produktivita práce“ je v zásadě shodná a v podstatě ji není možno (např. z technologických důvodů) ani zvyšovat. Produktivita vyjádřená finančním ukazatelem se u těchto dvou zaměstnanců zásadně liší. Jde přitom o zcela reálný problém patrný dnes např. v automobilovém průmyslu, kde produktivita výrobních linek v českých firmách je shodná (někdy dokonce i vyšší) se zahraničími, výrobky mají stejnou kvalitu, ale mzda ani zdaleka nedosahuje úrovně v mateřské firmě někde v západní Evropě.

Ve výše uvedeném příkladu se prolínají dva problémy. Prvním obecným problémem je jak měřit produktivitu na národně hospodářské úrovni. Je zřejmé, že na této úrovni nelze výkon ekonomiky (na zaměstnance či odpracovanou hodinu) vyjádřit srozumitelně souborem nějakých naturálních výrobků či služeb. Proto přichází ke slovu finanční ukazatel, který každému tomuto naturálnímu výrobku přiřadí „jeho finanční ocenění“ (přidanou hodnotu). Jeho výhodou je, že se tento ukazatel dá kumulovat i za věcně nesourodé komodity.

Druhým problémem pak je, jaké „ocenění“ se tomuto produktu přiřadí. A je to právě toto **rozdílné ocenění produktu, které je základní příčinou extrémních rozdílů v úrovni dosažené produktivity práce mezi jednotlivými zeměmi.**

21 Produktivita práce je při mezinárodních srovnáních měřena HDP na zaměstnance či odpracovanou hodinu v paritě kupní síly, aby byly vyloučeny rozdíly v cenových úrovních jednotlivých zemí, avšak používané metody mezinárodních komparací zohledňují tyto vlivy jen částečně, a proto jsou fakticky jen přibližné. Na úrovni souhrnné produktivity (HDP na pracovníka) není 5% chyba pokládána za statisticky významnou, na úrovni dílčí (odvětvové) desagregace může být i větší. (OECD Purchasing Power Parity and Real Expenditures, Paris 1999)

Co ovlivňuje českou produktivitu práce?

V předchozím grafu jsme vyjádřili produktivitu práce v paritě kupní síly (tj. při určité eliminaci rozdílů v ocenění produktů). Tímto způsobem by se měla produktivita jaksí přiblížit ke své reálné hodnotě. To však není ukazatel produktivity práce, od kterého se odvíjí mzdová hladina. Tím je ukazatel „nominální“ produktivity práce, kde je číselník vyjádřen hrubým domácím produktem v běžném tržním ocenění – v běžných cenách.

Již na první pohled je zřejmé, že rozdíly mezi těmito dvěma grafy jsou výrazné, a to jak na úrovni jedné země, tak i mezi jednotlivými státy. Otázka zní: Proč? Co je konkrétní příčinou výrazného rozdílu v ocenění produktu mezi Českou republikou a nejvyspělejšími státy Evropské unie? I když je teoreticky možné najít řadu příčin těchto cenových rozdílů, za rozhodující faktory se většinou považují (zvláště v současné postindustriální sféře) následující dva:

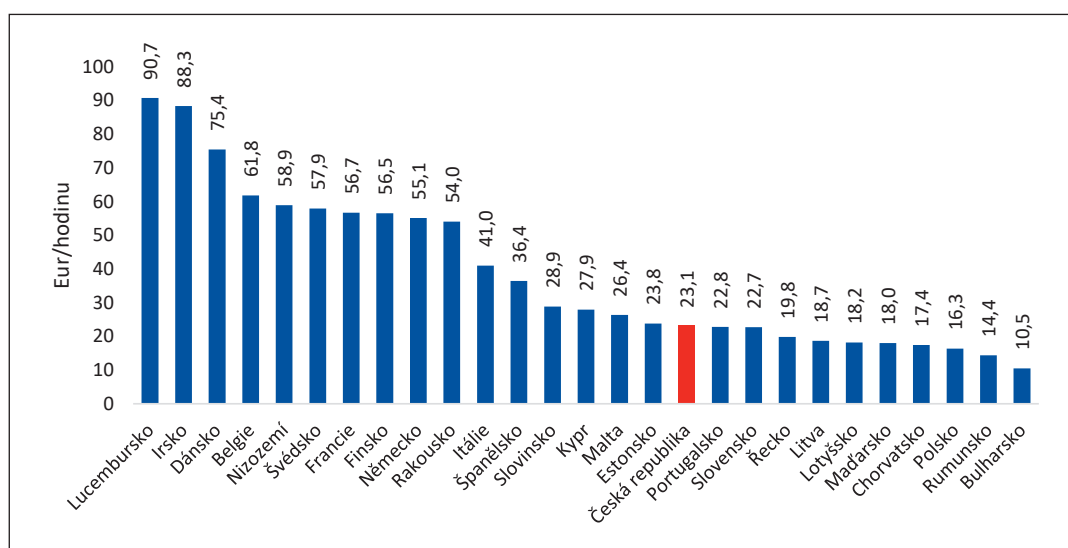
Prvním faktorem je především nižší stupeň přenosu poznatků rozvoje vědy a techniky do výrobku. Obecně platí, že cena za technickou dokonalost výrobku roste podstatně rychleji než hlavní technické parametry, kterými je možné ji vyjádřit. Naopak nízký stupeň implementace posledních poznatků vědy a techniky do výrobků vede k prudkému poklesu ceny a v extrémním případě v podstatě činí výrobek neprodejným. Závislost ceny na úrovni parametrů výrobků je bezpochyby důležitá právě při hodnocení úrovně konkurenceschopnosti.

Nakolik je tedy tento faktor významný v české ekonomice. Jak známo téměř dvě pětiny české produkce jsou exportovány, z toho bezmála 85 % na trhy zemí EU. Přitom kolem tří čtvrtin exportu tvoří produkty vyšších zpracovatelských úrovní zpracovatelského průmyslu (strojírenství, spotřební průmysl, polotovary apod.)

Pokud si uvědomíme, že část HDP (velká část sektoru služeb, stejně jako produkce potravinářského průmyslu atd.) nemůže být ani předmětem exportu, pak jde o poměrně vysokou míru účasti v mezinárodním obchodě. Byla by tak vysoká míra zapojení do mezinárodního obchodu možná, kdyby šlo o výrobky nízkého stupně zpracování, zastaralé apod.

Graf č. 9

Hrubý domácí produkt na odpracovanou hodinu v eurech za rok 2019 (běžné ceny)

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (29. 6. 2021).

Velkou část českého exportu tvoří např. produkty automobilového průmyslu, jak samotné automobily – kvalitativně plně srovnatelné s konkurencí – tak i nejrůznější komplety a díly. I v tomto případě musí jít o produkty, které splňují velmi náročné požadavky z hlediska kvality užitných vlastností a také materializace vědeckotechnických poznatků. Kdyby tomu tak nebylo, nemohly by být vyváženy a montovány do automobilů nejvýznamnějších světových značek. Nelze ani zamlčovat poměrně známý fakt, že české firmy zde vyrábějí produkty, které jsou ve finále označovány jako výrobek známé zahraniční firmy, aniž by tento výrobek vůbec takovou firmou prošel. Podobně je tomu i s dalšími exportními produkty. Hovořit o tom, že technicky zaostávají za konkurencí, v podstatě nelze.

Proto druhým a podle našeho názoru rozhodujícím faktorem určujícím cenu výrobku jsou realizační ceny, nebo širěji vyjádřeno jako podmínky prodeje.

V soudobém světě jsou trhy do značné míry obsazeny. Podstatná část trhu zboží je ovládána nadnárodními společnostmi, které ho ovládají a určují ceny.²² Na poptávkové straně navíc působí zvyk, kdy se ctí kontinuita a orientace na osvědčené značky a firmy s tradicí a dobrou pověstí (goodwill), to vše stupňováno agresivní reklamou. České firmy (ale prakticky veškeré firmy ze států střední a východní Evropy), pokud dodávají finální produkty ve stejném segmentu jako nadnárodní společnosti, pak zaujímají na trhu ve velké míře pozici outsidera danou především tím, že přicházejí z neznámé země „někde na Východě“, což je obecně označení pro nízkou kvalitu, pro nedůvěru spotřebitelů. Vstup na obsazené trhy proto předpokládá nutnost značných cenových ústupků, a to i pro výrobky, které svými parametry nikterak nezaostávají za konkurenčními analogy.

V obdobném postavení jsou i kooperující firmy, ty které mají svého odběratele v zahraničí a dostávají od něho nejen zakázky, ale často také i materiál. Tyto firmy se „prací ve mzdě“ dostávají do závislého postavení na svém odběrateli a jsou v situaci „price taker“ tedy toho, který přebírá cenu (resp. jemuž je cena jeho práce zvnějšku určena).

Jiné cenové nástroje lze najít ve firmách nacházejících se na území ČR, které jsou součástí nadnárodních firem. Zde výrazně působí úroveň netržně stanovených „vnitrokoncernových“ cen v rámci mezinárodních společností, např. úhrad při vývozu produktů nebo komponentů z ČR a obdobně při jejich dovozu do ČR. Tyto ceny mohou být oproti skutečným nákladům včetně míry zisku při vývozu nižší a při dovozu vyšší. Stejně tak je možné, že výrobek je realizován obchodní firmou mimo ČR, a tedy většina zisku odchází mimo. Možností jak přesunout zisk jinam je bezpočet. Příčinu lze hledat především v přerozdělovacích procesech uvnitř těchto koncernů, které mají za cíl především daňovou optimalizaci v rámci skupiny, vyloučeny však nejsou ani politické faktory.

Obdobným způsobem a z obdobných příčin funguje i „**necenové přerozdělování přidané hodnoty**“, které má stejně jako cenové přerozdělování vliv na vykázanou produktivitu v České republice. Jde o odliv české přidané hodnoty mezi firmami, z dceřiných společností v ČR na její zahraniční matku či na jinou dceřinou společnost prostřednictvím různých vnitropodnikových půjček, drahých poradenských služeb a řady dalších kanálů. Důvodem je především daňová optimalizace uvnitř celé skupiny. Zisk se převádí především tam, kde existuje daňový štít, tj. neplatí se žádné daně.²³

22 Vnitropodnikové dodávky nadnárodních společností a dodávky podle kooperačních smluv se již podílejí podle odhadů více než dvěma třetinami na světovém obchodu.

23 V minulosti se často šířily představy, že lze tomuto jevu zabránit výrazně nižším zdaněním. To vedlo v zemích našeho typu vč. ČR k účasti na daňovém podbízení snahou o co nejnižší zdanění korporací. Ve skutečnosti pro tento typ operací je daňové podbízení (které výrazně deptá veřejné finance) fakticky neúčinné, protože jakékoli sebemenší zdanění je stále vyšší než nula. Bohužel i u tohoto způsobu zdanění (a obdobně jako u jiných typů daní) do značné míry platí teorém závory či záklopky. Jakmile ke snížení daňové sazby skutečně dojde a přizpůsobí se mu jednotlivé subjekty, je velmi obtížné „vrátit se zpět“, a to především prostřednictvím změny sazby daně. I zde platí to, co platí obecně pro zdanění z příjmů a zdanění příjmů právnických osob, že mnohem účinnější jsou úpravy v oblasti základu daně.

Celkový objem dvou posledně jmenovaných způsobů odlivu přidané hodnoty z ČR není znám. Odhady neoficiálního odlivu kapitálu se pohybují zhruba na úrovni oficiálního odlivu kapitálu z ČR. To činí zhruba 8 % HDP.

Takto vyjádřená úroveň produktivity tudíž zahrnuje i subjektivní faktory „nerovného“ ocenění výrobků. Jeho důsledky dopadají na výrobce v současnosti podstatně výrazněji, i když v mnoha případech se tento dopad „srovná“ uvnitř koncernu, v němž působí, než je tomu v případě nižší úrovně technických parametrů a kvality výrobků.

V souhrnu pak všechny tyto faktory vedou k nižší realizační ceně a v národohospodářském pohledu tedy vedou k nižšímu příspěvku pro HDP, a nakonec i k nízké produktivitě. Přitom tato realizační cena je minimálně o 20–25 %, a v mnoha případech ještě podstatně níže, než je cena srovnatelného výrobku konkurence.

Uvedené zjištění, že zaostávání úrovně produktivity méně vyspělých zemí – a zejména ČR – je v rozhodující míře způsobeno zaostáváním dosahovaných cen, nepřímo potvrdilo i unikátní šetření STEM ve 205 vybraných podnicích, z toho v 74 podnicích s převahou exportu. Toto šetření odhadlo úroveň produktivity zhruba na 72 % SRN a Rakouska a míru dosahovaných zaostávání cen také na 75 %.²⁴

Při hodnocení produktivity a její relace ve vztahu k úrovni mezd však nesmíme zapomenout na dlouhodobě nízko nastavený kurz koruny, na rozdílnost mezi oficiálním kurzem a její paritou kupní síly. Jeho podhodnocení nemusí být totiž jen důsledkem cenových slev, ale i jejich příčinou. Typickým dokladem tohoto vlivu je příklad českého způsobu transformace a koneckonců i nedávné kroky ČNB, které vedly k devalvaci české měny v letech 2013–2017.

Podle tvůrců ekonomické transformace na počátku devadesátých let měly transformační polštáře – levná práce a výrazně podhodnocený vývoz umožňující prodávat naši produkci hluboko pod skutečnou hodnotou – zajistit České republice přechodnou transformační výhodu, která měla údajně zabezpečit vzestup konkurenceschopnosti a následně rychlý růst české ekonomiky a rychlé přiblížení naší životní úrovně nejvyspělejším zemím Evropské unie.

To samozřejmě byla iluze, která snad platí v učebnicích, ale nikoli v reálném životě. Proto se tyto předpoklady zcela nevyhnutelně nenaplnily a jejich dědictví přetrvává v ekonomice dosud a pro další generace bude jednou z velmi obtížně překonatelných překážek. Kritici transformace před tím varovali.

Na světovém či evropském trhu se naše výrobky staly lacinými, a to je jejich údajná konkurenční výhoda, a jsou srovnávány s výrobky ze zemí s podstatně nižší životní úrovní. Kromě toho jsme ztratili trhy a dostali se do postavení podřízené ekonomiky, tj. ekonomiky závislé na dodávkách komponent a subdodávek jiným ekonomikám.

Produktivita versus ceny

Produktivita práce v méně ekonomicky vyspělé zemi, jakou je i Česká republika, zaostává především vlivem výrazně nízkých dosahovaných cen produktů zejména v důsledku nerovného ocenění výrobků. Proto je cesta cenové devalvace při současných podmínkách na trzích vyspělých zemí mimořádně nákladná. V dlouhodobém horizontu tato cesta prohlubuje propast v zaostávání

²⁴ Tento průzkum byl proveden v souvislosti s vypracováním studie Sociální a ekonomické dopady integrace České republiky do Evropské unie z roku 2001, na něj pak navázal další průzkum (Sofres Factum) v roce 2002, který byl zpracován pro navazující studii Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do EU. To také byly podle našich informací poslední reprezentativní průzkumy v podnikové sféře na toto velmi vážné téma.

dosahovaných cen – motivuje podniky spíše ke snazší cestě cenového podbízení než ke zvyšování kvality a složitosti produktů.²⁵

Kurzový závazek ČNB, trvající od 7. listopadu 2013 do 1. dubna 2018, a jeho vlivem na mzdovou konvergenci je podrobněji rozebrán v následujících kapitolách. V kontextu této kapitoly je však třeba zdůraznit, že devalvace měny může sice znamenat aktuální posílení konkurenceschopnosti některých firem prostřednictvím cenového podbízení se na trhu. Jde o firmy, které stojí mimo sítě nadnárodních firem a nejsou zapojeny do dlouhodobých smluv. Především to však znamená masivní redistribuci HDP z České republiky.

Úvaha o tom, že devalvací bude povzbuzen vývoz, do značné míry kopíruje obecné poučky z učebnic. V současné ekonomice jsou ovšem ceny na vyvážené produkty stanoveny na delší dobu a jsou v podstatě pevné. Nikoli nekonečně pružné, jak o tom hovoří učebnice, protože trh je monopolizován. Zvýšit jejich prodej na zahraničním trhu je prakticky nemožné, protože bývá stanoven přesný harmonogram dodávek. Kromě toho – při současné zbožové struktuře hlavních vývozních komodit především v dodávkách komponentů – vychází prodejní cena českého dodavatele z přesné kalkulace nákladů, potřeby pracovního času na straně odběratele. Zahraniční odběratel má přesně spočítáno, kolik může dodávaná součástka, komponent stát a nedovolí cenu zvýšit. Proto představa o tom, že lze devalvací stimulovat ve větším rozsahu růst exportu (ve smyslu prodeje většího počtu kusů), je velmi sporná. Jak je naznačeno výše, ceny dodávek na vnitrokoncernové úrovni jsou řízeny zcela nezávisle od vývoje cen na tuzemském trhu – primárně totiž podle koncernových potřeb – a ceny pro ostatní dodávky jsou sjednávány jako dlouhodobé a za pevně stanovené ceny, na vzájemně dohodnutých pravidlech cenové tvorby. Nesmíme zapomínat na to, že exportéři, kteří si díky devalvací mohli výrazněji snížit cenu, ve chvíli, kdy se devalvace projeví v nákladech, se fakticky nemohou vrátit s cenami zpět na výchozí úroveň. V tom je tato cesta ve svých důsledcích zhoubná, protože po čase vyvolává tlak na další devalvací.

Nízká produktivita práce České republiky není nic jiného než kvantitativní ukazatele úspěšnosti (neúspěšnosti) hospodářského modelu České republiky prosazovaného v předchozích letech. V podstatě je šokující, že si někdo dovolí tento – dlouhodobě prosazovaný model nízkonákladové ekonomiky připsat na vrub zaměstnancům, a dokonce hovořit o tom, co si ve mzdách zaslouží či nezaslouží. Za připomenutí opět stojí nedávné konstatování Václava Klause, že Češi si vyšší mzdy nezaslouží.

Nominální produktivita práce v České republice – produktivita ve svém nejpravdivějším, ale také nejbrutálnějším vyjádření dnes dosahuje cca 37 % Německa. Od této produktivity odvozené nominální náklady práce pak 33 % Německa. To je nejvěrnější obraz důsledků třiceti let „úspěšného“ transformování a reformování české ekonomiky. To není důsledek nízkého pracovního výkonu českých zaměstnanců. To je vizitka schopností řídicích struktur České republiky – státem počínaje a firmami konče. Bohužel tyto struktury – na rozdíl od řadových zaměstnanců – podle dosahované produktivity práce opravdu odměňováni nejsou a nikoho ani nenapadne, že by tak tomu mělo být. Takovýto požadavek by samozřejmě „přece byl čirý populismus“!

²⁵ Nadnárodní společnosti, které investovaly do Česka, typicky převádějí výrobu svých nejméně ziskových produktů do Čech, což nevyhnutelně vede k nižší produktivitě než v západní Evropě. Často také snižují cenu těchto výrobků, když je výroba přesunuta do SVE, což opět vede k zdánlivě nižší produktivitě, i když pracovníci vykonávají stejné úkoly jako jejich kolegové v západní Evropě. Viz níže kapitola 7.

Nový model politiky levné práce v ČR – souvislosti a důsledky

I když dnes, po třiceti letech zkušeností s modelem nízkonákladové ekonomiky, připadá snaha o jeho další prodlužování jako žert, opak je pravda. I v současné době existuje v podnikatelské sféře silná snaha udržet levnou práci co nejdéle. Ještě chvíli se „svězt“ na levných pracovních nákladech a na levném kurzu české koruny. Což nikomu nevádí, že negativní důsledky nízkých mezd českých zaměstnanců jsou vidět prakticky na každém kroku?

Těžště nové politiky levné pracovní síly se však nebezpečně posunuje. Od metod přímého zadržování (snižování) růstu mezd a celkových nákladů práce, které bylo typické v předchozích dekádách,²⁶ k tlaku na maximální otevřenost přílivu levné pracovní síly, především ze států mimo EU.²⁷ Pro tento účel se dobře hodí i pracovníci z nejchudších členských států Evropské unie. V prvním případě jde především o Ukrajinu, ve druhém potom především o Rumunsko a Bulharsko.

Současný model levné pracovní síly se stává stále nebezpečnější. Jeho vliv a hlavně dopady totiž zasahují oproti předchozím modelům „prostého“ zadržování mezd mnohem širší spektrum společenského života a vyvolávají nové problémy neznámé u předchozích modelů. Jedná se především o bezpečnostní rizika spojená s výraznou územní koncentrací migrantů, jejich demograficky odlišnou strukturou oproti majoritní společnosti (výrazně vysoký podíl mladých migrantů a mužů), aktivitami zločineckých skupin souvisejících s migrací, se zavlečením některých dříve vymýcených nemocí.

Nezanedbatelná nejsou ani ekonomická či politická rizika, přímo úměrná nárůstu ekonomické migrace. Aktuálně může jít vedle posilování nelegální migrace²⁸ o odliv výrazné části mezd do zahraničí (omezení české poptávky). Již v nejbližší budoucnosti však mohou nastoupit mnohem závažnější otázky spojené především se zesílením konkurence těchto velmi flexibilních zaměstnanců na českém trhu práce v případě zpomalení ekonomiky či (již se objevující) snaha po plné účasti rodin migrantů na českém zdravotnictví na stejné bázi jako je to u rodin českých státních příslušníků.

26 Souhrnně jsou tyto procesy popsány např. v: Fassmann M., Ungerman J., Vize změny hospodářské politiky ČR, Revue Pohledy 2/2015 (prosinec 2015), Praha, 48 str., ISBN 978-8086846-61-3 část Náklady práce a mzdy, str. 35–42 a dále Fassmann M., Snižování tzv. nemzdových nákladů práce – mýty, fakta, souvislosti, Revue Pohledy 1/2016 (únor 2016), Praha, 41 str., ISBN 978-8086846-63-7.

27 Vedle tohoto trendu se však v průběhu koronavirové krize objevila ještě jedna – neméně nebezpečná linie a to zpomalování mzdové konvergence pomocí snižování přímého zdanění (bližší viz poslední kapitola).

28 V odborné literatuře se často uvádí, že mezi legální a nelegální migrací existuje přímá úměra. A to zvláště v zemích, kde oficiální migranti žijí delší dobu a kde se vytvářejí etnické enklávy. Tyto enklávy totiž vytvářejí příznivou infrastrukturu pro ilegální migranty – příhodné jazykové a kulturní prostředí (ve kterém se dá poměrně snadno zmizet) a často i ekonomické zázemí. Nezřídka to totiž bývají právě legálně usazení přistěhovalci, kteří ilegálním imigrantům pronajímají bydlení či se stávají přímo jejich zaměstnavateli. Souhrnný přehled podává např. Fassmann M., Stínová ekonomika a práce na černo, Praha, Briggs and Co (říjen 2007), EAN-978-80-86846-21-7 str. 215–2017.

Současný model levné pracovní síly však nesleduje pouze bezprostřední cíl dovozu velmi levné pracovní síly. Ze strategického pohledu je mnohem důležitější jeho druhá úloha. Tou je likvidace převisu poptávky po volných pracovních silách nad jejich nabídkou a zamezení tlaku na růst mezd v ČR.

Nová levná práce

„Levnost“ pracovní síly tedy nemůžeme posuzovat pouze z pohledu aktuálního porovnání mezd na konkrétní pracovní pozici mezi cizincem a domácím zaměstnancem. Důležité je posouzení úlohy zaměstnávání cizinců v celkovém kontextu trhu práce. Pokud se totiž podaří dovézt dostatek zahraniční pracovní síly na náš trh, která zaplní současnou mezeru mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce, bude to automaticky znamenat i výrazné zpomalení mzdové konvergence.

Mohlo by se zdát, že naše obavy jsou v tomto směru přehnané, a že nárůst migrace je jen krátkodobým procesem spojeným s bezprostřední nerovnováhou na trhu práce ČR. Takto jednoduše se na otázku velmi rychle rostoucí pracovní migrace v ČR dívat nelze. **Nikde totiž není řečeno, že se zpomalením ekonomiky a úbytkem pracovních míst dojde „automaticky“ také k úbytku cizích pracovních migrantů.**

Jak ukazuje následující graf č. 10, prakticky k tomuto „návratu domů“ totiž nedošlo ani v krizovém období let 2009–2013. V těchto pěti letech došlo hned ke trojímu poklesu české ekonomiky, a to v roce 2009 o –4,5 %, v roce 2012 o –1% a v roce 2013 o dalších –0,9 %. Ještě v roce 2013 se česká ekonomika nacházela – 2,2 % pod úrovní roku 2008!

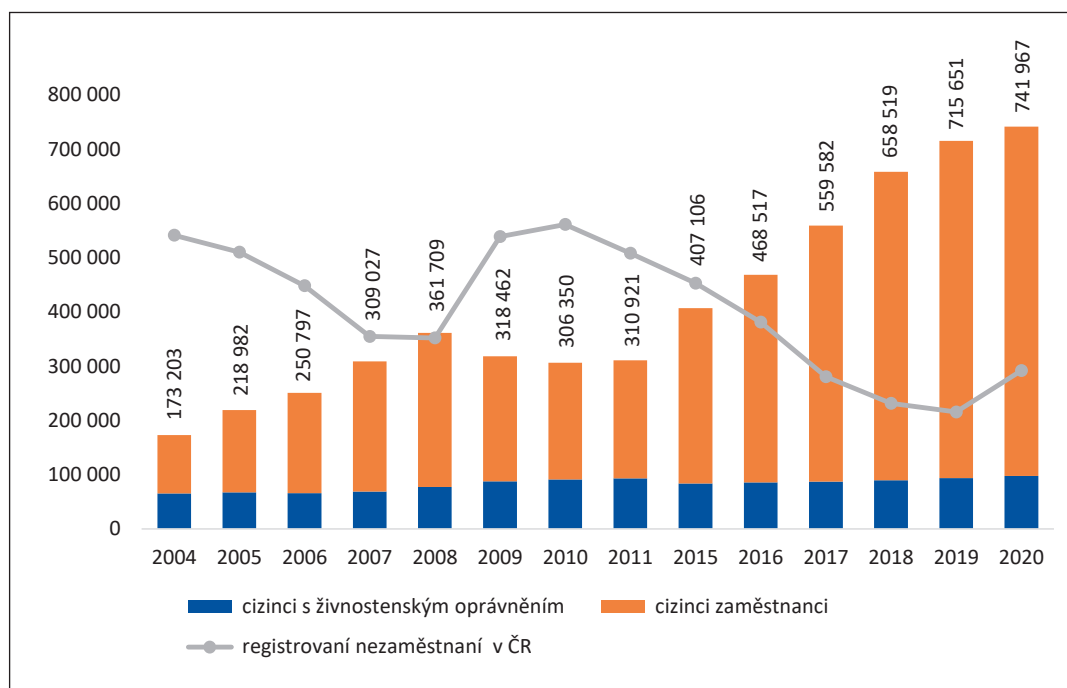
Počet registrovaných nezaměstnaných vystoupal z 324 tis. v roce 2008 na 564 tis. v roce 2013. Počet cizinců na českém trhu práce však v daném období poklesl pouze velmi mírně. Tento pokles a následující stagnace znamenaly, že v nejkritičtějších letech 2009–2011 pouze stagnoval počet cizinců zaměstnanců na úrovni roku 2007.

Ukázalo se, že na výrazný pokles české ekonomiky, doprovázený značným nárůstem registrované nezaměstnanosti českých zaměstnanců, zareagoval pracovní trh ČR ohledně cizinců pouze stagnací. Český trh práce tak dal fakticky přednost cizincům před domácími zaměstnanci. To jen potvrzuje vysokou konkurenceschopnost těchto pracovníků, u kterých se snoubí výhoda jejich výrazně nízkého pracovního ohodnocení a velmi vysoké prostorové a časové flexibility s velmi značnou benevolencí českých státních orgánů k jejich přílivu.

V přístupu **zahraničních pracovníků na domácí trh práce je Česká republika fakticky nejliberálnější ze všech členských zemí střední a východní Evropy (SVE).** Náš velmi liberální přístup je dokonce v zahraničí dáván za vzor. V poslední době např. na Slovensku. V ČR je realita velmi nebyvale vysokého a rostoucího počtu cizinců na trhu práce a kryta mediální kouřovou clonou „nedostatečnosti, nepružnosti, byrokratických zádrhelů omezujících podnikání“.

Graf č. 10

Celkový počet cizinců na českém trhu práce

Pramen: ČSÚ a MPSV (data za roky 2012–2014 za zaměstnance nejsou k dispozici, za roky 2015–2017 jde o kvalifikovaný odhad počtu evidencí na Úřadu práce).

Poznámka: Mezi zaměstnance (osoby evidované na ÚP ČR) patří také společníci obchodních společností, členové družstev či členové statutárních orgánů obchodních společností a družstev, kteří se kromě řízení společnosti věnovali i tzv. běžným úkolům.

O výjimečné pozici České republiky mezi všemi státy SVE svědčí následující data. Ke konci roku 2018 se nacházelo na českém trhu práce přes **658 tisíc cizích státních příslušníků**, z toho téměř 569 tisíc v pozici zaměstnanců, zbytek jsou pak OSVČ podnikající na území České republiky. Podíl cizinců na celkové zaměstnanosti tehdy dosáhl hodnoty 12,5 %, což byla zdaleka nejvyšší hodnota mezi státy SVE.

Jak je velmi dobře vidět z předchozího grafu, počet cizinců na českém trhu práce velmi rychle narůstá. V poslední době přímo akceleruje. Zatímco v roce 2016 činil roční přírůstek cizinců na českém trhu práce 61 tis. osob, v roce 2017 to bylo 91 tis. osob a v roce 2018 dokonce 99 tis. osob. I když došlo v předchozích dvou letech ke zpomalení (loni samozřejmě výrazně vlivem koronaviru) k růstu dochází i tyto roky. **Celkový počet cizinců na trhu práce ČR tak dosáhl v roce 2020 hodnoty téměř třičtvrtě milionu osob.**

Tabulka č. 1

Vývoj počtu zaměstnanců – cizinců

	EU 28	Slovensko	Rumunsko	Polsko	Bulharsko	Maďarsko	Mimo EU	Ukrajina	Rusko	Vietnam	Mongolsko
2004	75 108	59 818	590	8 882	1 651	131	32 876	22 399	1 078	183	1 585
2005	96 563	75 297	929	12 635	1 732	165	55 173	40 060	2 447	256	1 800
2006	120 124	91 355	1 240	17 149	1 953	253	64 951	46 155	2 380	692	2 814
2007	144 807	101 233	4 313	23 642	5 393	457	95 435	61 592	2 488	5 425	6 897
2008	141 178	100 223	3 605	20 680	5 108	524	143 373	81 072	3 314	16 254	12 990
2009	139 374	98 192	3 780	20 278	4 578	601	91 335	57 478	3 612	3 670	4 205
2010	144 126	100 727	4 815	19 049	5 667	656	71 241	42 139	3 658	3 132	3 548
2011	154 733	106 425	6 372	19 718	7 007	709	63 129	35 250	3 931	2 776	2 827
2015	245 041	150 317	22 861	24 982	19 782	6 145	78 203	41 847	6 703	5 098	2 482
2016	283 844	161 559	31 522	31 355	25 784	10 766	99 045	54 571	8 290	6 565	3 178
2017	330 154	177 059	39 504	39 083	31 528	15 230	142 200	81 695	11 080	9 805	4 395
2018	366 190	191 818	44 099	44 896	34 543	18 051	202 486	121 086	14 597	12 558	5 640
2019	383 264	201 952	44 669	46 430	35 720	18 941	238 606	144 114	16 912	13 935	6 176
2020	389 597	204 294	45 363	46 567	37 145	20 350	258 929	159 468	17 236	14 401	6 724

Pramen: dtto.

Z celkového počtu cizinců – zaměstnanců v roce 2020 připadalo na státy Evropské unie 390 tis. osob (z toho Slovensko 204 tis. osob, Polsko 45 tis. osob, Rumunsko 45 tis. osob a Bulharsko 37 tis. osob). Na cizince mimo EU pak 258 tis. osob, z čehož valnou většinu tvořili občané Ukrajiny (159 tis. osob).

Výše uvedené počty velmi výrazně převyšují počty cizinců v jiných státech střední a východní Evropy. Například v Polsku, které je často dáváno za příklad země s velmi velkým počtem cizích státních příslušníků na trhu práce, především Ukrajinců, jsou ve skutečnosti skutečné počty výrazně strážlivější. (zde máme bohužel pouze dostupná starší data, pro vytvoření přehledu však dostačující). V roce 2018 se nacházelo na polském trhu práce 587 tis. cizinců (zaměstnanců a podnikatelů) legálně vykázaných v národním systému sociálního zabezpečení ZUS.²⁹ Cca ¾ z nich tvořili Ukrajinci. Polský trh práce je však proti českému trhu zhruba trojnásobný, takže z celkové polské zaměstnanosti tvoří cizinci v Polsku pouhých 3,6%. Výrazně méně pak pracuje cizích státních příslušníků i Maďarsku a na Slovensku. Na slovenském trhu práce se v září 2018 pohybovalo podle oficiálních dat 64 400 cizinců – zaměstnanců, tj. 2,3% celkové zaměstnanosti. To znamená, že v České republice dosahuje míra zaměstnanosti cizinců násobků hodnot ostatních zemí V4.

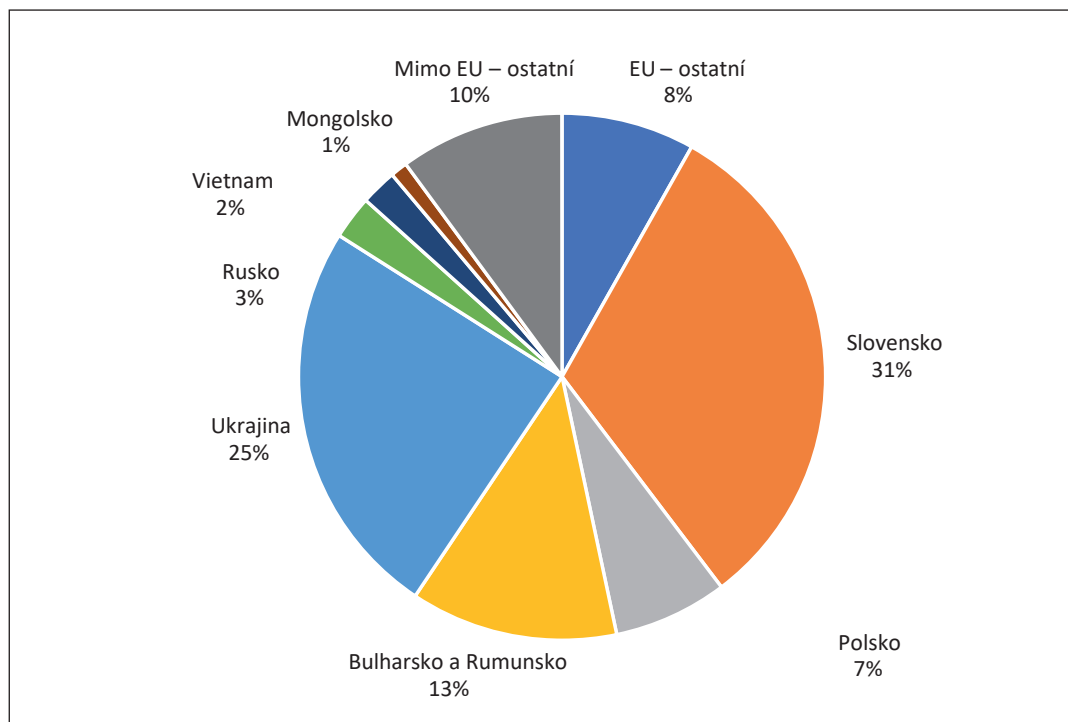
29 ZUS – Zakład Ubezpieczeń Społecznych, <https://www.polskieradio24.pl/42/275/Artykul/2261512,Rynek-pracy-po-raz-pierwszy-spadla-liczba-ubezpieczonych-w-ZUS-pracownikow-z-Ukrainy>.

Podle polských předpisů se pojistné povinně hradí za podnikající osoby a osoby s nimi spolupracující, zaměstnance a osoby pracující na dohodu o pracovní činnosti (v některých případech i na dohodu o provedení práce).

To však – zdá se – nestačí. Ze strany různých podnikatelských struktur se na podporu dalšího přílivu cizinců na náš pracovní trh vždy zdůrazňuje potřeba pokrýt nedostatek kvalifikované pracovní síly v řadě oborů. **Na českém trhu práce jsou však v převážné míře poptáváni „kupodivu“ pracovníci s nízkou kvalifikací.** A o to také ve skutečnosti českým podnikatelům jde.

Graf č. 11

Struktura zaměstnanců cizinců v ČR v roce 2020

Pramen: MPSV, vlastní propočty.

Podle některých vyjádření Hospodářské komory ČR by bylo potřeba na českém trhu práce umístit dalších zhruba cca půl milionu osob. **V takovém případě by celkový počet cizinců na Českém trhu práce dosáhl téměř 1,2 milionu osob a cizinci by tak tvořili téměř 20% celkové zaměstnanosti.**

Na druhé straně se tyto podnikatelské struktury dívají naprosto nevráživě na další zvyšování mezd (především minimální mzdy) a platů. Je tedy naprosto jasné, o jakém typu konkurenceschopnosti tyto skupiny hovoří.

Zda ČR opravdu půjde touto cestou, není dnes zcela jasné, ale bohužel ani vyloučené. Jde totiž v podstatě o velmi pohodlné „řešení“. Nic se nemusí ani vymýšlet, ani měnit. Pokračování této cesty – byť možná ještě chvíli pohodlné – by bylo naprostým potvrzením bídy hospodářské strategie ČR, její bezvýchodnosti. **Takovéto požadavky jsou totiž naprosto signifikantním potvrzením velmi silného extenzivního charakteru ekonomického růstu v České republice.** Stojí za to připomenout, že Česká republika období „všeobecného nedostatku pracovních sil“ už fakticky jednou zažila. Bylo to v 80. letech minulého století (jako součást ČSSR). Také tehdy přes stále klesající výkonnost a faktickou bezperspektivnost ekonomického modelu všude „chyběli lidi“ a pracovní síla pro československou ekonomiku se dovážela přes půl světa (Vietnam, Kuba). Tehdy ovšem o krátkodechosti a nesmyslnosti takového počínání nikdo rozumný nepochyboval.

Model nízkonákladové ekonomiky je stále kontraproduktivnější a ve svém důsledku ve vztahu k české ekonomice destruktivní. **Tím, že fakticky odsunuje stále nezbytnější (a samozřejmě také i náročnou) technickou technologickou i organizační modernizaci české ekonomiky, totiž bezpečně zničí jakoukoli šanci ČR na rychlou konvergenci s nejvyspělejšími zeměmi EU.** Navíc tento model dlouhodobě deformuje strukturu ekonomiky ve směru posilování výroby založených na levné práci, a tedy i nízké kvalitaci, a koneckonců vede k dalšímu technickému a technologickému zaostávání.

Cenová konkurence, která se opírá o nízké mzdy a náklady práce, jen zvyšuje ekonomickou neefektivnost, protože podporuje zastaralou strukturu výroby. Tím, že firmy mohou zvýšit stupeň podhodnocení odměn svých zaměstnanců, se mohou vyhnout radikálnějšími opatřeními, jako je strukturální přestavba výroby, reorganizace podnikového vedení a nahrazení zastaralého vedení moderní technikou.

V tržním prostředí, kde se konkurence opírá o proces rozvoje výrobků, může strategie nízkých mezd, jejímž hlavním cílem je zachovat ziskovost stále zastaralejšího zařízení, výrobních linek, technologických postupů či nevyhovujících metod řízení, přinést jen dočasnou úlevu. Bylo by proto dobré zdůraznit, že existuje dolní limit pro mzdy a náklady práce na jakémkoli pracovním trhu. Naproti tomu v dlouhodobém horizontu limit pro pokles nákladů v důsledku technických, technologických či organizačních zlepšení leží mimořádně nízko. Pokud firmy investují do nové techniky nedostatečně, postupně může nastat skutečnost, že se výrobek stane natolik zastaralý, že se nedá prodat za žádnou cenu. V takovém prostředí se firmy a ekonomika pohybují po cestě dolů, sledují stále krátkodobější cíle a jejich přežití stále více závisí na snižování nákladů. Výsledkem je přesun struktury k nízkosofistikovaným výrobám montážního typu, které velmi rychle reagují na vývoj konjunktury či změnu vnějších podmínek.

Česká republika dnes reálně stojí – ať už si to uvědomujeme, či nikoli – před volbou, zda bude dále pokračovat a dále prosazovat politiku levné práce: levného kurzu koruny, politiku nízkých mezd, nízkých sociálních standardů a nízkých daní, anebo se dá cestou moderního rozvoje

Otázka zní je vůbec v současnosti reálně zásadně změnit prosazující se směr hospodářské politiky? Lze reálně uvažovat o nové vládní hospodářské strategii v situaci, kdy už jsou „karty rozdány“, kdy se česká ekonomika vyprofilovala a stále více profiluje jako ekonomika podřízená, jako závislá, nízkonákladový prostor ekonomik vyspělých, jako středoevropská rozvojová země?

Jakými cestami by bylo možné dostat se na špičky v některých moderních a rozvíjejících se odvětvích či oborech, v oborech, kde je také možno dosahovat rovnoprávných cen a vysoké produktivity práce?

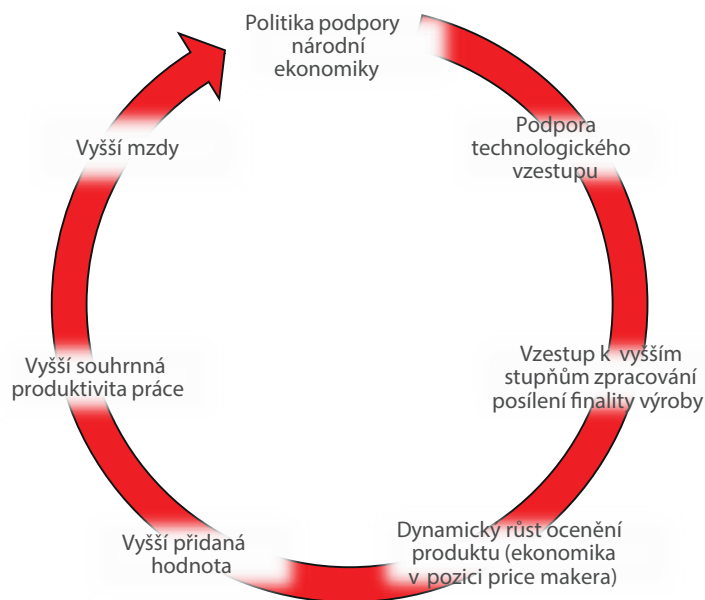
Je bezpochyby velmi těžké říci, zda se naznačená změna hospodářské politiky České republiky, o které bude následující text, podaří, či nikoli. S jistotou to nezle říci. Nicméně s jistotou víme, jak se bude naše postavení v evropské ekonomice vyvíjet, budeme-li pokračovat cestou politiky levné práce. To je cesta technologického zaostávání a sestupu k nižším stupňům zpracování, s nižší přidanou hodnotou, s nižším oceněním, s nižší produktivitou a samozřejmě i s nižšími mzdami. Je to cesta trvalého uzamčení České republiky v pasti středního příjmu.³⁰

30 Vzhledem k pozici, kterou ČR ve světovém kontextu zaujímá, budeme tento fenomén, který jsme ve Vizi nazývali „pastí chudoby“, spíše nazývat přesněji tímto termínem.

Vzhledem k nedostatečné přesnosti objemových indexů, založených na paritách kupní síly, řadí OECD země podle výše HDP na obyvatele do 6 skupin: 1. vysoký důchod (high-income) při 125 % a více v relaci k průměru; 2. vyšší střední důchod (high-middleincome) při 100–124 %; 3. středně vysoký důchod (middleincome) při 75–99 %; 4. nízký střední důchod (low-middleincome) při 50–74 %; 5. nízký důchod (lowincome) při 25–49 %; 6. velmi nízký důchod (very lowincome) při méně než 25 %. Ekonomiky s velmi nízkým důchodem se mezi zeměmi EU nevyskytují. V Evropě k nim patří Albánie, Bosna a Hercegovina, Moldávie a Ukrajina.

Podpora ekonomického vzestupu

Nízkonákladová ekonomika – trvalé uzamčení v pasti středního příjmu

Nízkonákladová ekonomika – trvalé uzamčení v pasti středního příjmu

Nízké mzdy a dlouhá pracovní doba – dvě tváře zaostávající ekonomiky ČR

Ekonomický vývoj moderních západních společností může být z dlouhodobého pohledu charakterizován dvěma prvky – rostoucím produktem připadajícím na jednoho obyvatele a razantním zkracováním pracovní doby, která je nutná k jeho vytvoření. Zatímco růst produktu na obyvatele je nejsouhrnějším ukazatelem ekonomické dimenze vývoje společnosti, charakterizuje zkracování pracovní doby, resp. prodlužování volného času, sociální dimenzi společenského vývoje.³¹

Zkracování pracovní doby má dvě příčiny. Objektívni příčinou procesu zkracování pracovní doby je působení technického pokroku. Ten se projevuje intenzivním růstem produktivity práce, opírajícím se o zvyšování technické úrovně základních fondů, vyšší zhodnocování výchozích surovin a materiálů, nové formy organizace práce a relativní snižování nároků na vybavenost výroby pracovními silami.

Subjektívni příčinou zkracování pracovní doby je dlouhodobý tlak zástupců zaměstnanců (především odborů, ale i sociálnědemokratických stran) na zkracování pracovní doby bez snížení odměny. Unikátní pohled na vývoj pracovní doby ve vyspělých zemích v letech 1870–2017 přináší následující tabulka č. 2.³²

Zde se především ukazuje, že za sledovaných 145 let poklesla pracovní doba ve vyspělých evropských zemích zhruba na polovinu. Ke snižování pracovní doby však nedocházelo plynule. Je možno vysledovat určité momenty spojené s technologickými změnami, které proces postupného zkracování pracovní doby významně urychlily. Naši generaci zastihly dva takové zlomy.

První zlom, který započal na přelomu 50. a 60. let minulého století, souvisel ve vyspělých západních zemích s přechodem od extenzivního k intenzivnímu typu ekonomiky (3. průmyslová revoluce). Druhý pak s počátkem v devadesátých letech minulého století souvisí s nástupem digitální ekonomiky (4. průmyslová revoluce).

31 Nelze však říci, že by zvláště této veličině byla vždy věnována patřičná pozornost. Ekonomický „úspěch“ se většinou hodnotí jednostranným prizmatem růstu hrubého domácího produktu či národního důchodu, aniž by bylo přihlíženo k tomu, jakými nástroji, resp. za jakou cenu bylo ekonomického růstu dosaženo.

32 Tabulka vychází z dlouhodobých časových řad obsažených ve studiích OECD Maddison A. Monitoring the World Economy 1820–1992, OECD 1995 a Maddison A. The World Economy, OECD 2001. Poslední léta byla doplněna daty Eurostatu.

³¹ **Angus Maddison** (1926–2010) byl britský ekonom, profesor na ekonomické fakultě Univerzity v Groningenu (Nizozemsko). Specializoval na kvantitativní makroekonomickou historii včetně měření a analýzy ekonomického růstu a rozvoje. V této oblasti byl ve své době považován za nejvýznamnějšího světového učenice.

Tabulka č. 2

Pracovní doba v hodinách za rok na zaměstnanou osobu ve vyspělých evropských zemích a ČR v letech 1870–2017

	1870	1913	1950	1973	1995	2005	2010	2015	2017
Belgie	2964	2605	2283	1872	:	1565	1546	1545	1549
Česká republika	:	:	:	:	1858	1817	1800	1756	1784
Dánsko	2945	2553	2283	1742	1419	1451	1422	1407	1405
Francie	2945	2588	1926	1771	1591	1527	1528	1509	1522
Itálie	2886	2536	1997	1612	1856	1812	1777	1718	1719
Německo	2841	2584	2316	1804	1528	1411	1390	1368	1360
Nizozemí	2964	2605	2208	1751	1479	1434	1421	1424	1435
Rakousko	2935	2580	1976	1778	1 774	1 752	1 666	1 599	1617
Spojené království	2984	2624	1958	1688	1726	1672	1630	1657	1671
Švédsko	2945	2588	1951	1571	1640	1605	1635	1610	1609

Pramen: A. Maddison, The World Economy, OECD 2001, Eurostat databáze, vlastní propočty.

Pokud se zaměříme na jednotlivé země, vidíme, že míra zkrácení pracovní doby nebyla u všech stejná. Globální trendy se neprosazovaly přímočaře. Kromě ekonomických faktorů (které tvoří pro zkracování nutnou podmínku) totiž konkrétní míra zkracování pracovní doby v té které zemi závisí na mnoha dodatečných vnějších a vnitřních faktorech té které země.

Skutečná míra zkracování pracovní doby a její rozložení v čase (a tedy potenciální zvyšování zásoby „volného času“ pro pracovníky) nejsou pouze prostou výslednicí čistě ekonomických a technologických parametrů hospodářství. Je také determinována historickými, kulturními, sociálními, institucionálními a dalšími charakteristikami dané země či regionu. Samozřejmě nemůžeme odhlédnout ani od síly působení „subjektivního faktoru“ – síly národních odborových centrál v prosazení zkrácení pracovní doby.

Zaostáváme o 50 let

Podívejme se nyní na situaci České republiky. Ta samozřejmě v roce 1870 ještě neexistovala. Nedopustíme se však asi příliš velké chyby, když jí jako přímému nástupci Českého království přiřadíme pro období před 1. světovou válkou průměrné hodnoty tehdejšího Rakouska, – 2935 hodin pro rok 1870 a 2580 hodin pro rok 1913.

Takto zkonstruovaný přehled přináší pro ČR dvě zprávy. Jak už to bývá, jednu dobrou a jednu špatnou. Pozitivní zpráva je, že i v České republice se v dlouhodobé perspektivě prosazuje globální trend zkracování pracovní doby typický pro vyspělé evropské země. Negativní zpráva pak je, že se tento trend prosazuje značně pomaleji a ČR za těmito zeměmi v délce pracovní doby výrazně zaostává – aktuálně zhruba o 50 let. ČR se v délce pracovní doby nachází na úrovni, kterou dosahovaly vyspělé západní země okolo roku 1970.

Tabulka č. 3

Rozdíly v pracovní době mezi ČR a vyspělými zeměmi EU v letech 2015–2017

	O kolik hodin za rok odpracoval méně než Čech		O kolik pracovních dnů za rok odpracoval méně než Čech		Za kolik let odpracuje o rok méně než Čech		O kolik let navíc odpracuje Čech za celý pracovní život	
	2015	2017	2015	2017	2015	2017	2015	2017
Němec	388	424	48,5	59,4	5,2	4,2	9	11
Dán	349	370	43,6	51,8	5,7	4,8	8	10
Nizozemec	332	349	41,5	48,9	6,0	5,1	8	9
Francouz	247	262	30,9	36,7	8,0	6,8	6	7
Belgičan	211	235	26,4	32,9	9,5	7,6	5	6
Rakušan	157	167	19,6	23,4	12,8	10,7	4	4
Švéd	146	175	18,3	24,5	13,7	10,2	3	5

Zdroj: databáze Eurostat, vlastní propočty.

Poznámka: Přepočty ve sloupcích 3–6 byly provedeny v podmínkách ČR, tj. pracovními dny či roky jsou míněny „české“ pracovní dny a roky. „Pracovním životem“ ve sloupcích 7–8 je zde míněno období 18–65 let věku.

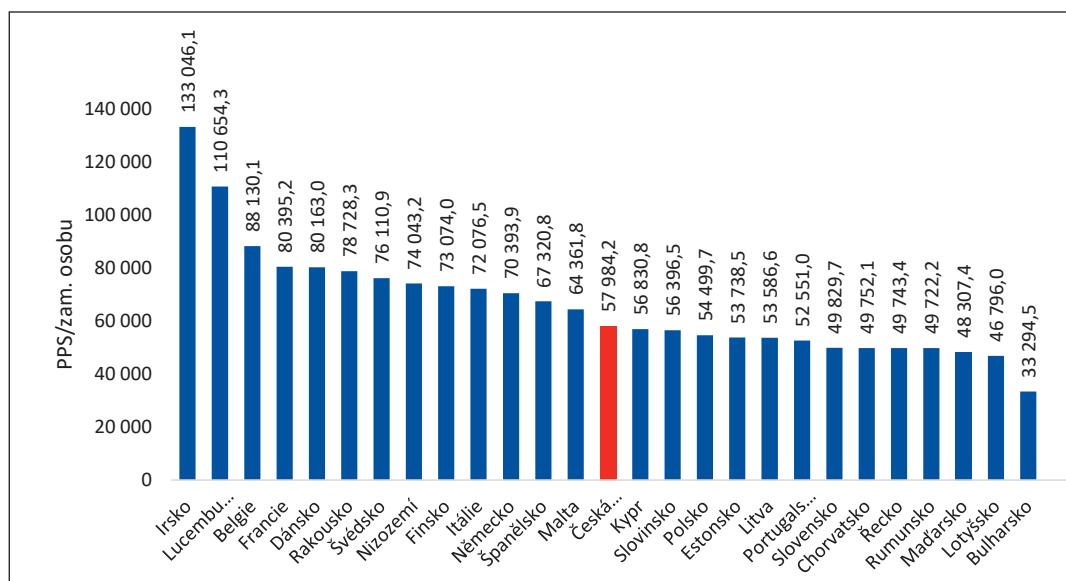
Není to nic překvapivého. Na obdobné úrovni se nacházejí i další členské státy EU ze střední a východní Evropy. Jak pro tyto státy, tak i pro Českou republiku je využívání (oproti vyspělým zemím) většího rozsahu pracovní doby naprosto běžné. Jde totiž o typickou charakteristiku méně vyspělých ekonomik. Země našeho typu jsou nuceny – vzhledem ke svému technickému a technologickému zaostávání za nejvyspělejšími zeměmi – zvyšovat svůj výkon extenzivním způsobem: vyšší zaměstnaností připadající na jednotku vytvořeného produktu a prodlužováním odpracované doby.

Jak jsme již prokázali v předchozí naší studii „Vizi“, neslavné „první místo“ mezi státy SVE v tomto ohledu zaujímá právě Česká republika. Ta v ukazateli produktivity práce (měřeno jako HDP v paritě kupní síly na odpracovanou hodinu) dlouhodobě zaostává jak vůči EU 28 jako celku, tak vůči jeho nejvyspělejšími členům. Česká ekonomika v souhrnném výstupu není schopna udržet relaci vytvořeného produktu k ostatním zemím – jak vyspělým, tak i k zemím s nižší ekonomickou úrovní. Odpracovaná hodina v české ekonomice vytváří relativně stále menší hodnotu než v ostatních zemích, a proto chce-li česká ekonomika udržet relaci k těmto zemím, musí k takovému výsledku vynakládat větší počet hodin.

Pokud totiž zkoumáme relaci mezi ukazateli produktivity práce (HDP v paritě kupní síly na zaměstnance a na odpracovanou hodinu) mezi ČR a vyspělými evropskými státy, diference mezi nimi je velmi výrazná.

Graf č. 12

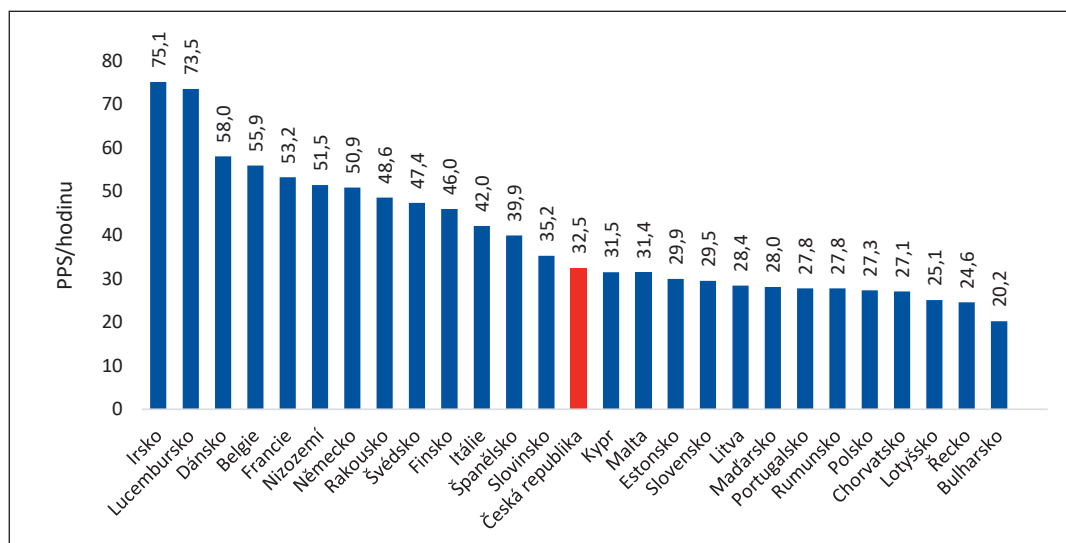
HDP na zaměstnanou osobu v paritě kupní síly v roce 2019

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (29. 6. 2021).

Graf č. 13

HDP na odpracovanou hodinu v paritě kupní síly v roce 2019

Pramen: vlastní výpočty, Eurostat (29. 6. 2021).

Na úrovni EU 28 a Euro 18 činí okolo 10 procentních bodů, mezi ČR a Rakouskem necelých 7 p. b., ale v případě Německa neuvěřitelných 18,6 bodu (hodinová produktivita ČR/Německo činí cca 63,8 %, zatímco produktivita na zaměstnance 82,4 %).³³

³³ Při vyjádření HDP v běžných cenách jsou tyto diference o poznání menší – u relace ČR ku SRN byla v roce 2017 diference mezi HDP na zaměstnance a na odpracovanou hodinu 11,5 procentního bodu (při relaci produktivity na zaměstnance 48,4 % a produktivity na odpracovanou hodinu 36,9 %).

Je zřejmé, že rozdíly mezi ukazateli jsou způsobeny rozdíly v rozsahu odpracované doby v jednotlivých zemích. Česká republika se svojí nízkou vykázanou produktivitou³⁴ a od ní odvozenými nízkými mzdami zajišťuje (ve srovnání s většinou vyspělých zemí vč. našich sousedů) růst HDP extenzivně vyšším počtem odpracovaných hodin.

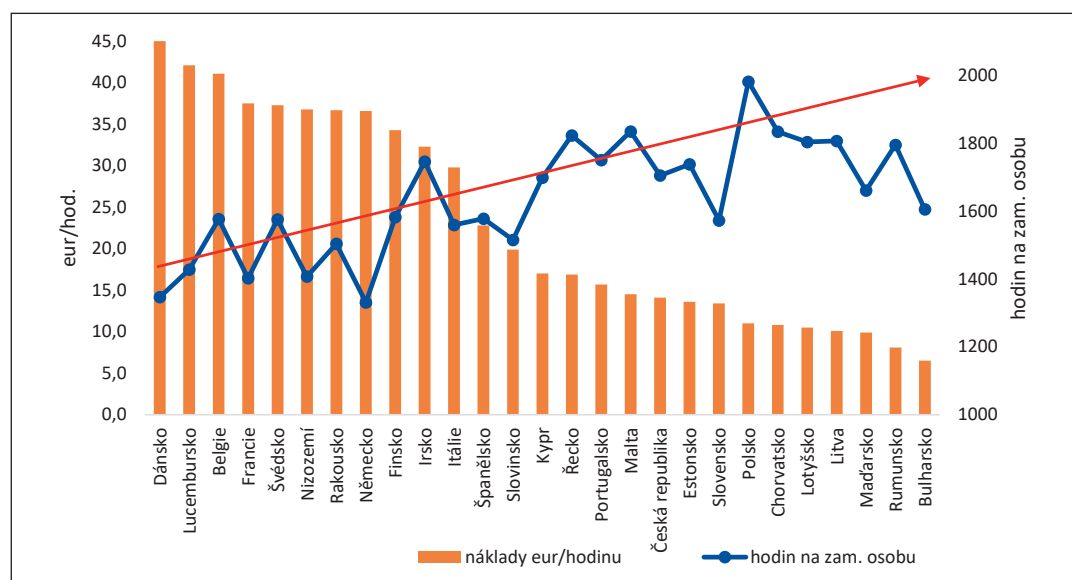
Jsou zde však i další zajímavé skutečnosti dokreslující pozici České republiky v oblasti produktivity práce, lépe řečeno situaci na trhu práce. V letech 2008–2012, výrazně poznamenaných ekonomickou krizí, všechny vyspělé státy EU používaly snižování počtu odpracovaných hodin jako poměrně významný nástroj podpory zaměstnanosti, neboť při snížení počtu odpracovaných hodin na jednoho zaměstnance lze zaměstnat více osob.

Jen v několika zemích došlo ve sledovaném krizovém období naopak k nárůstu počtu odpracovaných hodin, tedy k preferenci výdělku před zaměstnaností. Šlo především o pobaltské členské státy EU. Ze zemí SVE 5 se k nim připojila pouze Česká republika. I toto poněkud atypické chování České republiky – další nárůst odpracovaných hodin na zaměstnance při již tak vysoké úrovni – bylo jen dalším, v ekonomické krizi ve skutečnosti značně zoufalým, projevem velmi nízké hladiny mezd v ČR.³⁵

Tento příklad je jen potvrzením známé pravdy, že **ukazatele délky pracovní doby a výše mezd nejsou nezávisle stojící proměnné**. Ve skutečnosti jsou jen dvěma stranami jedné mince, a tou je produktivita práce. Pokud je produktivita práce vysoká a vysoké jsou i mzdy od ní odvozené, pak má pro zaměstnance vysokou cenu i jeho volný čas. Fyzická omezenost tohoto faktoru vede k tlaku na zkracování odpracované doby. A naopak. Nízká produktivita práce a od ní odvozené nízké hodinové mzdy snižují u zaměstnance cenu jeho volného času. To vede k tlaku na prodlužování odpracované doby. V obou případech slouží udržování, či dokonce zvyšování počtu odpracovaných hodin jako polštář, změkčující stále ještě extrémní relace zbývajících dvou ukazatelů (produktivita a mzdy) oficiálně vykazovaných v ČR vůči nejvyspělejšími vyspělým zemím EU. Tuto zřejmou závislost velmi dobře vystihuje následující srovnání za 28 zemí Evropské unie.

Graf č. 14

Náklady práce a odpracovaná doba v zemích EU v roce 2020

Pramen: Eurostat databáze, vlastní modelace.

34 V tomto kontextu samozřejmě o oficiálně vykázané produktivitě práce. Analýza příčin nízké vykazované produktivity práce je uvedena ve druhé kapitole.

35 Eurostat, Labourcost in the EU No 56/2015, 30. March 2015.

Je proto zcela evidentní, že snaha o zkrácení pracovní doby v České republice, samozřejmě bez krácení mezd aktuálně naráží na problém velmi nízké oficiálně vykazované produktivity práce na straně jedné, na straně druhé na velmi nízkou úroveň mezd. **Velmi vysoký počet pracovních hodin v méně vyspělých zemích totiž do určité míry tlumí sociální dopad velmi nízkých nákladů na pracovní sílu.**

Příčiny tohoto stavu jsou samozřejmě mnohem hlubší. Souvisejí přímo se strukturou ekonomiky, konkrétně se způsobem ocenění produktu a produktivity práce (viz blíže druhá kapitola).

Současný ekonomický růst, při struktuře české ekonomiky zaměřené na výrobu s nižším stupněm zpracování, se projevuje v extenzivním tlaku na nárůst zaměstnanosti a na prodlužování pracovní doby. Je proto nesporné, že případné snahy o zkrácování pracovní doby v současné realitě České republiky se okamžitě dostanou do kontradikce s akutním nedostatkem pracovních sil v řadě oborů a zvýší tlak na příliv pracovní síly ze zahraničí a snahou zachovat nízké mzdy. Velmi pravděpodobný je naopak tlak na další prodlužování pracovní doby. Dnes se ukazuje, že v celé řadě konkrétních příkladů narážejí snahy o další prodlužování pracovní doby na fyziologické hranice snesitelnosti.

Tlak na další nárůst pracovní doby není bohužel v České republice žádnou fikcí. Jak ukazují tabulky (č. 1. a 2.) na začátku této kapitoly, v současné době dochází k poměrně masivnímu nárůstu počtu odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu a tím zároveň k výrazně odlišnému vývoji ve vztahu k vyspělým členům Evropské unie.

V ekonomice České republiky zjevně probíhají naprosto protichůdné tendence. Fakticky se nacházíme na určitém rozhraní. Budeme-li „pro příště“ směřovat ke zkrácování pracovní doby, tak jak to prožily a prožívají všechny vyspělé evropské země, či naopak budeme dále udržovat již tak dlouhou pracovní dobu, není závislá na našem chtění či nechtění. Ve skutečnosti je odrazem mnohem hlubších a závažnějších otázek o nezbytné změně směru hospodářské politiky ČR. Nejedná se o nic menšího než o to, zda se bude v ČR i nadále prosazovat politika levné práce – levného kurzu koruny, politika nízkých mezd, nízkých sociálních standardů a nízkých daní, anebo zda se ČR vydá cestou rozvoje efektivnosti, rychlého růstu a na využívání výsledků vědy a výzkumu konkurenceschopnosti. Volba směru hospodářské politiky a zkrácování či prodlužování pracovní doby jsou ve skutečnosti „spojené nádoby“ a jednu od druhé nelze oddělovat.

Tabulka č. 4

Vliv kolektivního vyjednávání na zkrácování pracovní doby a růst mezd v letech 2013–2017

Rok	Průměrná hrubá měsíční mzda (Kč)				Průměrná pracovní doba (hod./měsíc)			
	Kolek. smlouva ANO	Kolek. smlouva NE	měsíční rozdíl	roční rozdíl	Kolek. smlouva ANO	Kolek. smlouva NE	měsíční rozdíl	roční rozdíl
2013	29 383	26 636	2 747	32 962	146	150	-4	-45
2014	29 900	27 239	2 662	31 938	146	150	-4	-42
2015	31 231	28 241	2 990	35 882	145	149	-3	-39
2016	32 252	29 274	2 979	35 743	145	149	-3	-39
2017	34 387	31 568	2 820	33 834	144	148	-4	-46

Zdroj: Trexima.

A ještě jedna důležitá poznámka na závěr této kapitoly. Určitá objektivní predispozice české ekonomiky ve vztahu k relativně dlouhé pracovní době neznamená, že se s ní v zásadě „nedá nic dělat“. Nejen že se dá, ale také se dělá. Je to tlak odborů a kolektivního vyjednávání, které výrazně napomáhají snižování pracovní doby v České republice. V roce 2018 byla ve firmách, kde probíhá kolektivní vyjednávání (oproti firmám, kde vyjednávání neprobíhá), vyšší roční příjem v průměru o 50 tisíc korun a kratší pracovní dobu – 38 hodin týdně.

Ekonomická konvergence mezi ČR a vyspělými členy EU – teoretická východiska a odhady možného vývoje

Co vše znamená konvergence

Pokud hovoříme o nutnosti ukončení „levné práce“, či šířeji o ukončení modelu ekonomiky ČR, založeném na láci a na geografické blízkosti Německu, je nutné věnovat pozornost tématu konvergence. Vzhledem k ukotvení ekonomiky ČR v evropském prostoru, ať již z hlediska obchodních toků, nebo vlastnictví firem na území ČR, je důležité zhodnotit vývoj kategorie konvergence právě v rámci EU.

Aktuální výsledky monitoringu procesu konvergence v Evropské unii obsahuje zpráva Eurofondu ke konvergenci, vydaná na konci minulého roku.³⁶ Jedná se o první souhrnnou zprávu k tématu, která se věnuje i metodologickému vymezení pojmu konvergence. Pojem ekonomické konvergence sice najdeme v základních smlouvách EU, ale není jasně definován. Zpráva konstatuje, že debata o konvergenci je důležitá jak pro nutnou reformu evropské měnové unie, tak pro sociální pilíř EU. Konvergence je navíc nutná pro kohezi a politickou legitimitu EU jako takové.³⁷

Zatímco ve zjednodušeném vidění byla konvergence vnímána skrze kategorii ekonomického růstu, po roce 2008 se situace mění. Tzv. kritéria nominální konvergence, používaná v souvislosti se zaváděním eura a členstvím v eurozóně, se podle zprávy Eurofondu neukázala být dostatečná.³⁸ Konvergenci je proto nutno v prostoru EU vnímat i v sociální dimenzi (viz také Evropský pilíř sociálních práv).

Původní ideje evropské integrace počítaly s tím, že s ekonomickou konvergencí „se dostaví“ i sociální konvergence. Jak ovšem zdůraznil Evropský pilíř sociálních práv, je nutné posuzovat konvergenci šířeji i v oblasti sociálních práv a vývoje mezd. Kategorie ekonomická a sociální je tak propojená.

Základ pojmu konvergence leží u „convergence“, což znamená mít stejný směr. Klíčové otázky u konvergence zahrnují „co bude konvergovat“ a kam. Pro ČR je obzvláště důležité, že zpráva Eurofondu se

36 Mascherini M., Bisesello M., Dubois H., Eiffe F., Monitoring convergence in the European Union. Upward convergence in the EU: concepts, measurements and indicators, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg 2018 ISBN:978-92-897-1797-7, str. 65.

37 Zatímco kohezi (soudržnost) je možné chápat jako stav, konvergence (sblížení) je dynamický proces, který by měl ke kohezi vést.

38 Konečně se tedy „oficiálně“ uznalo, co se objevovalo v našich analýzách již před 15–20 lety. Tehdy jsme poukazovali na problém, že tzv. kritéria nominální konvergence zabezpečující stabilitu společné měny jsou ve skutečnosti určena pro nejvyspělejší země, zatímco tehdy u nových členských zemí je podstatná jejich reálná konvergence, tj. reálné přibližování mezi starými a novými členskými zeměmi EU, blíže např. Fassmann M., Vintrová a kol., Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do Evropské unie, vyd. 1., Praha, Rada vlády pro ekonomickou a sociální strategii, 2002, 375 str. ISBN 80-238-8699-1, str. 60–91, Vintrová R., Reálná konvergence – předpoklad plynulé integrace do Evropské unie. Politická ekonomie 2003, č.1, str.79–91 atd.

věnuje tématu „upward convergence“ neboli konvergence směrem nahoru, ergo dohánění méně vyspělých zemích směrem k vyspělejším. Neomezuje se přitom jen na tradiční vnímání přes HDP na hlavu, ale zahrnuje i mzdy i jiné sociální kategorie.

Obecně se používají různé přívlastky k termínu konvergence. Nominální konvergence se týká kritérií hospodářské a měnové unie, reálná konvergence se týká ekonomických a sociálních proměnných v reálných číslech, kam patří typicky HDP na hlavu či produktivita.³⁹

Konvergenci směrem nahoru definuje Evropská komise v rámci dvou konceptů: jedná se o růst či zlepšení výkonu směřujícímu k určitému politickému cíli, nebo jde o snížení disparit. „Růst sám o sobě neznamená konvergenci. Země může zlepšit v určitém indikátoru svůj výkon, ale zároveň se mohou zvýšit disparity mezi zeměmi.“⁴⁰

Obecně je možno konvergenci definovat jako zmenšení vzdálenosti dvou trendů. Je ovšem důležité analyzovat konvergenci směrem nahoru, pojem „konvergence“ sám o sobě může klidně zahrnovat „přibližování zemí v určitém indikátoru“, ale jejich výkon se přitom zhorší. Pro konvergenci směrem nahoru je tedy nutné měřit jak zlepšení, tak i konvergenci ve výkonu.

Důležitý je samozřejmě časový horizont, například údaje za jeden hospodářský cyklus nejsou k posouzení konvergence dostatečné. Stejně tak není dostatečné sledovat pouze jeden ukazatel. Zpráva posuzovala konvergenci u celé řady indikátorů. Například mzdy byly měřeny náhradami zaměstnancům za hodinu, zdroje pocházely z národních účtů. Během daného časového úseku (2005–2017) vykázaly zlepšení všechny země, ovšem zároveň mezi zeměmi narůstaly rozdíly. Divergenci směrem nahoru (tj. zvětšení mezery vůči průměru EU) za dané období zaznamenaly Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko a Lucembursko. Jiné země divergovaly směrem dolů, a sice Řecko, Chorvatsko, Maďarsko, Polsko a Kypr.

Politické cíle nebyly za EU jako celek splněny v kategorii pracující chudoby. K jejímu markantnímu zvýšení došlo především v Německu a v Maďarsku. U „oblíbeného“ indikátoru ekonomické konvergence měřené nejčastěji reálným HDP na hlavu v PPP lze dle Eurofondu konstatovat, že tento ukazatel od roku 1995 rostl, ale rostla také variabilita mezi zeměmi. Větší divergence byly v eurozóně. **Jedním z klíčových závěrů zprávy je, že sociální konvergence se automaticky s ekonomickou nedostaví, tedy že předpoklady „otců zakladatelů“ evropské integrace se v praxi neprokázaly.**

Důraz na problematiku konvergence ukazuje i vystoupení bývalého eurokomisaře a maďarského ekonomy. Laszlo Andor⁴¹, který se domnívá, že dynamické období růstu zemí střední a východní Evropy od konce 90. let je kompenzací za velkou ztrátu důchodu na počátku 90. let. Upozorňuje, že mezera mezi východem a západem se ve smyslu HDP na hlavu zmenšila od poloviny 90. let jen velmi málo. V rámci oddělení „starých“ a „nových“ členských zemí Andor upozorňuje také na slabý sociální dialog, který negativně ovlivňuje ekonomickou produktivitu i sociální kohezi.

Z teoretického hlediska se **otázka mzdové konvergence** (v rámci neoklasických modelů) obecně dotýká podmínek nutných pro srovnání cen výrobních faktorů. V dynamickém pojetí můžeme hovořit o konvergenci cen faktorů (nikoliv ovšem automaticky o konvergenci směrem nahoru).⁴² Základní jsou dva hlavní faktory, a to: volný obchod⁴³ a mobilita výrobních faktorů.

39 Zpráva Eurofondu uvádí i konvergenci právní, strukturální a cyklickou (sladění cyklu mezi zeměmi). Různá pojetí konvergence vedou k preferenci různých metodik měření. Často používaná tzv. beta konvergence se používá v rámci dohánění lídrů v určitém indikátoru, sigma konvergence měří snížení odchylek výkonu, gamma měří pořadí zemí vzhledem k určitému cíli, delta konvergence měří vzdálenost dané země od určitého modelu.

40 Eurofond, str. 16.

41 Andor, L.: Cohesion and convergence in Europe. European Commission, 2014. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-722_en.htm.

42 Naz, A., Ahmad, N., Naveed, A.: Wage convergence across European regions: do international borders matter? Journal of Economic Intergration, Vol. 32. No1, March 2017, str. 35–64.

43 Problém vyrovnávání cen statků za předpokladu volného obchodu se samozřejmě týká omezení zákona jediné ceny včetně rozdílu mezi obchodovatelnými a neobchodovatelnými statky.

Švédský ekonom Bertil Ohlin (viz také Heckscher–Ohlinův teorém) konstatoval, že volný pohyb statků v mezinárodním obchodě může částečně nahradit volný pohyb faktorů (tedy i práce). Tímto procesem by mělo dojít k částečnému vyrovnání cen výrobních faktorů.

Základem tohoto procesu „narovnávání“ je realokace zdrojů jak na výrobních trzích, tak na trzích práce. Volný obchod je tedy jedním z nástrojů změny struktury ekonomiky, která ovšem nemusí být automaticky žádoucí a může mít velké sociální náklady. Heckscher–Ohlinův teorém staví na teorii komparativních výhod, představuje její zobecnění na všechny výrobní faktory. Mobilita faktoru práce v rámci neoklasické teorie předpokládá, že se faktor práce přemísťuje ze sektorů/oblastí s nízkými mzdami do sektorů/oblastí s vyššími mzdami, čímž by mělo docházet k vyrovnání důchodu plynoucího z práce, tedy k vyrovnávání mzdové úrovně.

V EU existuje jednotný trh, který postuluje volný pohyb faktorů včetně práce. **Navzdory silnému propojení volného obchodu zboží a služeb existují v EU značné mzdové rozdíly.** Neoklasické vysvětlení nedostatečné mzdové konvergence v rámci EU se zaměřuje na bariéry jiného typu: jazykovou, kulturní rozdíly atd., které přispívají k tomu, že mobilita faktoru práce není v rámci EU dostatečná.

Důležitost konvergence reálných mezd vyzdvihuje Williamson,⁴⁴ který uvádí, že právě reálné mzdy jsou vhodným měřítkem pro odhad dlouhodobé konvergence. **Mzdová konvergence bude zásadnější než konvergence u výstupu na pracovníka.** Konvergence produktivity práce totiž neodhaluje skutečné zdroje této konvergence.

Studie Naza, Ahmada a Naveeda⁴⁵ zjistila, že konvergence je viditelná mezi regiony v jedné zemi, méně mezi hraničními regiony. **Průměrné mzdy v evropských regionech nekonvergují. Hranice mají nadále velký význam, což znamená, že trhy práce jsou navzdory mobilitě a volnému obchodu oddělené.**

Goecke a Hüther⁴⁶ dochází k názoru, že v rámci regionální konvergence hraje roli zpracovatelský průmysl a také zaměření dotací EU. Obojí zvyšuje pravděpodobnost toho, že region bude konvergovat. Geograficky aplikací těchto dvou faktorů dochází k názoru, že HDP na hlavu (užitý ukazatel konvergence) se snižuje směrem ze severu na jih a ze západu na východ. De facto tím tvrdí, že **EU má dvě periferie – východní, jejíž součástí je i ČR, a jižní.**⁴⁷ Zpracovatelský průmysl a jeho velikost je samozřejmě nutné vnímat z hlediska jeho historického vývoje, což nás dostává k problému „path dependency“, tedy k tomu, jak byl nastaven a rozvíjen model české ekonomiky po roce 1989.

Totéž potvrzují výzkumy Borsi a Metiu.⁴⁸ Dochází k závěru, že co se týká **reálného příjmu, pak k celkové konvergenci v rámci EU nedochází. Vidí spíš „konvergenční shluky“, které ovšem vytváří jasnou oddělenou linii mezi starými a novými členy EU. Od 90. let je patrné rozdělení Jih – Východ a Sever – Západ. Evropa „mnoha rychlostí“ tím pádem už dávno existuje. Konvergence je dána geograficky, ovšem s oddělením mezi novými a starými zeměmi. Země střední a východní Evropy jsou celkově na nižší trajektorii.**⁴⁹

44 Williamson, Jeffrey G., 1995, “The Evolution of Global Labor Markets since 1830: Background Evidence and Hypotheses”, *Explorations in Economic History*, 32(2), str. 141–196.

45 Naz, A., Ahmad, N., Naveed, A.: Wage convergence across European regions: do international borders matter? *Journal of Economic Intergration*, Vol. 32. No1, March 2017, str. 35–64.

46 Goecke, H., Hüther, M.: Regional convergence in Europe. *Inter economics*, 2016/3. str. 165–171. <https://archive.intereconomics.eu/year/2016/3/regional-convergence-in-europe/>.

47 Nicméně při porovnání příjmových hodnot (např. mezd či nákladů práce) se ukazuje, že i mezi těmito periferiemi existují poměrně výrazné rozdíly. V některých našich studiích jsme proto pro odlišení označili nové členské státy EU SVE „středoevropskými rozvojovými zeměmi“ a toto označení používáme i v této studii (viz 6. kapitola).

48 Borsi, M., T., Metiu, N.: The evolution of economic convergence in the European Union. Deutsche Bank, Discussion Paper, 28/2013.

49 Do roku 2010 ČR patřila v tomto členění do 3. konvergenčního klubu, kde se sešly země střední a východní Evropy s rychlejší konvergencí plus země, které naopak divergují. Jedná se o „mix“ Itálie, Španělsko, Řecko, ČR, Litva, Lotyšsko, Slovensko.

CEPS⁵⁰ připomíná, že v EU byla konvergence brána jako základní ekonomický mechanismus a jako podmínky pro dosažení socio-ekonomické koheze. I CEPS potvrzuje důležitost geografického pohledu. Konvergenční proces vedou země střední a východní Evropy, zatímco jižní země prospívají podprůměrně, takže divergují směrem dolů a jejich relativní pozice se zhoršuje. **V případě zemí střední a východní Evropy autoři výslovně upozorňují na značné regionální rozdíly uvnitř zemí. Typicky hlavní města urychlují konvergenční proces, zatímco zbytek země zaostává.**

Studie Světové banky⁵¹ přiznává EU historicky roli „konvergenčního stroje“, ale pozastavuje se tak nad „rozevírajícími se nůžkami“ mezi regiony EU, zejména s ohledem na postavení jižních zemí. Nůžky v produktivitě rostou jak mezi zeměmi, tak uvnitř zemí. I když **Světová banka chválí konvergenci zemí střední a východní Evropy EU jako celku, upozorňuje na důležitost technologických změn a odpovídajících změn ve znalostech, které by mohly tuto konvergenci ohrozit.**

Světová banka uvádí pokles celkové faktorové produktivity ve všech regionech EU, ale zvláště je tento pokles dynamiky vážný v zemích jižního křídla. ČR patří do kategorie „CEE Continental“, které rovněž zaznamenávají významný pokles celkové faktorové produktivity.

Jak ukazuje řada studií, geografická poloha je pro konvergenční proces důležitá. Světová banka⁵² dále potvrdila, že prostorová mobilita práce v EU je velmi nízká a „neslouží jako hlavní přizpůsobovací kanál pro relokaci práce“. Integrace trhů práce je nízká a mobilita práce též. Jen malá část populace ze zemí EU28 je mobilní „přes hranice různých zemí“. Mobilitu v rámci EU nelze srovnat s americkou či australskou. Světová banka dochází k závěru, že je podobná té v Kanadě, mezi Quebecem a dalšími provinciemi, což zdůrazňuje význam jazykové bariéry. Přesto mobilita práce a celková čísla zakrývají, že její hlavní část se soustřeďuje na země střední a východní Evropy jako země vysílací. **Zakrývají nejen rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, ale i mezi kvalifikacemi. Například odchod českých lékařů do zahraničí tlačí na požadavky domácích lékařů na „dorovnání“ platů, což může v celé české ekonomice sloužit jako „prorážení skály“ pro další nárůst mezd u ostatních profesí.**

Situace **České republiky ve mzdové konvergenci** je specifická v tom, že geograficky viděno se nachází vedle Německa, hlavního tahouna evropské ekonomické integrace. Nepatří tedy k zemím geografické periferie, jako například Řecko, zároveň je zemí se značným podílem zpracovatelského průmyslu na HDP. Značné mzdové rozdíly ovšem přetrvávají, aniž by ČR patřila k zemím, ze kterých ve velkém odchází pracovní síla, jako je například Maďarsko. **Mzdová opona vede přímo podél našich západních (a částečně také jižních) hranic.**

Je ovšem otázkou, co taková pozice „nejzápadnější země východu“ může pro ekonomiku ČR přinést. Intenzivní vazba na Německo může být vnímána jako zájem našeho západního souseda na stabilní socio-ekonomické situaci v ČR, ale v žádném případě neznamená zájem na mzdové konvergenci směrem nahoru. Udržování mzdových (resp. nákladových) rozdílů tak, aby byla geograficky blízká výroba v ČR nadále atraktivní, může podporovat politiku „pasti středního příjmu“, která se ovšem nevyhnutelně dostane pod tlak spolu s technologickými změnami, jako je digitalizace a rozvoj automatizace.⁵³ **Právě změna mobility, která se vehementně dotýká budoucnosti automobilového průmyslu, může nemilosrdně prokázat, že „kapitál má domov“ a ČR se může propadnout do země, v níž budou „dojíždět“ staré technologie.**

50 CEPS: In come convergence in the EU: a tale of twospeeds. 2018. <https://www.ceps.eu/publications/income-convergence-eu-tale-two-speeds>.

51 Bodewig, C., Ridao-Cano, C.: Growing United. Upgrading Europe's konvergence machine. World Bank report on the European Union. 2018.

52 Bodewig, C., Ridao-Cano, C.: Growing United. Upgrading Europe's konvergence machine. World Bank report on the European Union. 2018.

53 Podobně jak na to upozorňuje Světová banka, viz výše.

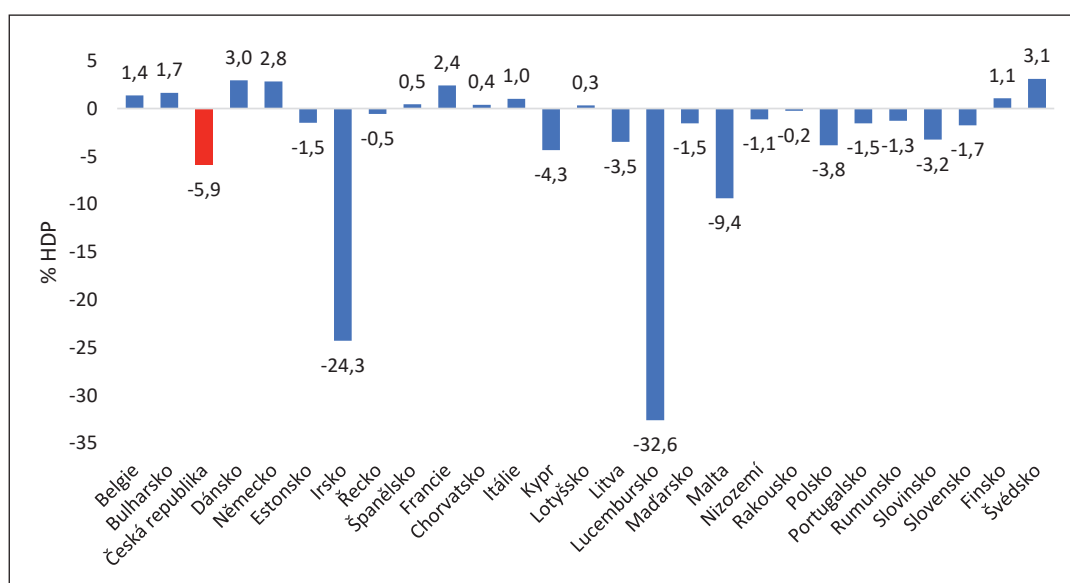
Z výše uvedeného a z empirických zkušeností v ČR vyplývá:

Za prvé – Geografická poloha je důležitá. EU obsahuje dvě periferie – východní a jižní. Zatímco jižní periferie diverguje směrem dolů, východní periferie nedostatečně konverguje směrem nahoru.

Ekonomická konvergence měřená tradičně dle reálného hrubého domácího produktu (HDP na hlavu) nemusí být dostačujícím konvergenčním indikátorem neboli se nemusí projevit v dostatečné mzdové konvergenci směrem nahoru. Právě ČR patří k zemím, v nichž je rozdíl mezi ekonomickou úrovní měřenou HDP a mezi úrovní mzdovou jeden z největších v Evropě. Svou roli v tomto ohledu sehrává „nadhodnocenost“ HDP, protože masivní a dlouhodobé odlivy zisků z ekonomiky vytvářejí značný rozdíl mezi hrubým domácím produktem (HDP) a hrubým národním důchodem (HND).

Graf č. 15

Rozdíl mezi HND a HDP v procentech HDP v roce 2020

Pramen: Eurostat, AMECO, vlastní výpočty (2. 7. 2021).

Aktuální údaje ČSÚ za rok 2018 z 2. 4. 2019 konstatují, že saldo prvotních důchodů (tvořících rozdíl mezi HDP a HND) bylo záporné v rozsahu 270,8 mld. Kč.⁵⁴ Zisky zahraničních vlastníků korporací dosáhly 414 mld. Kč (7,8% HDP), v dividendách bylo rozděleno 294 mld. Kč a reinvestováno přes 120 mld. Kč. To podle ČSÚ odráží vysokou ziskovost přímých zahraničních investic v ČR (resp. všech investic, viz blíže kapitola 1). Tyto zdroje pak v ekonomice chybí – chybí pro spotřebu i investice. Odlivy zisků jsou přitom spjaté s cyklem dozrávání přímých zahraničních investic. V minulém roce byl poměr HND k HDP pod 95 %.

Extrémním případem rozdílů mezi HDP a HND je Irsko. Právě irští statistici se rozhodli pro HND, který lépe odráží skutečnou realitu země, která slouží jako atraktivní daňové sídlo pro globální korporace. Motiv pro vytvoření „reálnějšího ukazatele“ byl dán tím, že v roce 2015 irská ekonomika

⁵⁴ Zisky ze zahraničních investic přesáhly 414 mld. Kč. Zisky zahraničních vlastníků korporací dosáhly 7,8% HDP. Ve formě dividend si zahraniční vlastníci rozdělili takřka 294 mld. Kč a reinvestováno bylo přes 120 mld. Kč. Tento vývoj odráží vysokou ziskovost přímých zahraničních investic v ČR. Na druhou stranu byl odliv důchodů ze zisků částečně kompenzován přílivem důchodů ze zahraničí, zejména úroky a příjmy ze zaměstnání. Negativní saldo prvotních důchodů se zahraničím se meziročně zlepšilo o 40 mld. Kč a dosáhlo 270,8 mld. Kč.

vykázala 26% růst HDP kvůli vnitřní restrukturalizaci globálních firem, které jsou v Irsku evidovány. Irsko je země, v níž právě přímé zahraniční investice vytvářejí obrovské distorze. Za rok 2016 HDP Irska dosáhl 275 mld. eur, ale jen 190 mld. eur v případě upraveného HND. Podobně odlišně je pak potřeba vnímat saldo běžného účtu, nemluvě o veřejném dluhu. V případě HDP na hlavu by Irsko bylo bohatší než USA, v případě modifikovaného HND bude naopak chudší. Použití ukazatele, který „očisťuje“ od efektů globalizace, pak nabízí poněkud střízlivější obrázek o irské ekonomice a reálné životní úrovni.⁵⁵

Za druhé – Nedostatečná mzdová konvergence směrem nahoru je vnímána jako celoevropský problém, kterému se přikládá pozornost po roce 2008 a poté, co se trendy nedostatečné konvergence, projevují v politické rovině. Jak konstatuje zpráva Eurofondu, je tím ohrožena legitimita EU.

Za třetí – Neoklasický přístup postulující vyrovnání důchodů z faktorů za předpokladu mobility obchodu zboží a služeb v EU neprokázal své působení. Hranice jsou významné, trhy práce jsou oddělené. Mzdové rozdíly nelze vysvětlit ani působením bariér jiného typu, jako jsou kulturní a jazykové rozdíly.⁵⁶

Odhady možného vývoje

V nedávné době byly některé starší koncepční dokumenty ČMKOS konfrontovány s několika novými prognózami, lépe řečeno úvahami o konvergenci České republiky k vyspělým zemím v delším časovém horizontu. V této souvislosti je nutno uvést především nový Fiskální výhled ČR, zpracovaný ministerstvem financí, či Zprávu o dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí, předloženou Národní rozpočtovou radou. V reakci na poměrně výrazný ekonomický růst v posledních několika letech se dokonce začali objevovat velmi optimistické úvahy o tom, že česká ekonomika je schopna „dohnat“ německou ekonomiku za 15 let.

Z pohledu nedávné minulosti, poznamenané spíše konvergenčním přešlapováním, než dlouhodobým systematickým přibližováním, se mohou podobná prohlášení jevit poněkud přehnané. Každopádně však vyžadují podrobnější posouzení.

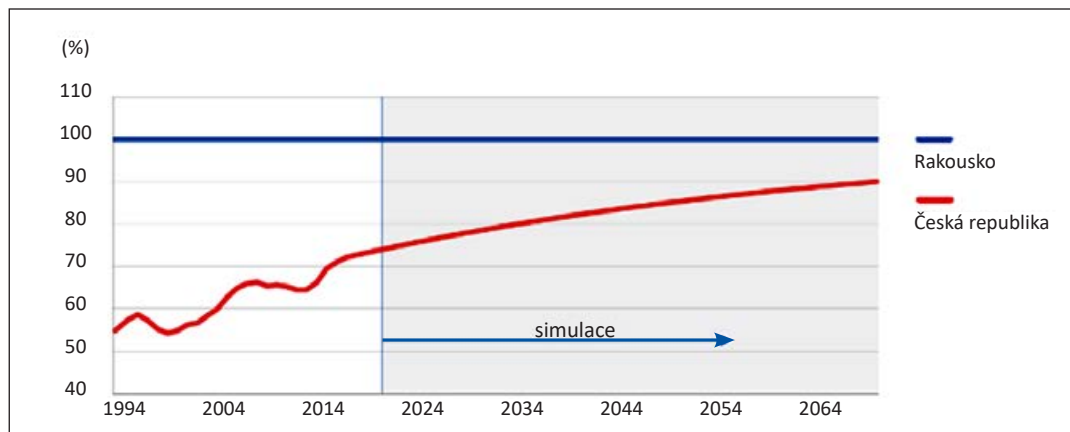
Jakýkoliv model budoucnosti totiž vždy stojí tu na přesvědčivějších, tu na vratších východiscích. Musí se vypořádat s řadou problémů a překlenout řadu podmínek a otázek jak věcného, tak i metodického charakteru spojených s nepoznanou budoucností. Identifikace a formulace klíčových otázek a problémů spojených s konvergencí České republiky to bylo to, co nás na počátku našich modelací zajímalo nejvíce. Správně položená otázka je totiž klíčem k řešení.

55 Boland. V.: Ireland' „deglobalised“ data calculate a small economy. Financial Times, 18. 7. 2017. <https://www.ft.com/content/dd3a6f1c-6aea-11e7-bfeb-33fe0c5b7eaa>.

56 Samostatným tématem je relevance neoklasického Solowa modelu, který na základě řady předpokladů, týkajících se vývoje úspor, demografického vývoje atd., předpokládá přibližování se stálému stavu u všech zemí. Výsledky aplikace této teorie nejsou přesvědčivé, proto jsou také rozvíjeny teorie endogenního růstu s důrazem na technologie, instituce a lidský kapitál. Jedním z klíčových rozdílů oproti Solowovu modelu jsou nikoliv klesající, ale rostoucí výnosy z kapitálu.

Graf č. 16

Konvergence výkonnosti ČR k Rakousku dle Národní rozpočtové rady
(HDP na obyvatele v paritě kupní síly, Rakousko = 100 %)

Zdroj: OECD a výpočty NRR.

V podstatě jde o hledání odpovědí na dvě zásadní otázky: Jak konvergenci sledovat a měřit a Jak konvergence dosáhnout. V této kapitole se budeme zabývat první „technickou“ skupinou otázek. Odpovědi na druhou otázku jsou podrobně rozebrány v následující kapitole.⁵⁷

Obecnou otázku jak konvergenci sledovat a měřit můžeme rozdělit na čtyři následující otázky:

Otázka č. 1 – Se kterým subjektem se má ČR poměřovat? Tato výchozí otázka není tak jednoduchá, jak by se na první pohled mohlo zdát. Správná volba porovnávaného subjektu může zkoumaný jev vyjasnit, nevhodná naopak zatemnit. Výběr porovnávané země či seskupení zemí by měly velmi těsně souviset se zkoumaným problémem, nicméně v konečné fázi jde vždy o arbitrární rozhodnutí analytika závislé na jeho cílech a zkušenostech. Samozřejmě špatné rozhodnutí ve výběru může znamenat buď nečekaně, nebo přímo záměrně matoucí výsledek.

Nabízí se zde řada možností. Můžeme zvolit Evropskou unii jako celek, můžeme zvolit její jednotlivé členské státy. Můžeme zvolit státy nejvyspělejší nebo naopak státy nejzaostalejší, můžeme zvolit státy obdobné velikosti, s podobnou strukturou ekonomiky, s obdobnou historií, vývojem atd. Každé z těchto měřítek má své pro a proti. V našich odhadech jsme zvolili Rakousko a Německo. Důvodem této volby bylo, že jsou to naši bezprostřední sousedé, v ČR poměrně dobře známí, jsou součástí společné historie. Občané si tedy při této volbě dovedou dost dobře a docela konkrétně představit, jak by to asi mohlo v ČR vypadat, až se dostane na úroveň těchto zemí. Samozřejmě je možný i jiný pohled. Nutno dokonce přiznat, že náš přístup je spíše výjimečný. Poměrně často se při různých komparacích používá jako „etalon“ celá EU nebo nějaká její část, např. EU15, země eurozóny apod.

⁵⁷ Odpovědi na otázky týkající se mzdové konvergence se zabývala kapitola č. 2 („Mohou růst mzdy dlouhodobě rychleji, než je produktivita práce, resp. dojde v průběhu konvergence k zásadní restrukturalizaci přidané hodnoty v ČR? Jaké budou důsledky?“) Vazbou mezi konvergencí a přijetím eura se bude zabývat kapitola č. 6. (Jakým způsobem může ovlivnit přijetí společné měny konvergenci ČR k vyspělým evropským zemím?) a konečně otázkami spojenými s urychlením konvergence a vizi změny hospodářské politiky kapitola č. 7. (Má být konvergence pro ČR „cílem všech cílů“, nebo jen vedlejším produktem – statistickým součtem – toho, co nějak vyplyne z jiných politik? Jakou má ČR se svou ekonomikou a majetkovou strukturou výrazně vyprofilovanou jako závislý stát šanci dohnat nejvyspělejší země Evropské unie, resp. alespoň nejvyspělejší sousedy? Je v ČR prostor pro autonomní hospodářskou politiku? Jak by měla tato politika vypadat?)

Otázka č. 2 – Co je ukazatelem konvergence? Je to samozřejmě míněno na národohospodářské úrovni. Počet ukazatelů bezprostředně souvisí s interpretací výsledků. Čím více ukazatelů sledujících různé faktory použijeme, tím hůře se hledá nějaká společná platforma pro jejich souhrnnou interpretaci a tím se samozřejmě hůře definují závěry. I když jsme si vědomi tohoto problému, zvolili jsme analýzu pěti základních makroekonomických ukazatelů. Ty podle našeho názoru poměrně výstižně charakterizují ekonomický a sociální vývoj země, a co je pro interpretaci důležité, jsou navzájem provázány. Jde o ukazatel výkonnosti ekonomiky (HDP/obyvatele), dva ukazatele produktivity práce (HDP na zaměstnance a HDP na odpracovanou hodinu) a dva mzdové ukazatele (náklady práce na zaměstnance a náklady práce na odpracovanou hodinu).

Otázka č. 3 – Mají být ukazatele konvergence vyjádřeny v nominálních, nebo reálných jednotkách? V jakých? Není to náhodou jedno? Je vhodné použít paritu kupní síly? Například výše uvedený konvergenční model NRR je vyjádřen v paritě kupní síly, což vypadá velmi efektně a jasně. Jenže jak je velmi dobře známo, porovnání hodnot v paritě kupní síly má ve skutečnosti význam pouze při prostorovém porovnání v daném čase a ne při porovnání vývoje. Vzhledem k těmto problémům jsme pro naši úvahu zvolili nejjednodušší ocenění (také možná nejpravdivější) v eurech a běžných cenách.

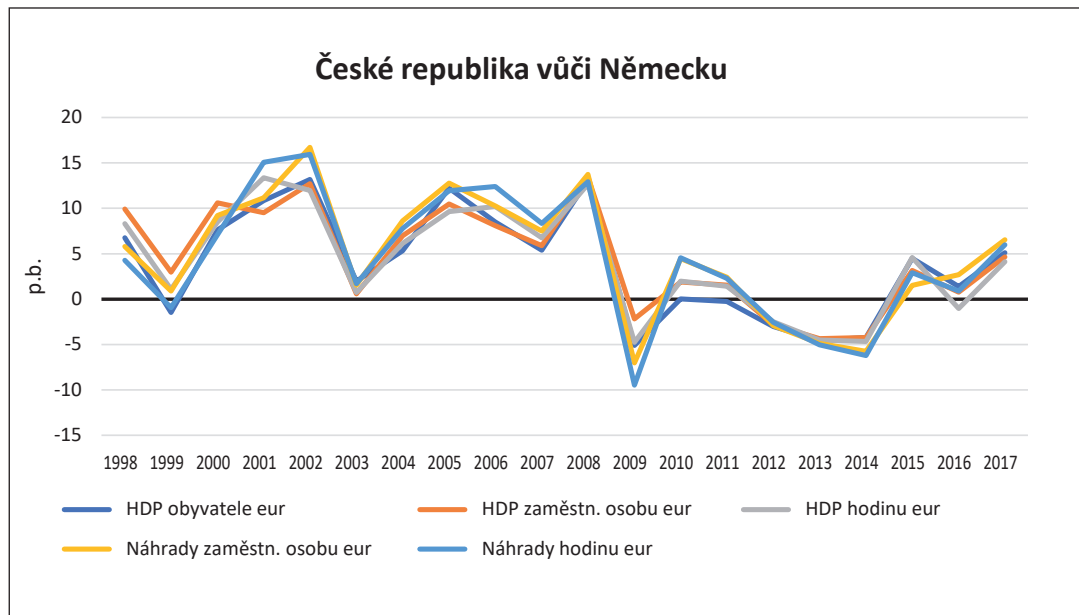
Otázka č. 4 – Jaká má být použita metoda odhadu budoucnosti? Samozřejmě i toto je velmi problematická otázka, zvláště v našich podmínkách. Poměrně často se používá metoda extrapolace trendu. Tato metoda je nejběžnější, i výše zmíněný dokument Národní rozpočtové rady ji použil a v předloženém materiálu ji používáme i my. Bohužel pokud je nám známo, v současné době se v ČR nenachází odborné pracoviště, které by bylo schopno vytvořit komplexnější pohled na naši budoucnost na bázi kombinace různých sofistikovanějších prognostických metod.

Na základě výše uvedených východisek jsme zkonstruovali následující grafy a tabulku. Grafy charakterizují konvergenci pěti sledovaných ukazatelů v letech 1998–2017 k Německu a Rakousku.⁵⁸ Hodnoty jednotlivých ukazatelů vyjadřují rozdíl mezi vývojem daného ukazatele v ČR oproti jeho vývoji ve sledované zemi. Vzniklá diference je vyjádřena v procentních bodech. Pokud se tedy ten který ukazatel pohybuje v kladných hodnotách, potom Česká republika k SRN (resp. Rakousku) konvergovala, pokud v záporných, pak divergovala.

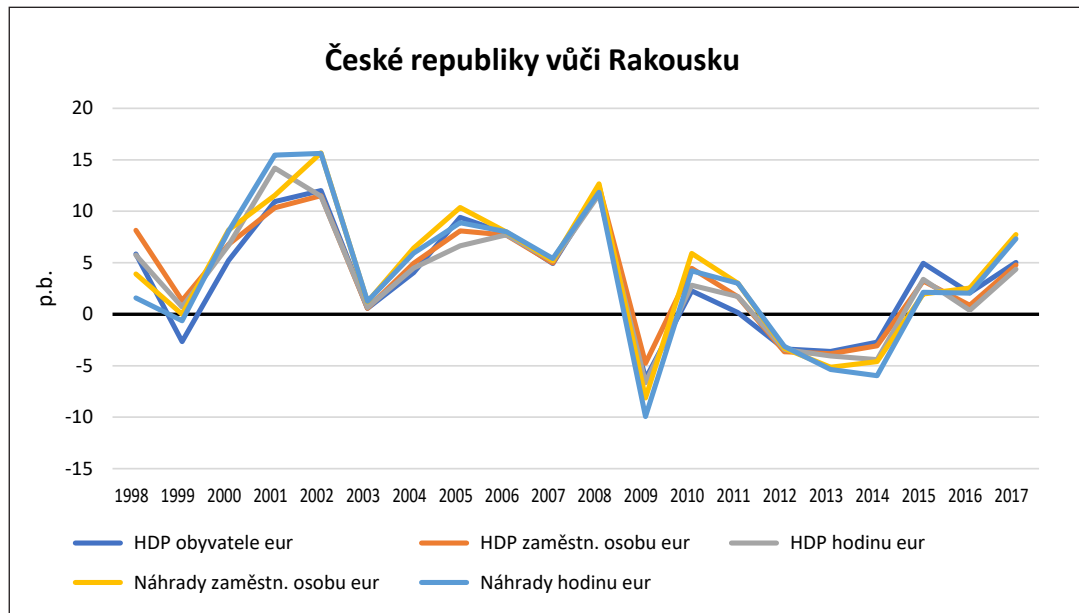
58 Tento interval, který bohužel nezahrnuje celé transformační období, byl zvolen z důvodů absence mezinárodně srovnatelných dat.

Graf č. 17

Konvergence pěti ukazatelů mezi ČR, Německem a Rakouskem v letech 1998–2017 (euro, běžné ceny)

Graf č. 18

Tabulka č. 5

Konvergence vybraných ukazatelů ČR vůči Německu a Rakousku v závislosti na vybraných vývojových trendech let 1998–2017

	počet let při průměrném tempu dosaženém za dané období			
	1998–2017	2004–2017	2009–2017	2014–2017
Česká republika/Německo				
HDP obyvatele eur	22	31	divergujeme	49
HDP zaměstn. osobu eur	17	25	divergujeme	71
HDP hodinu eur	25	37	divergujeme	148
Náhrady zaměstn. osobu eur	21	28	divergujeme	71
Náhrady hodinu eur	29	39	divergujeme	152
Česká republika/Rakousko				
HDP obyvatele eur	26	34	divergujeme	37
HDP zaměstn. osobu eur	23	33	divergujeme	60
HDP hodinu eur	29	48	divergujeme	109
Náhrady zaměstn. osobu eur	25	35	divergujeme	55
Náhrady hodinu eur	31	48	divergujeme	86

Pramen: vlastní propočty.

Na grafy navazuje propočtová tabulka, která na základě různých variant vývoje pěti ukazatelů dosažených v různých obdobích let 1998–2017 odhaduje, za kolik let při extrapolaci trendu, dosaženého v tom kterém období vývoje, bychom byli schopni dorovnat úroveň Německa či Rakouska.

Každému sledovanému ukazateli byla přiřazena průměrná hodnota trendu dosaženého ve čtyřech sledovaných etapách, a to: v celém sledovaném období let 1998–2017, v období členství České republiky v EU (2004–2017), v období od nástupu světové ekonomické krize do roku 2017 (2009–2017) a v období od počátku oživení ekonomického růstu u nás (2014–2017). (Rok 2017 byl zvolen proto, protože jsme při vlastních prognostických pracích měli v toto roce komplexní sadu dat, samozřejmě se dají tyto propočty provést kontinuálně ke každému roku, který při těchto pracích bude k dispozici nicméně v tomto případě jsme sledovali především vypracování metodických východisek.)

I když nám výše uvedené grafy a data přináší řadu nejen očekávaných, ale i poměrně netradičních pohledů na konvergenci České republiky k vyspělým evropským zemím, nelze je brát tak úplně doslova. Je nutno mít stále na paměti, že nejde o nic jiného než jednoduché „promítání minulosti do budoucnosti“. Jde tedy pouze o určité matematické cvičení, které může sloužit maximálně jako určité varování.⁵⁹ Proto zde uvádíme jen několik poznámek.

Za prvé – již sama publikace více variant extrapolací různých ukazatelů konvergence a s nimi spojených v některých případech výrazně odlišných trendů ukazuje, jak ošemetná je námi použitá metoda a jak opatrně by se mělo nakládat s jednoznačnými soudy.

⁵⁹ K této tabulce se vrátíme ještě v následující kapitole, kdy na její bázi budeme modelovat dopady změny nominálního kurzu Kč vůči euru na rychlost konvergence.

Především jde o to, že grafy i propočtová tabulka ukazují nezanedbatelný vliv **volby ukazatele konvergence** na konečný výsledek (vertikální pohled). Zvláště patrné jsou velmi výrazné diference mezi jednotlivými ukazateli konvergence při použití časového intervalu za celé sledované období let 1998–2017.

To však není zdaleka vše. Zásadní odlišnosti jednotlivých variant jednoznačně ukazují na **fatální vliv volby trendu konvergence** na výsledek projekce (horizontální pohled). S interpretacemi výsledků je třeba nakládat velmi opatrně a podmíněně (při nezodpovědném přístupu lze totiž tímto způsobem prokázat prakticky cokoli). Pokud se např. podíváme na dosažený růst náhrad zaměstnanců v roce 2017, tak je zřejmé, že při jeho protažení by opravdu stačilo k vyrovnání mzdové hladiny např. mezi ČR a SRN 15 let!

Za druhé – u obou skupin grafů je možno sledovat průběh předchozího dvacetiletého období – obdobný vývoj – do roku 2008 poměrně výraznou konvergenci, roku 2009 pak naopak poměrně vleklou divergenci (s náznakem opětovné konvergence v posledním období). Z jiného pohledu však může i tato jednoduchá ukázka demonstrovat, jak volba intervalu dovede zdeformovat pohled na minulost. Jde o to, že tento pohled výrazným způsobem zamlčuje důsledky ekonomické transformace na počátku 90. let. Při jeho zahrnutí by ekonomická konvergence České republiky k vyspělým evropským zemím nebyla tak impozantní, jak naznačují tyto grafy.⁶⁰

Za třetí – je zřejmé, že výše uvedená propočtová tabulka tvoří fakticky pouze zrcadlo použitých trendů. Je tedy naprosto nezbytné při analýze velmi dobře znát, co se za těmito trendy v jednotlivých časových obdobích skrývá. Podívejme se tedy na ně alespoň ve stručnosti.

Na první pohled se nejpříznivější variantou budoucího vývoje jeví extrapolace vývoje z celého sledovaného období 1998–2017. Je to způsobeno tím, že tento časový interval v sobě obsahuje v období 1998–2009 dvě silná konvergenční období, poznamenaná výraznými růsty porovnávaných veličin (a naopak neobsahuje podstatné období počátku 90. let.) Jde o období po prvotním poklesu na počátku ekonomické transformace a období spojené s přípravou a vstupem do EU. Tato varianta budoucího vývoje je v podstatě nejméně pravděpodobná. Je totiž silně ovlivněna dvěma unikátními faktory, které se již nebudou opakovat.

Ze stejného důvodu se musíme rozloučit i s druhou variantou vývoje, získanou na základě extrapolace trendu z let 2004–2017. I tato varianta je silně ovlivněna přípravou na vstup a vstupem ČR do EU.

Třetí varianta je divergentní. Takže nám v podstatě zbývá čtvrtá varianta postavená na extrapolaci trendů ukazatelů z let 2014–2018. Jde o poměrně zajímavou variantu. Ukazuje totiž, že i přes poměrně vysoká (na české poměry) tempa růstu základních ukazatelů konverguje Česká republika jaksi ztuha. Například do vyrovnání mzdových hladin se svými nejbližšími vyspělými sousedy, tj. Německem a Rakouskem, před námi leží zhruba stoletá cesta. A to ani Německo, ani Rakousko nepatří mezi státy s nejvyšší úrovní nákladů práce EU. V rámci Evropské unie stojí Německo se svými hodinovými náklady práce aktuálně na sedmém, a Rakousko dokonce až na osmém příčce.⁶¹ Měli bychom si také uvědomit, že se jednalo o období výrazného přílivu finančních prostředků z EU, kdy došlo k výraznému nárůstu mezd, který stimuloval růst HDP.⁶²

60 Viz Vize 2015, str. 17 a dále.

61 Před nimi se nachází Dánsko s hodinovými náklady práce vyššími oproti Německu o 26%, Lucembursko (+17%), Belgie (+15%), Švédsko (+6%), Nizozemsko (+4%) a Francie (+3,5).

62 Následující období tj. konec roku 2019 a hlavně rok 2020 je již zase poznamenan kovidovou krizí a přijímanými tzv. antivirovými opatřeními, které mají mimo jiné výrazný odraz i v oblasti mzdové konvergence – viz. blíže kapitola č. 9.

Vliv kurzu a přijetí eura

Zaměstnanost a růst – to jsou základní cíle hospodářské politiky zvláště akcentované v zaostávajících zemích, dohánějících úroveň zemí ekonomicky vyspělejších. V situaci zaostávajících se nacházejí všichni noví členové EU zemí střední a východní Evropy SVE(11). Jejich ekonomická úroveň, měřená hrubým domácím produktem na obyvatele v paritě kupní síly, dosahuje v průměru pouze necelých 60 % úrovně „starých“ členských zemí Evropské unie EU(15). Jedná se o prostý aritmetický průměr zemí SVE(11).⁶³ Pokud bychom přihlédli i k počtu obyvatel, byl by tento poměr, vzhledem k výrazné váze zemí s nižším ekonomickým výkonem (tj. především Polska, Rumunska a Bulharska), ještě nižší. Tyto země tedy můžeme souhrnně charakterizovat jako méně vyspělé „dohánějící ekonomiky“ (catching-up economies).

Je naprosto evidentní, že nové členské země (i někteří staří méně vyspělí členové tzv. jižního křídla EU) netvoří s vyspělými zeměmi eurozóny homogenní celek. Prioritou hospodářské politiky nových zemí je proto rychlý ekonomický růst, umožňující přiblížení ekonomické úrovně (měřené obvykle ukazatelem HDP na obyvatele v paritě kupní síly) vyspělým zemím.⁶⁴ Tento přibližovací proces je označován jako reálná konvergence. V širším kontextu navazuje tento proces na překonávání technologického zaostávání a vyžaduje pružné přizpůsobování výrobní struktury.

Proces reálné konvergence zemí SVE trvá fakticky již více než čtvrt století. Podle dosavadních výsledků je evidentní, že bude trvat další desítky let, a to i při předpokládaném předstihu ekonomického růstu v konvergujících zemích. To však bohužel nemusí být a také není pravidlem a i po vstupu těchto zemí do eurozóny.

„Ve skutečnosti nejrychleji nerostou ani nejzaostalejší, ani nejvyspělejší země, ale malá skupina zemí s relativně nízkým (nikoliv však nejnižším) důchodem. Konvergence probíhá a chudší země rostou rychleji než bohaté v souladu s neoklasickou teorií jen při konstantních faktorech (demografických, ekonomických, politických i institucionálních). Všechny tyto faktory však prodělávají různorodé změny, ovlivněné širšími politickými a sociálními souvislostmi. V hospodářské praxi je k objasnění rychlosti reálné konvergence nutno brát v úvahu celý komplex faktorů včetně institucionálního uspořádání a podnětů, vedoucích k produktivní kooperaci.“⁶⁵

Cestou reálné konvergence přes celou řadu potíží a přechodných výkyvů, a dokonce i dočasné divergence prochází i česká ekonomika. Je nepřehlédnutelným faktem, že restrukturalizace české ekonomiky související s jejím vstupem do společného trhu Evropské unie proces konvergence

63 V tomto kontextu se bavíme o všech 11 zemích ze 6.,7. a 8. vlny rozšíření Evropské unie. Jde tedy o ČR, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Estonsko, Litvu a Lotyšsko, dále pak o Rumunsko a Bulharsko a také o Chorvatsko. Pět z těchto zemí, tj. Slovensko, Slovinsko a pobaltské země, je dnes již členem eurozóny.

64 U tohoto poměrového ukazatele jde samozřejmě o prioritu změny především v oblasti čítatele, tj. ekonomického výkonu a ne jmenovatele – tedy poklesu počtu obyvatel. Tento fenomén se týká především pobaltských zemí. Těm kleslo od roku 1990 do současné doby obyvatelstvo celkově o 23 % (1,8 mil. osob). Litva měla v roce 1989 3,7 mil. obyvatel, v roce 2017 2,8 mil., tj. počet obyvatel klesl za 28 let o více než čtvrtinu. Podobná čísla uvádí i sousední Lotyšsko, kde se snížil počet obyvatel z 2,5 mil. v roce 1990 na 1,9 mil. obyvatel v roce 2018, nejméně o cca 17 % (přes 260 tis. osob) klesl počet obyvatel Estonska.

65 Vintrová, R.: Reálná konvergence – předpoklad plynulé integrace do Evropské unie. Politická ekonomie, 2003, č. 1, s. 79–91 str. 83.

významně podnítila. Nicméně tento proces se zastavil v době hospodářské krize po prudkém snížení investic do Česka nadnárodními společnostmi a česká ekonomika se začala od vyspělých zemí vzdalovat (divergovat). Obnova reálné konvergence byla náročná a reálně konvergovat česká ekonomika znovu začala až od roku 2014, prakticky od nástupu vládní koalice ČSSD-ANO-KDU/ČSL a následné zvýšení mezd, po zavedení vyšších minimálních mezd a vyšších mezd ve veřejném sektoru.

Důsledkem tohoto vývoje bylo, že se neuzavírala, v některých letech se dokonce rozšiřovala mezera ve mzdových úrovních, v úrovni celkových příjmů domácností, což je koneckonců syntetický ukazatel celkové životní úrovně obyvatel.⁶⁶

Přijetí společné měny však představuje kvalitativně vyšší stupeň ekonomického propojení zemí EU. Země, které jsou členy eurozóny, se musejí vzdát vlastní měny, ztrácejí kurzovou samostatnost, a tudíž nemohou provádět vlastní měnovou politiku a podřizují se společné měnové politice Evropské centrální banky. Trvale musí respektovat i tzv. Pakt stability a růstu, omezující možnosti jeho fiskální politiky.⁶⁷

Země připravující se na vstup do eurozóny musí před vstupem splnit přísné podmínky, tzv. **nominální konvergence** čili musí především splňovat dlouhodobě udržitelným způsobem tzv. maastrichtská konvergenční kritéria.⁶⁸ Dále pak musí být schopny plnit další institucionální a finanční podmínky spojené s přijetím eura.⁶⁹

Základní parametry nominální konvergence byly formulovány v době vzniku měnové unie pro podmínky vyspělých stabilizovaných ekonomik, které tvořily její základní členskou sestavu a které již měly proces konvergence za sebou. Pro většinu z nich nebyla hlavním problémem konvergence tedy sblížení ekonomické výkonnosti.

Proto tato pravidla odrážejí především podmínky těchto vyspělých zemí a stále se vyvíjejí a pod vlivem ekonomické krize z let 2008–2009 jsou stále zpříšňována. **Splnění těchto pravidel ovšem neřeší otázku, v jakém termínu je přijetí eura výhodné pro jednotlivé konkrétní ekonomiky. Podmínka dosažení určitého stupně reálné konvergence není v pravidlech vstupu do eurozóny formálně nikde stanovena. Je však bezesporu významným faktorem nacházejícím se v pozadí všech úvah. Nicméně toto posouzení je ponecháno na vládách připojujících se zemí.**

Analýzy vládních i unijních institucí se obvykle soustřeďují na schopnost jednotlivých zemí splnit maastrichtská konvergenční kritéria. Skutečná „ekonomická zralost“ ve vztahu k ekonomickému růstu a přibližování ekonomické úrovně a tím i celkové životní úrovně obyvatelstva k vyspělým zemím důkladněji zvažována není. Jaksi „automaticky“ se předpokládá, že zřejmé výhody společné měny, ke kterým lze přičíst hlavně odstranění kurzových rizik, převáží nad nevýhodami, spočívajícími ve ztrátě samostatné měnové politiky a přizpůsobovacího kurzového mechanismu.

Spojení zemí nestejně ekonomické úrovně v rámci měnové unie však může vyvolávat určitá rizika. Je smutným faktem, že o tomto dlouhodobém problému se na úrovni Evropské unie začíná seriózně

66 Podrobnější rozbor procesu konvergence viz Fassmann M., Ungerma J.: Vize změny hospodářské politiky ČR, ČMKOS, 2015.

67 Pakt stability a růstu (Stability and Growth Pact, SGP) je dohoda mezi členy eurozóny ohledně koordinace jejich rozpočtových politik tak, aby případnými vysokými schodky státních rozpočtů nebo vysokými veřejnými dluhy neohrožovaly stabilitu eura a nezvyšovaly inflaci v eurozóně. Pakt bezprostředně souvisí s naplňováním maastrichtského kritéria o udržitelnosti veřejných financí. I v oblasti tohoto klíčového nástroje zajištění stability eura došlo v průběhu ekonomické krize a jejich dopadů k výraznému zpřísnění podmínek dodržování rozpočtové disciplíny s důrazem na preventivní opatření. Blíže Dědek, O., Doba eura, úspěchy a nezdary společné měny, vyd.1., Linde, Praha 2014, 336 str. Monografie. ISBN 978-80-7201-933-5, str. 284–288.

68 Jde o 4 tzv. maastrichtská kritéria – kritérium cenové stability, kritérium stability dlouhodobých úrokových sazeb, kritérium udržitelnosti veřejných financí (kritérium veřejného deficitu + kritérium veřejného dluhu) a kurzové konvergenční kritérium.

69 Aktuálně je vstup do eurozóny podmíněn povinnou účastí v evropském stabilizačním mechanismu (tzv. eurovalu) a v bankovní unii. Účast nových států v těchto institucích s sebou nese dodatečné výdaje a závazky v řádu stovek miliard Kč (viz blíže Fassmann M., Ungerma J., Přínosy a náklady přistoupení ČR k eurozóně, str. 45–49).

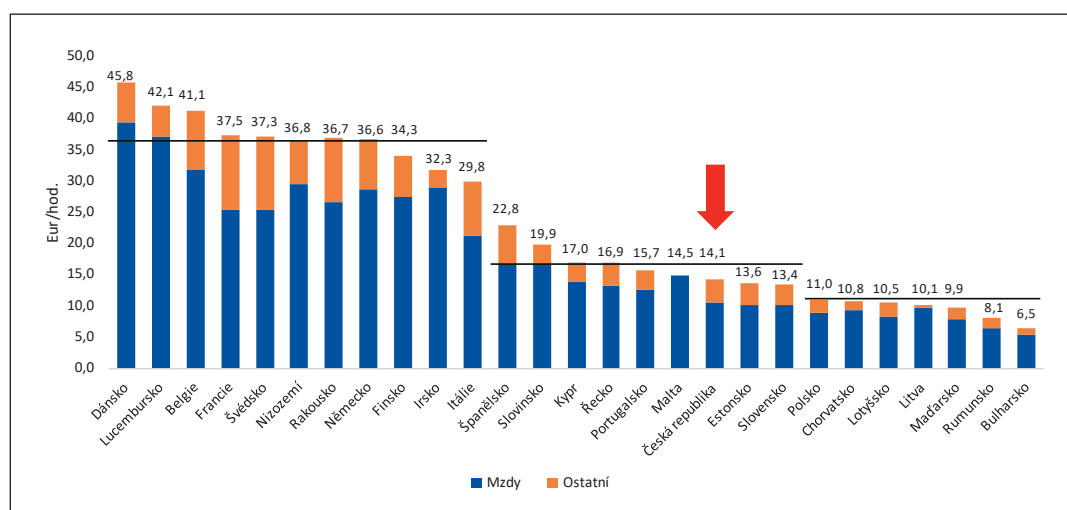
hovořit až v poslední době, po ekonomické krizi a po šoku z brexitu. Přitom problém zadlužení „jižních“ zemí eurozóny není kupodivu spojován s tím, že tyto země vstupem do eurozóny ztratily možnost pružně reagovat svojí hospodářskou politikou na změnu podmínek pro své ekonomiky.

Předpokladem bezporuchového průběhu integrace je proto ekonomické vyrovnávání, tj. dosažení co možná nejvyššího stupně reálného sblížení (konvergence) ekonomické úrovně a tím i příjmové úrovně a celkové životní úrovně obyvatelstva s integračním jádrem nejvyspělejších zemí Evropské unie. Kde se tedy státy střední a východní Evropy, a tedy i česká ekonomika, aktuálně nacházejí?

Možná nejvýmluvnější a obecnému vnímání nejbližší charakteristiku skutečné pozice České republiky v rámci EU a úspěšnosti jejího dosavadního konvergenčního úsilí může poskytnout následující graf mezinárodního srovnání nákladů práce na odpracovanou hodinu.

Graf č. 19

Mezinárodní srovnání nákladů práce zemí EU v roce 2020

Pramen: Labourcosts in the EU, Eurostat/newsrelease 62/2019 – 11 April 2019.

Poznámky: průměr I. skupiny – 34,1 eura, II. skupiny 15,9 eura, III. skupiny 9,7 eura.

Z tohoto grafu je na první pohled patrná **výrazná nehomogenita Evropské unie** – vzdálenost mezi nejchudšími a nejbohatšími zeměmi EU. Například poměr mezi „nejbohatší“ a „nejchudší“ zemí Evropské unie, tj. Dánskem a Bulharskem, je 7 : 1! Hodnota nákladů práce na odpracovanou hodinu – a zdůrazněme, že jde především o úroveň mezd a nakonec i reálný potenciál životní úrovně – nedosahuje v polovině členských zemí EU ani poloviny nákladů práce vyplácených v nejvyspělejších zemích. Aktuálně se to týká cca 120 mil. osob, tedy zhruba čtvrtiny obyvatel EU. V členských zemích, jejichž úroveň nákladů práce na odpracovanou hodinu je rovna či je nižší než třetina nákladů práce dosahovaná v nejvyspělejších zemích se pak týká 90 milionů občanů EU.

Podle výše dosažených nákladů práce můžeme členské země EU rozdělit na tři zřetelně se profilující skupiny, a to na „nejvyspělejší země EU“ s průměrnou výší nákladů práce ve výši 37 eur za hodinu práce, evropské periferní země s průměrnými náklady skupiny ve výši 16 eur/hod. a evropské rozvojové země s průměrnými náklady pod 10 eur za hodinu.

ČR se nachází ve slabších členech druhé skupiny, kde dosahuje třetí nejnížší úroveň nákladů práce před Estonskem a Slovenskem ovšem za Španělskem, Slovinskem, Kypřem, Řeckem, Portugalskem a Maltou.

Jinak řečeno, ČR se vrátila na místo, které až do spuštění tzv. kurzového závazku (tedy devalvace koruny) zaujímal naprosto suverénně! Od hraniční země této skupiny, tj. Španělska, je to v úrovni hodinových nákladů práce stále ještě vzdálena přes 60%. To však není jediný problém. Stejně vážné je i to, že se tyto v podstatě extrémní rozdíly stírají jen velmi pomalu. **Velmi dobře tento jeden z klíčových problémů evropské integrace, který je zdrojem řady distorzí jak uvnitř EU a také eurozóny, charakterizovat právě na příkladu České republiky.**

Tabulka č. 6
Konvergence vybraných ukazatelů ČR vůči Německu a Rakousku v závislosti na vybraných vývojových trendech let 1998–2017 a třech variantách posílení kurzu Kč

	počet let při průměrném tempu dosaženém za dané období															
	1998–2017				2004–2017				2009–2017				2014–2017			
	skuteč.	zhod. 10 %	zhod. 20 %	zhod. 30 %	skuteč.	zhod. 10 %	zhod. 20 %	zhod. 30 %	skuteč.	zhod. 10 %	zhod. 20 %	zhod. 30 %	skuteč.	zhod. 10 %	zhod. 20 %	zhod. 30 %
Česká republika/Německo																
HDP obyvatele eur	22	19	17	14	31	27	24	20	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	49	43	37	32
HDP zaměstn. osobu eur	17	15	13	11	25	22	19	16	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	71	62	53	45
HDP hodinu eur	25	23	21	19	37	34	31	28	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	148	133	121	109
Náhrady zaměstn. osobu eur	21	19	17	15	28	25	23	20	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	82	73	66	59
Náhrady hodinu eur	29	27	24	23	39	36	33	31	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	151	139	128	118
Česká republika/Rakousko																
HDP obyvatele eur	26	23	20	18	34	30	27	24	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	37	33	29	26
HDP zaměstn. osobu eur	23	21	18	16	33	30	26	23	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	60	54	47	42
HDP hodinu eur	29	26	23	21	48	43	39	35	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	109	98	88	79
Náhrady zaměstn. osobu eur	25	23	21	19	35	32	28	26	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	55	49	45	40
Náhrady hodinu eur	31	28	26	23	48	44	40	37	diverg.	diverg.	diverg.	diverg.	85	78	71	65

Pramen: vlastní výpočty.

Pro tento účel jsme si vzali na pomoc nám již známou propočtovou tabulku z předchozí kapitoly. Do trendů vycházejících z vývoje v jednotlivých časových intervalech jsme postupně promítali posilování kurzu české koruny o 10–30 %. Výsledky tohoto srovnání jsou natolik lapidární, že snad nepotřebují další rozsáhlé komentáře.

Ukazuje se totiž, že ani posílení kurzu o 10–30 % při extrapolaci trendu let 2014–2017 fakticky nenabízí časově srozumitelnou perspektivu vyrovnání nákladů práce s našimi vyspělými sousedy během jednoho lidského života.⁷⁰

Vyrovnání mzdových úrovní s nejbližšími vyspělými sousedy, které by i při současných tempch trvalo přinejmenším 80 let, by se pravděpodobně nedožili ani současní novorozenci. Jinak řečeno, tato perspektiva je natolik vzdálená, že její realizace je velmi nepravděpodobná.

Konvergence ČR vůči nejvyspělejším zemím EU nemá v oblasti nákladů práce při současném směru a struktuře české ekonomiky smysluplné východisko. Posílení kurzu koruny může samozřejmě mzdové konvergenci pomoci, z pohledu takto dlouhých časových úseků však ne zásadně.

Uvedené modelové propočty podle našeho názoru jasně naznačují, že se česká ekonomika zjevně ocitá v pasti středního příjmu.

Na základě tohoto našeho jednoduchého příkladu je zřejmé, že vedle debaty o zásadní změně hospodářské politiky České republiky (kterou se budeme zabývat v sedmé kapitole) je jednou z důležitých otázek pro nové členské země EU **vzájemný vztah členství v eurozóně a reálné konvergence.**

Jednou z klíčových otázek hospodářské politiky státu tedy je, zda plnění maastrichtských kritérií a dalších podmínek naší účasti v eurozóně bude podporovat reálné sblížení ekonomické výkonnosti na základě růstu konkurenceschopnosti firem, růstu produktivity práce, peněžních příjmů (včetně mezd a platů), veřejné i soukromé spotřeby a v konečném důsledku zda životní úrovně obyvatelstva mezi starými a novými členy, nebo zda tyto přizpůsobovací procesy brzdí.

Dříve zpracované studie zabývající se přijetím eura v České republice vždy počítaly s tím, že vstupem do eurozóny dojde k urychlení růstu. Toto přesvědčení se odvíjelo od předpokladu snížení volatility kurzu při přijetí eura a jeho vlivu na nárůst zahraničního obchodu. Dlužno ovšem dodat, že všechny tyto odhady pocházejí bezeschybně z předchozí dekády a hlavně z období před vypuknutím globální finanční krize.

Hospodářská výkonnost je závislá na široké škále nejrůznějších faktorů, mezi nimiž členství v eurozóně sotva hraje převládající roli. Všeobecně lze proto konstatovat, že členství v eurozóně nemusí mít velký pozitivní vliv na hospodářskou výkonnost, a vliv se zdál být spíše negativní po krizi v letech 2008–9, kdy si eurozóna jako celek vedla hůř než průměr EU a EU jako celek si vedla špatně ve srovnání s hlavními konkurenty. V tomto období vedla pravidla eurozóny k omezení veřejných výdajů a ponechala investice stále ještě pod úrovní před krizí. Evropské odborové svazy a další proto argumentují za změnu kritérií tak, aby umožnily investice do výrobních činností (včetně výzkumu, vzdělávání a infrastruktury), které by se rovněž zdály být nezbytné pro podporu konvergence zemí východní a střední Evropy.

Dopady členství v eurozóně lze zkoumat srovnáním mezi zeměmi, které stojí „mimo“ a těmi, které již do eurozóny vstoupily. S těmito příklady je však nutno pracovat velmi obezřetně. Jejich využití je podmíněno dobrou znalostí všech podmínek (a především odlišností), ve kterých se sledované země při vstupu do eurozóny nacházely. Nejde přitom pouze o dobrou znalost dané země, ale také celkového ekonomického a především politického kontextu na straně eurozóny. To se týká i zemí střední a východní Evropy. Podmínky a hlavně motivy vedoucí řadu zemí SVE k přijetí či reálné snaze o přijetí eura nejsou a nikdy nebyly v těchto zemích shodné. Země se liší nejen dosaženou ekonomickou úrovní, ale např. i stupněm cenové konvergence, měnovou a kurzovou politikou a v neposlední řadě (a někdy na prvním místě) politickými motivy.

⁷⁰ Tato teze je bohužel platná i při případném – ve skutečnosti však pouze teoretickém – posílení koruny vůči euru o 30 %. Takto silné posílení je však velmi nepravděpodobné, protože by se nominální kurz dostal pod úroveň parity, což je u zemí našeho typu prakticky vyloučeno.

V tomto kontextu tedy musíme podle našeho názoru vnímat i velmi zajímavou studii slovenských analytiků Branislava Žúdela a Libora Meliorise, zabývající se přínosem vstupu Slovenska do eurozóny k ekonomickému růstu.⁷¹

Ti ve svém vyhodnocení vlivu vstupu Slovenska do eurozóny na ekonomický růst použili tzv. syntetickou kontrolní metodu. Ta spočívala v porovnání skutečného vývoje HDP na Slovensku s vývojem kontrolního vzorku zemí SVE. Vzorek byl sestaven ze zemí, které euro prozatím nepřijaly a jejichž vývoj byl před přijetím eura podobný jako na Slovensku. Vývoj tohoto kontrolního vzorku v modelu simuloval vývoj „Slovenska bez eura“.⁷²

Výsledkem jejich modelace bylo, že mezi lety 2006 až 2011 vzrostl HDP na obyvatele vlivem přijetí eura celkově o 10 %, přičemž 2/3 tohoto nárůstu byly realizovány již do roku 2008 (tedy před vstupem do eurozóny), což odpovídá průměrnému ročnímu tempu za pětileté období ve výši 1,58 %.

Můžeme opakovat, že členství v eurozóně je pouze jedním z mnoha faktorů ovlivňujících výkonnost ekonomiky. Tempo růstu HDP (také HDP na obyvatele) Slovenska od vstupu do eurozóny je mírně vyšší než tempo růstu Česka. Z údajů Eurostatu však také vyplývá, že Slovensko rostlo rychleji před vstupem do eurozóny i po něm. Tempo bylo o 15 % vyšší v období 2000–2009, ale v letech 2009–2018 jen o 8 % vyšší. Je také příznačné, že rychlejší slovenský růst byl spojen s větším rozpočtovým deficitem, větším růstem veřejného dluhu a větším deficitem běžného účtu. Paradoxem je, že Slovensko si vybralo jiný postup k hospodářské politice a jako člen eurozóny porušilo pravidla týkající se rozpočtového deficitu, zatímco Česká republika, nikoli člen eurozóny, prosazovala politiku (zbytečně) přísnější rozpočtové kázně, utlumující růstový potenciál.

Navíc je nutno dodat, že Žúdelův a Maliorisův odhad má samozřejmě svá úskalí. Především zahrnuje pouze velmi krátké srovnávací období a vlastní efekt ekonomického růstu se koncentruje do období před přijetím eura (hlavně před zahájením ekonomické krize). Sami autoři pak upozorňují na zjevný fakt, že růstový efekt vstupu Slovenska do eurozóny fakticky nemá obdoby v jiných zemích, které přistoupily k euru. Navíc ukazují, že pokud by Slovensko odložilo vstup do eurozóny o 1 rok a během krize si tedy zachovalo vlastní plovoucí měnu, mohlo mít ekonomický růst rychlejší o 2 %.⁷³

Pro úplnost diskuse na téma ekonomického růstu je nutno uvést závěry zajímavé analýzy Miroslava Singera, tehdejšího guvernéra ČNB. Ten na základě porovnání meziročních temp růstu HDP v eurozóně a v zemích EU mimo eurozónu v letech 1999 až 2014 prokázal, že před ekonomickou krizí a po ekonomické krizi rostly země EU mimo eurozónu rychleji než eurozóna samotná. Jediné období, kdy se obě skupiny zemí vyvíjely podobně, bylo období 2008–2010, tj. období ekonomické krize. Průměrný roční růst HDP za období 1999–2014 činil v EMU 1,3 %, zatímco v zemích mimo EMU 2,2 %.⁷⁴

71 Tuto studii zde probíráme podrobněji především proto, že část těchto modelací bývá často používána k dokázání výrazného vlivu vstupu Slovenska do eurozóny na výrazné urychlení jeho ekonomického růstu.

72 Prakticky bylo toto „umělé Slovensko“ vytvořeno jako vážený průměr růstu v České republice a Rumunsku, přičemž váha ČR byla 66% a Rumunska 33%. Žúdel B., Melioris L. Fiveyears in a balloon: Estimating the effects of euro adoption in Slovakia using the synthetic control method, OECD, Economic Department Working Papers No.1317, 7, Jul 2016, ECO/WKP (2016)41 (20 str.).

73 Tento výrazný a fakticky jedinečný růstový skok SR se podle našeho názoru dá vysvětlit do značné míry tím, že růstové možnosti Slovenska byly po rozdělení Československa dlouhodobě omezovaly politickým prostředím. Slovensko mělo špatnou image, což se projevovalo ve všech směrech jak na pomalejším ekonomickém růstu, vyšší inflaci, vysoké úrokové míře i extrémně podhodnoceném kurzu Sk vůči euru. Teprve zásadními změnami na politické scéně, ekonomickými reformami a přihlášením se k euru dostalo Slovensko, především pro zahraniční investory, dostatečný punc důvěryhodnosti. Dlouhodobě zadržovaný růst Slovenska však měl vedle vlastního růstu ještě jeden významný aspekt – velmi nízkou cenovou hladinu ve vztahu k vyspělým zemím EU (resp. velmi vysoký rozdíl mezi nominálním kurzem slovenské koruny a paritou kupní síly). Tento fakt pak výrazně ovlivnil přechod Slovenska na euro.

74 Singer, M., Česká republika a euro očima ČNB. Vystoupení guvernéra ČNB: Přijetí společné evropské měny v ČR – přínosy a rizika. Národní konvent, Praha 29. 1. 2016 (Panel II – Makroekonomický pohled na přijetí společné evropské měny), www.narodnikonvent.eu/1487/konference-7.

Je třeba přiznat, že jde o doposud velmi krátké období, které dělí ty země SVE, jež do eurozóny vstoupily. Vzhledem k ekonomické krizi, která na delší dobu rozkymácela ekonomické parametry jednotlivých zemí, je velmi obtížné potvrdit relevanci starších předpokladů o urychlení růstu po vstupu zemí SVE do eurozóny.

Bez poměrně složité modelace, která by eliminovala působení dalších specifických faktorů (vč. ekonomické krize), se v podstatě nedá seriózně ocenit vliv přijetí eura na ekonomický růst po vstupu nových členských států. Bohužel se zdá, že ani výrazně atypický příklad Slovenska – a zjevně jen krátkodobě působící faktor zrychlení tempa růstu – nedává jasnou odpověď na otázku, zda a v jakém rozměru by vlastní akt vstupu České republiky do eurozóny urychlil ekonomický růst České republiky.

Starší studie pocházející z minulé dekády předpokládaly řadu efektů spojených s možným urychlením ekonomického růstu. Operovalo se především s efekty plynoucími ze snížení transakčních nákladů, úrokových sazeb či volatility měnového kurzu. Pro ČR vzhledem k její situaci teoreticky připadal v úvahu především třetí faktor spojený s očekávaným výrazným nárůstem podílu zemí eurozóny na našem exportu a importu a také i výraznější vliv na urychlení ekonomického růstu v ČR po přijetí eura. Nicméně od vstupu ČR do EU do současnosti došlo k natolik markantnímu nárůstu podílu zemí EU (a posléze eurozóny) na zahraničním obchodu ČR, že další výrazný nárůst není příliš pravděpodobný. Je stále zřetelnější, že s různými odhady starými deset až patnáct let nevystačíme. Do těchto úvah, které, byť tragicky zastaralé, mají schopnost být stále opakovány, je totiž nutno zapojit faktor času. Pak se realita ukáže v poněkud jiném světle.

Fakticky každou minutou dochází prostřednictvím vzájemného obchodu, fungování nadnárodních korporací a bank, záplavou harmonizačních předpisů, nařízení a doporučení jednotného vnitřního trhu k vzájemnému prolínání, propojování a harmonizaci ekonomik starých a nových členských zemí. V členských zemích EU – nečlenů eurozóny – se tedy odehrávají „samovolné“ procesy, které byly ve starších studiích připisovány „až“ působení eura. Nebo jinak, před 10–15 lety předpokládané výrazné efekty přijetí eura prostým působením času a přirozeným narůstajícím propojováním české ekonomiky s ekonomikami EU – především Německa – byly fakticky českou ekonomikou konzumovány i bez přijetí eura.

Navíc, jak se stále silněji ukazuje, lze těžko očekávat, že mikroekonomické přínosy mohou převýšit značné makroekonomické ztráty podpořené restriktivní povahou architektury eurozóny. Ta totiž v situaci asymetrického šoku nenabízí členské zemi jiné východisko než napravit vnější nerovnováhu zpomalením či poklesem HDP vlastně i mezd. Tedy fakticky ekonomickou divergencí.

Otázkou urychlení ekonomického růstu po přijetí eura v ČR se tedy – vzhledem k její spekulativnosti – nebudeme v naší následující analýze dále zabývat. Z pohledu nezbytné konvergence České republiky se totiž naopak ukazuje, že účast České republiky v eurozóně by tomuto procesu spíše bránila. Ani jeden ze států SVE, který vstoupil do eurozóny, zatím nedosáhl dlouhodobě temp ekonomického růstu, která dosahoval před přijetím eura. (Jejich tempa růstu HDP se dnes udržují zhruba na třetině až polovině původních temp.)⁷⁵

75 Připomínáme, že velmi podrobně je problém přistoupení ČR k eurozóně analyzován ve studii Fassmann, M., Ungerman, J., Příjiny a náklady přistoupení ČR k eurozóně, Revue Pohledy 1/2018 (únor 2018), Praha 71. str., ISBN 978-8086846-66-8.

Jak transformovat ČR na zemi pro budoucnost

Vize změny hospodářské politiky ČR – východiska

Česká republika vyčerpala potenciál dosavadního růstového modelu, který je postaven na nízkých mzdách, podhodnoceném kurzu měny, na omezené roli státu a na vysoké míře závislosti na zahraničních nadnárodních společnostech. Svědčí o tom jak každodenní realita České republiky, prokazuje to i řada mezinárodních studií.

Evropská banka pro obnovu a rozvoj dospěla k závěru, že **bývalé socialistické země jako celek se nacházejí v „pasti středního příjmu“**. Tvrdí, že obnova vzestupné konvergence bude záviset na vzniku nového modelu růstu založeného na domácích inovacích a technologickém pokroku.⁷⁶

Podle názorů vlivných mezinárodních agentur a vlád úspěšnějších zemí na světě není pochyb o klíčové úloze inovací a technologického pokroku pro dosažení vysoké ekonomické úrovně. Skutečností pro Českou republiku a státy SVE obecně je, že v těchto aktivitách zaostávají za svými západoevropskými sousedy.

Navíc, Česko dosahuje vysoké úrovně především tam, kde je to do velké míry výsledkem aktivit zahraničních firem. To však fakticky nevytváří ekonomiku, která by se mohla stát zdrojem inovací.

Nadnárodní společnosti využívají pro svou činnost v ČR i státech SVE inovací vyvinutých jinde a zároveň odčerpávají značné zisky ze země. Dosažení plné konvergence v ekonomických úrovních by vyžadovalo, aby inovace byly rozvíjeny a efekty z nich plynoucí zůstávaly uvnitř země. A to především podniky v domácím vlastnictví. Není tedy zapotřebí pouze více výdajů na výzkum, i když i to je důležité. Je nutné nahradit model závislého vývoje postaveného na nízkých relativních mzdách modelem vývoje postaveného na vnitřních inovativních schopnostech národních ekonomik.

Ve skutečnosti nejde jen o to novou hospodářskou politiku České republiky definovat, ale především o to, přesvědčit o její správnosti jednotlivé podnikatelské subjekty a k tomu samozřejmě volit správné nástroje. To bohužel není tak triviální otázka, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jak jsme si ukázali v předchozím textu (viz. kapitola 3), existují v české podnikatelské sféře velmi silné snahy navázat na „úspěchy ekonomické transformace“. Ještě chvíli se „svězt“ na levných pracovních nákladech či na levném kurzu české koruny (nejlépe obojím!), a to přesto, že negativní důsledky této politiky jsou již vidět na každém kroku – a netýká se to jen nízkých mezd českých zaměstnanců.

⁷⁶ EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) (2018), EBRD Transition Report 2017–18: Sustaining Growth, London, EBRD, str. 7.

Proto se dříve, než se budeme věnovat vlastnímu nástinu Vize změny hospodářské politiky z pohledu českých odborů – ČMKOS, musíme se zastavit u třech klíčových faktorů, které nesporně budou snahu o změnu hospodářské politiky v České republice výrazně ovlivňovat. Prvním, dlouhodobým faktorem je otázka vzdělanostní úrovně České republiky, druhým pak současný charakter české ekonomiky jako ekonomiky podřízené, třetím faktorem je ovládnutí klíčových pozic v české ekonomice nadnárodními firmami.

Vzdělanostní úroveň České republiky

Obtížným problémem pro malé střeoevropské ekonomiky je nalezení specifického výrobního profilu a takového zaměření aktivit, v němž by mohly uplatnit své přednosti v nových podmínkách. Česká ekonomika zatím disponuje bohužel již trvale slábnoucím potenciálem pracovní síly s dlouhodobou průmyslovou tradicí a poměrně vysokou kvalifikační a vzdělanostní úrovní.

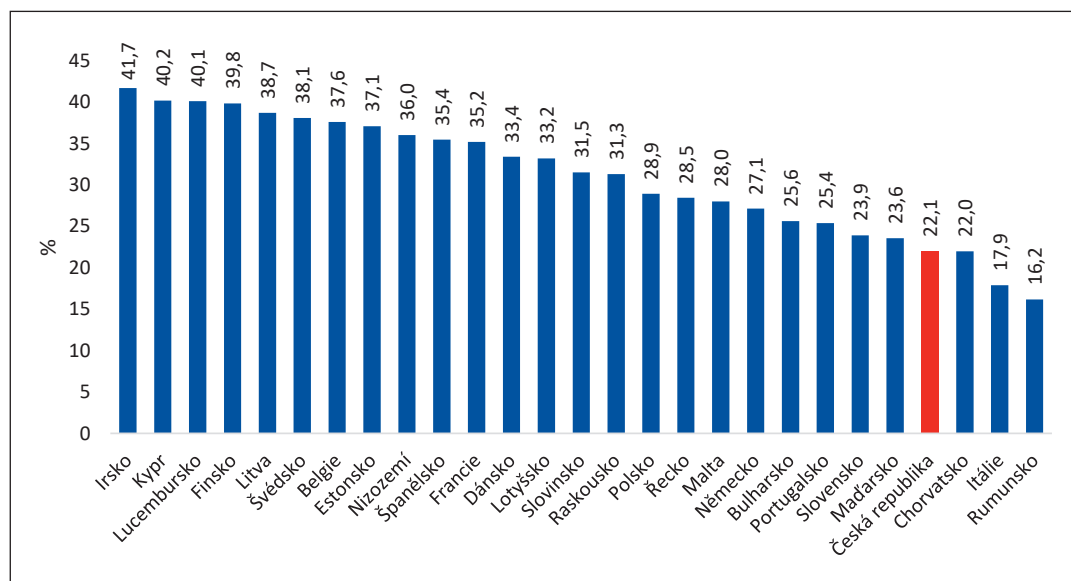
Určitým vodítkem pro posouzení existujících předpokladů mohou být údaje o vzdělanostní struktuře obyvatelstva, v níž se prosazuje trend široké vzdělanosti na středoškolské úrovni při (v mezinárodním měřítku) mimořádně nízkém podílu obyvatelstva s nejnižším vzděláním. Silně nadprůměrný je rovněž podíl i dynamika zaměstnanosti v kvalifikačně náročných profesích.

V terciárním vzdělání však Česká republika za nejvyspělejšími zeměmi stále výrazně zaostává, jak je patrné z grafu č. 20. Situace v mladších věkových skupinách se v tomto směru v posledních letech sice rychle zlepšuje, přetrvává však nízký podíl absolventů technických oborů, což bude dlouhodobě podvazovat inovační schopnosti ekonomiky.

Je proto nutné zdůraznit, že většina nově vznikajících kapacit terciárního vzdělávání je zaměřena na humanitní vědy a nepovede tedy k bezprostřednímu překonání nedostatku technických profesí.

Graf č. 20

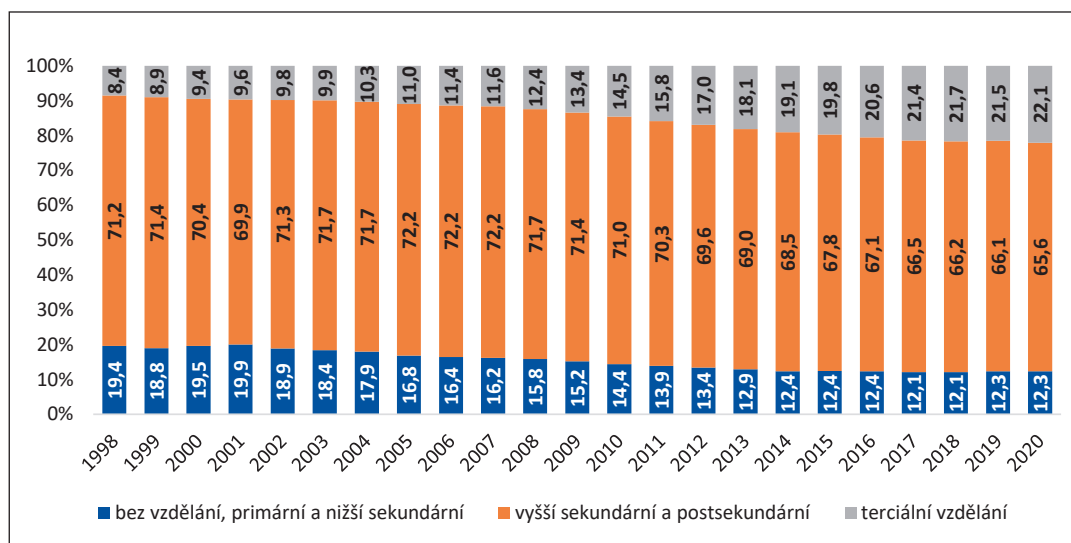
Podíl osob s terciárním vzděláním v populaci 15–64 let v roce 2020

Pramen: Eurostat (2. 7. 2021).

Graf č. 21

Populace České republiky ve věku 15–64 let podle vzdělání

Pramen: Eurostat (2. 7. 2021).

Bez vzdělání nebo pouze s primárním či nižším sekundárním vzděláním je v ČR cca 12 % obyvatelstva ve věku 15–64 let, zatímco průměr za EU 28 či Euro 19 činí téměř 26 %, (např. i v tak vyspělé zemi, jako je Německo, je počet těchto osob cca 20%.) Hodnota tohoto ukazatele (za rok 2020 činí 12,3 %) je v ČR druhá nejnižší ze všech zemí EU po Litvě (12,0 %).

Podíl obyvatelstva ve stejné věkové skupině s dosaženým vyšším sekundárním nebo postsekundárním vzděláním byl v České republice naopak nejvyšší v rámci EU, a to 66 %, kdežto průměr EU se pohyboval o 20 proc. bodů níže.

Naproti tomu podíl obyvatelstva s **dokončeným terciárním vzděláním** dosahuje v České republice pouze 22,1 %, a nachází se tak na čtvrtém místě od konce. Přičemž je nutno vzít v úvahu nezanedbatelný nárůst tohoto ukazatele v posledních 10 letech, kdy jeho hodnota vzrostla o cca 1/3. (viz graf č. 21).

Příznivé předpoklady kvalifikační struktury obyvatelstva nejsou při zaměření na jednoduché či jen středně technicky náročné hromadné výroby meziproductů dostatečně využity. Čelit konkurenci nově se industrializujících mladých ekonomik s jejich nepřekonatelnou výhodou podstatně nižších jednotkových pracovních nákladů je možno pouze při zaměření na takové originální produkty a služby, které jsou jim zatím nedostupné nebo vzdálené. Jde také o pružné přizpůsobování se k individuálním potřebám náročných zákazníků. Jde o přechod ke kvalitativně založené konkurenční výhodě.

Příklady Finska nebo Dánska, které se s inovovanými výrobky a službami znalostně náročných odvětví na světovém trhu prosadily, ukazují na možnost a schůdnost takového zaměření. Obě jmenované země se současně nacházejí na předních příčkách vzdělanostní úrovně nejvyššího stupně.

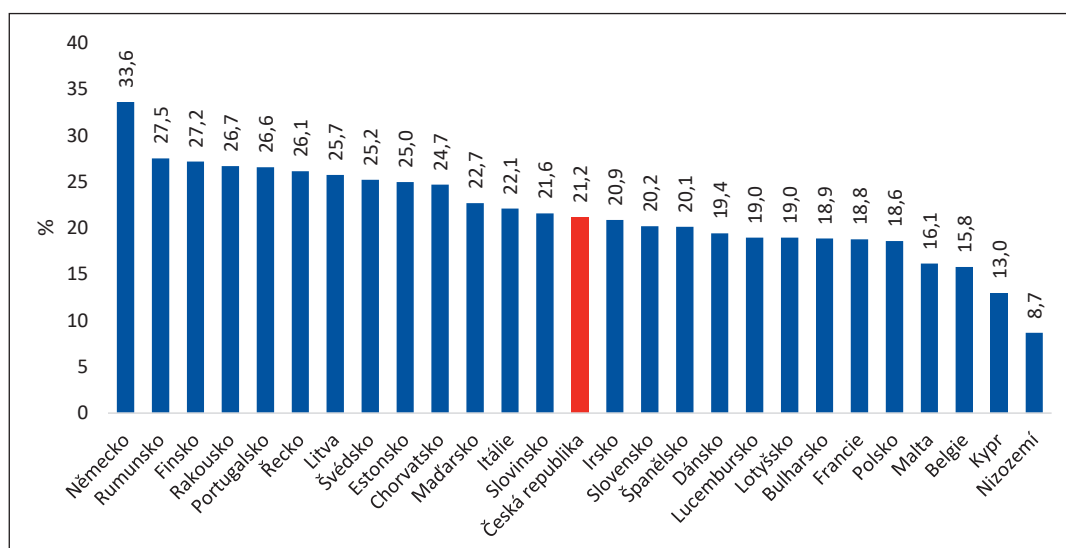
Finsko a Dánsko patří v rámci EU 28 mezi země s nadprůměrným podílem obyvatelstva s terciárním vzděláním v produktivním věku. V roce 2017 mělo Finsko tento podíl cca 40 %, Dánsko přes 33 %.

Německo má také vyšší podíl osob s terciárním vzděláním než Česká republika, a to o více než 4 p. b. Je však zajímavé, že Německo vykazuje nejvyšší podíl absolventů s technickým vzděláním z celkového počtu absolventů terciárního vzdělání, zatímco ČR se pohybuje okolo průměru.

Z příkladu Finska, Dánska, ale např. i z Německa vyplývá význam terciárního vzdělání především v technických oborech.

Graf č. 22

Podíl absolventů terciárního vzdělávání technických oborů na celkovém počtu absolventů v roce 2020

Pramen: Eurostat (2. 7. 2021).

Technické vzdělávání zahrnuje (podle ISCEDF13): biologické vědy, chemii, fyziku, matematiku, statistiku, informační a komunikační technologie, techniku, výrobu a stavebnictví.

Překonání tohoto stavu a nalezení cest k rychlejšímu překonávání mezery v ekonomické úrovni vůči vyspělým zemím vyžaduje však ještě jeden podstatný prvek. Jak ukazují zkušenosti evropských zemí, jde o dosažení spolupráce hlavních politických sil a zajištění shody v celonárodním úsilí změnit existující poměry a využít nové vznikající příležitosti. Tak tomu bylo v některých malých ekonomikách, které v obtížné situaci dokázaly využít příležitosti a svých skrytých předností a povedl se jim „irský zázrak“ nebo „finská modernizace“. (Zda takové celonárodní shody bude možno dosáhnout někdy také v České republice, je však „ve hvězdách“.)

Český model závislosti a jeho stručná geneze

Transformaci československé, resp. české ekonomiky je potřeba vnímat v kontextu vývoje tehdejší světové ekonomiky a dominantních ekonomických přístupů. Za prvé je nutno konstatovat, že Československo se začleňovalo do kapitalistické světové ekonomiky ve fázi globalizace (na rozdíl od Číny, které se podařilo „zachytit“ začátek tohoto procesu). Znovu se tedy začleňovalo do světa, který byl již rozdělen z hlediska dělby práce a ve kterém hráli klíčovou roli nadnárodní korporace. Ideologicky vzato pak bylo toto období vrcholem pro tzv. neoliberalismus, který se pro transformující se ekonomiky převtělil v kánon tzv. Washingtonského konsenzu (WK).

Přestože byl WK aplikován v transformujících se ekonomikách s různou intenzitou, ovlivnil celkovou ekonomickou debatu a zadal směr hospodářských politik. WK založil začlenění transformujících se ekonomik na bázi láce a na přesvědčení o „blahodárném a samostabilizujícím“ se tržním mechanismu. Byly zcela ignorovány mocenské poměry (které jsou samozřejmě v ekonomice vždy přítomny), které v éře globalizace znamenaly důležitost nadnárodních firem, resp. matek, které rozhodovaly o rozložení výrobního procesu. Rozhodování ponechané na „trhu“ nutně znamenalo, při absenci jasné průmyslové a rozvojové politiky, vytvoření vakua, které bylo vyplněno silným aktérem – což se také v případě ČR stalo. Nejpozději na konci 90. let bylo jasné, že „vedení“ české ekonomiky přebírají zahraniční aktéři, kteří nemají zájem na tom upgradeovat přirozené komparativní výhody ČR (geografická blízkost Německu⁷⁷ plus zkušenost s průmyslovou výrobou) spolu se zaměřením, které „bylo získáno“ na počátku 90. let a které se projevilo v podhodnocené měně a v nízkých mzdách.

Počáteční nastavení ekonomické transformace (tj. kurzové polštáře dané hlubokou devalvací české koruny, oslabení odborů a mechanismů mzdového vyjednávání – oficiálně vydávané za politiku, která měla zabránit inflačně mzdové spirále) má totiž dlouhodobé projevy. Tuto trajektorii si ČR nese s sebou dodnes, a právě aktuální vývoj ukazuje, jak obtížné je „přepnout“ na vyšší ekonomický model. Model láce a geografické blízkosti Německu vedl k silnému vlivu nadnárodních firem na ekonomiku ČR, které de facto definovaly ekonomickou strukturu země nejen vlastnický, ale především z hlediska přidané hodnoty v ekonomice. ČR se profilovala jako tzv. „závislá ekonomika“, tedy ekonomika v dominantně subdodavatelském postavení. Toto postavení se odráží v řadě důležitých makro kategorií: přidané hodnotě v ekonomice, rozdělení produktu mezi náhrady zaměstnancům a hrubý provozní přebytek, a je velmi dobře viditelné v odlivech zisků z ekonomiky. Právě poměr mezi odlivem zisků z ekonomiky a mezi reinvestovanými zisky ukazuje, že již v roce 2006 tento model „dozrál“. Rostoucí odlivy (příčemž čísla oficiálně uváděná ČNB jsou dolní hranicí, protože musíme uvažovat také o využívání vnitřofirmních cen) signalizují, že model založený na lákání zahraničních investic, spočívajících na nižší střední přidané hodnotě, je vyčerpán a stává se brzdou dalšího rozvoje a zvyšování životního standardu. A to ani na tomto místě neopakujeme nezdařenou privatizaci, problémy v bankovním sektoru, které musely být řešeny přes státní rozpočet (a následným výprodejem bank zahraničním bankovním skupinám). Právě bankovní sektor se nejvíce podílel na přímých transformačních nákladech. Po privatizaci státu nezbyl ani státní majetek, ale ani dostatečné zdroje, které mohly být využity pro aktivní průmyslovou politiku a modernizaci země.⁷⁸ Konvergence a strukturální otázky nebyly v popředí hospodářské politiky. Naopak, dlouhou dobu dominoval vyložené účetní pohled na makroekonomickou situaci, kdy prioritou byla často vyjádřena v ukazateli jako saldo státního rozpočtu. Hospodářská strategie, pokud lze o něčem takovém vůbec hovořit, se v minulosti koncentrovala na dva okruhy:

- Za prvé na tzv. reformy veřejných financí v neoliberalním hávu, které se koncentrovaly na snižování daní (a pojistného) pro nejbohatší příjmové skupiny (až po úplné zrušení systému progresivního zdanění fyzických osob). Vlivem těchto stále se opakujících „reform“ se v ČR vytvořila velmi specifická daňová struktura nikoli nepodobná struktuře rozvojových zemí. Daňové břemeno spočívá zejména na DPH, tedy na degresivní dani, majetkové daně zcela absentují a v posledních letech pozorujeme, že inkaso u fyzických osob je dokonce větší

⁷⁷ ČR se de facto začlenila do německého hospodářského prostoru a je dodnes v německém „orbitě“. Z tohoto hlediska je možné najít určité podobné znaky s transformačním procesem v bývalé NDR. Transformační proces NDR byl plně v rukou „západního Německa“, což dodnes vyvolává ve východním Německu určitou hořkost, která má i své politické projevy. Přestože byl proces „sjednocování“ (ergo ekonomického začleňování a restrukturalizace východoněmecké ekonomiky) doprovázen finanční podporou (Solidaritätszuschlag) i tak je téměř třicet let poté viditelná příjmová hranice mezi východním a západním Německem. Nemluvě o tom, že z východního Německa odešlo více než 1,2 milionu obyvatel do západního Německa v letech 1991–2014. <https://www.zeit.de/wirtschaft/2015-09/umzug-ostdeutschland-westdeutschland-abwanderung-ausgeglichen>.

⁷⁸ Viz podrobněji Fassmann, M., Ungerman, J., Vize ČMKOS pro Českou republiku, Pohledy 2012.

než u právnických. Je tedy vážnou otázkou, zda takto nastavená daňová soustava (s důrazem na pojistné na sociální zabezpečení) umožňuje aktivní roli státu a dostatečný manévrovací prostor pro hospodářskou politiku a pro zajištění odpovídající úrovně veřejných služeb.

- Za druhé na **udržení modelu levné práce a závislé ekonomiky**, které byly podrobně popsány v předchozích částech. Do této kategorie zapadá také makroekonomicky zcela zbytečná politika ČNB, tzv. asymetrického kurzového závazku, která trvala od listopadu 2013 do dubna 2017 a deformovala významně kurz koruny vůči euru. V posledním období se tato politika přeorientovala na výraznou podporu přílivu velmi levné pracovní síly ze zahraničí.

Nadnárodní firmy na klíčových pozicích české ekonomiky

Bude velmi náročné překonat závislost na práci ve mzdě s nižší přidanou hodnotou, kterou využívají nadnárodní společnosti, protože neexistuje silný základ pro rozvoj domácích firem. Ekonomicky klíčová role nadnárodních společností je spojena s neuspokojivým výkonem firem ve zpracovatelském průmyslu v domácím vlastnictví. Jen pár z nich dokázalo obstát v mezinárodní konkurenci po otevření ekonomiky na začátku 90. let. Výsledkem toho je velmi malý počet větších společností v soukromém domácím vlastnictví.

V seznamu deseti největších společností v jednotlivých zemích⁷⁹ se objevuje – podle syntetického ukazatele ekonomických výsledků – šest výrobních podniků v zahraničním vlastnictví (čtyři v automobilovém průmyslu), maloobchodní společnost v zahraničním vlastnictví, dva státem vlastněné podniky a jeden v odvětví veřejných služeb v zahraničním vlastnictví. Největší soukromou výrobní společností v domácím vlastnictví je podle tržby konglomerát Agrofert, který ovšem není ani předním zdrojem inovací ani předním vývozcem inovativních výrobků.

Nízké zastoupení soukromých tuzemských firem je důsledkem slabého a nedostatečně rozvinutého prostředí po období státního socialismu a po zvolené strategii transformace. To vedlo ke slabému právnímu rámci, ke slabé struktuře domácích podniků a k omezené státní podpoře podnikatelským činnostem a hospodářskému rozvoji.

Nebezpečí spojená s ústředním postavením nadnárodních společností v české ekonomice

Ize shrnout do těchto bodů.

1. Nadnárodní korporace pokrývají velmi vysoký podíl ekonomického výkonu ČR. Podíl přímých investic na HDP dosáhl v roce 2017 hodnoty 78,3 %, což je ve srovnání s vyspělými zeměmi západní Evropy velmi vysoká úroveň. Jedná se o vysokou úroveň ve srovnání se zeměmi západní Evropy.⁸⁰ Klíčové exportní sektory ČR, tj. průmysl (82,5 %) a zejména automobilový průmysl (97,8 %), jsou zvláště silně závislé na nadnárodních společnostech.
2. Zahraniční podniky byly od roku 1996 hlavním hnacím motorem hospodářského růstu. Roky vysokých přílivů přímých zahraničních investic se v zásadě shodují s roky nejvyšších temp růstu HDP a v důsledku toho nejrychlejší konvergence. Od roku 2008 se tempo přílivu přímých zahraničních investic zpomalilo a zůstalo na nízké úrovni i v následujících letech. Z toho vyplývá, že tempo ekonomického růstu ČR v budoucnu nebude dostatečné, pokud se neobjeví nový hnací motor. (Na přechodnou dobu hrál tuto úlohu příliv prostředků z fondů EU.)
3. Zahraniční společnosti jsou schopny přinášet výzkum a vývoj, ale mnohem více ho udržují doma. Zahraniční společnosti provádějí jen menší část svého výzkumu v zemích střední a východní

⁷⁹ Coface (2017) Coface CEE Top 500 Ranking, <http://www.cofacecentraleurope.com/News-Publications/Publications/Coface-CEE-Top-500-Companies-2017-edition>.

⁸⁰ (<http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Country-Fact-Sheets.aspx>).

Evropy. Je to však stále víc než objem výzkumu prováděného domácími podniky. To je další důkaz slabé pozice domácích firem. Je třeba poznamenat, že na rozdíl od zahraničních podniků, nemohou domácí firmy spoléhat na výzkum a vývoj prováděný ve svých domovských zemích. Proto nutně zaostávají v technologii a produktivitě.⁸¹

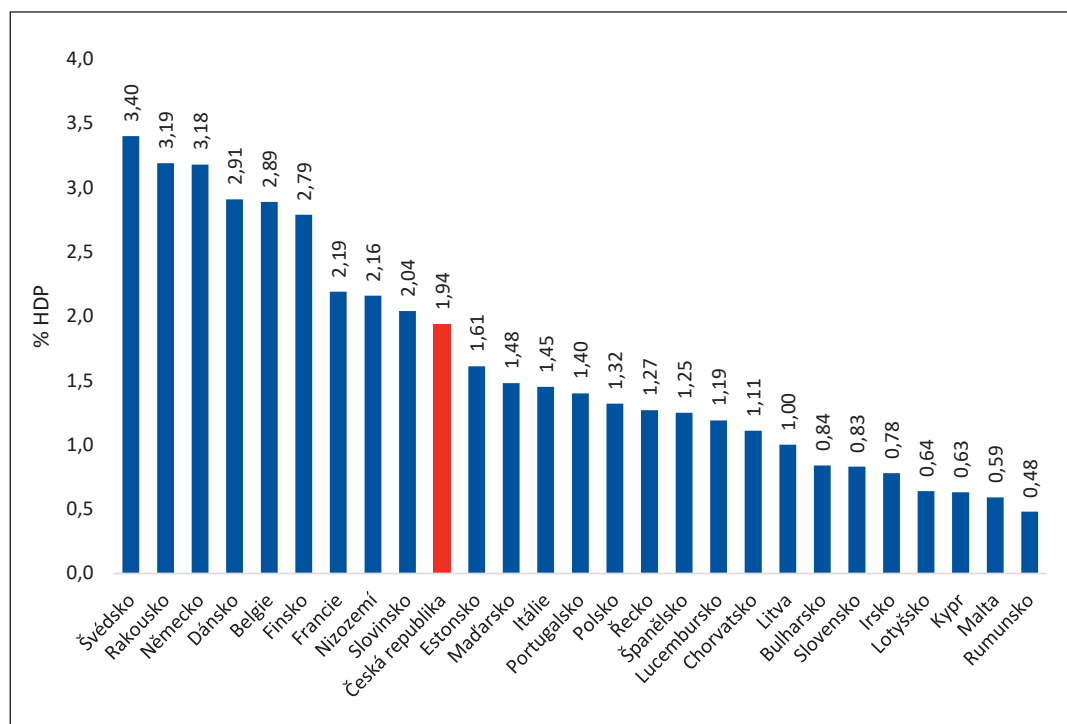
Výdaje na vědu a výzkum podle odvětví a vlastnictví za rok 2019 (mil. Kč)

	výdaje na VaV (mil. Kč)	z toho podle vlastnictví podniku		
		veřejné	soukromé domácí	soukromé zahraniční
ZPRACOVATELSKÝ PRŮMYSL CELKEM	36 961	143	10 415	26 403
Potravinářský a nápojový průmysl	316	2	144	169
Textilní, oděvní a obuvnický průmysl	402	–	151	250
Dřevozpracující, papírenský a nábytkářský průmysl	123	–	103	20
Petrochemický a chemický průmysl	1 161	93	619	448
Farmaceutický průmysl	1 250	0	202	1 048
Gumárenský a plastový průmysl	1 106	–	353	753
Průmysl skla, keramiky, porcelánu a stavebních hmot	648	–	210	438
Metalurgický průmysl	217	–	102	114
Výroba kovových konstrukcí a kovodělných výrobků	1 566	1	1 109	457
Výroba počítačů, elektronických a optických přístrojů a zařízení	3 549	13	1 573	1 963
Výroba elektrických zařízení	4 627	–	1 179	3 449
Výroba strojů a zařízení j.n.	4 474	16	1 921	2 537
Automobilový průmysl	13 312	–	451	12 861
Výroba ostatních dopravních prostředků a zařízení	2 898	–	1 152	1 746
Ostatní zpracovatelský průmysl	1 313	17	1 146	150

Zdroj: ČSÚ, 2021.

81 Dominantní postavení zahraničních nadnárodních společností bylo jaksi mimoděk potvrzeno i vládním výběrem společností pro konzultace k vládní „Inovační strategii České republiky 2019–2030“ v roce 2018. Rada vlády pro výzkum, vývoj a inovace konzultovala se 17 společnostmi, v tom s 10 významnými nadnárodními společnostmi (které by jinak neměly zvláštní zájem o rozvoj české ekonomiky). Naproti tomu byly do těchto konzultací zapojeny jen tři české výrobní společnosti, největší z nich (LIKO-S) měla pouze 227 zaměstnanců.

Výdaje na vědu a výzkum v Evropské unii v roce 2019 (% z HDP)

Pramen: Eurostat (2. 7. 2021).

4. Přínosy přímých zahraničních investic se časem snižují, zatímco náklady rostou. Investice měly zpočátku pozitivní vliv na platební bilanci, který se však časem vyčerpal. Čisté přílivy finančních prostředků z přímých investic se v letech 1993 až 2008 rovnaly 4,6 % HDP. V letech 2009 až 2017 se snižovaly na 1,6 % HDP. To pomohlo vyrovnat schodky běžného účtu ve výši 3,4 % HDP v prvním z těchto období a 0,8 % ve druhém období. Pro země střední a východní Evropy byly v roce 2005 však repatriované zisky a další odlivy spojené s přímými zahraničními investicemi vyšší než nové investice plus reinvestice zisků a rozdíl se nadále zvyšoval. Situace se liší dle sektorů. Podniky ve veřejných službách (public utilities) a bankovníctví, získané převážně privatizací bez nutnosti nových významných investic a často využívající monopolních pozic, se vyznačovaly vysokou mírou zisku a velmi dobrou návratností původní investice.⁸²

Aktivita v Česku zůstávají pro nadnárodní společnosti okrajové v kontextu globálních strategií. Ačkoliv převádějí do východní Evropy některé moderní výrobní metody a výrobky, většina výzkumu a vývoje (a tedy i produktů a činností, které vyžadují úzký kontakt s výzkumem a vývojem) zůstává v zemích s vyššími příjmy. **Mezi možnými výše uvedenými strategiemi je pozoruhodná nepřítomnost úplné migrace nadnárodní společnosti nebo přinejmenším migrace nejsofistikovanějších inovačních aktivit. Bez toho anebo bez rozvoje vlastních velkých podniků nebudou země SVE schopny dohnat západoevropskou ekonomickou úroveň.** Existují však značné překážky, které brání jakémukoli takovému procesu. Lze je shrnout do tří bodů:

⁸² Chmelař, A., Pícl, M., Bittner, J., Volčík, S. & A. Nechuta (2016), Analýza odlivu zisků: Důsledky pro českou ekonomiku a návrhy opatření, Prague, Úřad vlády České republiky, str. 3.

1. **Nadnárodní společnosti již mají v zemích s vyššími příjmy značné zázemí** (budovy, stroje a zařízení, osvědčené a kvalifikované pracovní síly, nejrůznější sítě a kontakty), takže přesun do jiné země by přinesl značné finanční náklady. Stěhování by také mohlo způsobit obrovské politické náklady.
2. **V případě firem se závody v několika zemích má největší smysl udržovat činnosti se zaručenou ziskovostí v zemích s vyššími příjmy.** Tak například v SVE se vyrábějí menší a méně ziskové automobily, zatímco největší, nejdražší a nejziskovější vozy jsou obvykle vyráběny v zemích s vyššími mzdami. Produktivita se proto zdá být nižší v SVE, a to z důvodu nižších cen výrobků, i když výrobní technologie a pracovní úkoly zaměstnanců jsou ve všech případech velmi podobné.
3. **Převod výzkumných zařízení je obzvláště obtížný.** Představují totiž významnou část výdajů ve zpracovatelském průmyslu. Například v německých podnicích se rovnají více než 9% přídavné hodnoty. Mezi překážkami ke stěhování do zemí střední a východní Evropy patří potřeba přilákat kvalifikované zaměstnance a je nepravděpodobné, že by byli přilákáni nízkou úrovní mezd a sociálních služeb v Česku. Díky ustanovením o volném pohybu osob budou tito zaměstnanci pravděpodobně v pokušení přecházet do zemí s vyššími příjmy, což je další významný faktor, který odrazuje nadnárodní společnosti od převodu výzkumu do České republiky.

To způsobuje ještě větší obtíže pro každou tuzemskou firmu, která by uvažovala o rozvinutí vlastního výzkumného zařízení. Problém se u nadnárodních korporací netýká jen výzkumu, ale také zavedení těchto nových produktů a nových výrobních metod, které vyžadují úzké vazby na výzkum, aby výrobce mohl testovat a přizpůsobovat se problémům. Tlak na nadnárodní korporace, aby ponechaly nejvyspělejší aktivity v zemích s vyššími mzdami, je proto silný, jak se prokázalo na základě studie o chování německých podniků.⁸³

Vize změny hospodářské politiky ČR – náměty

Past středního příjmu, ve které se už ČR pravděpodobně nachází, je neperspektivním jevem. Na druhé straně nám ekonomická historie i současnost nabízí příklady zemí, kterým se podařilo ve vývoji „poskočit“ kupředu a otevřít prostor pro dlouhodobé zvyšování životní úrovně svých občanů. Z hlediska ekonomické teorie jsou známy průmyslové politiky USA na počátku své existence, na které teoreticky navázal německý ekonom Friedrich List.

Podíváme-li se na zkušenosti 20. století, najdeme největší koncentrace úspěšných příkladů v Asii – od Singapur (se kterým se jako s prvním pojí tzv. státní kapitalismus), Japonsko, Jižní Koreu a v neposlední řadě samozřejmě Čínu. Rozdílné modely rozvoje nabízí také Irsko či Finsko.

Automatické přebírání hospodářských politik není možné, a to nejen kvůli „path dependency“. Zahraniční zkušenosti nicméně ukazují, že existují cesty, jak se nesmířit se závislým postavením ve světové ekonomice, a mohou minimálně inspirovat tvůrce zahraniční politiky. Klíčovým bodem pro jakoukoliv úspěšnou strategii je dostatečný manévrovací prostor pro hospodářskou politiku.

Nová hospodářská politika by měla především směřovat k hospodářství schopnému vytvářet a využívat inovační aktivity. To je považováno za klíčový cíl. Světové ekonomické fórum dospívá k tomuto závěru: „Inovace se stala nezbytnou podmínkou pro všechny vyspělé ekonomiky a prioritou

83 Krzywdzinski, M. (2017), „Automation, skill requirements and labour use strategies: high-wage and low-wage approaches to high-tech manufacturing in the automotive industry, New Technology”, Work and Employment, vol. 32, no 3, p. 247–67, str. 261.

pro rostoucí počet rozvíjejících se zemí. Drtivá většina z nich se však snaží učinit z inovací smysluplný motor růstu. Výsledky ukazují, že na světě existuje jen málo inovačních šampionů včetně Německa, Spojených států a Švýcarska. Ve většině zemí je inovační kapacita stále velmi omezená, velmi lokalizovaná anebo omezená na velmi málo sektorů.⁸⁴

Jak se může Česko transformovat na inovační středisko, na zemi pro budoucnost?

1. Mzda jako komparativní výhoda?

Jednou z možností je pokračovat s nízkými mzdami se zdůvodněním, že mzdy by se měly zvyšovat jenom až po zvýšení produktivity. Touto otázkou jsme se již podrobně zabývali v úvodních dvou kapitolách studie. **Na tomto místě proto stojí za to již pouze shrnout, že nízké mzdy přitahují aktivity s nízkou produktivitou a zároveň vytvářejí překážky k jejímu zvýšení. Tato strategie nikdy nepovede k plné konvergenci.**

Na druhé straně existuje s ohledem na nebývale vysokou ziskovost firem v ČR určitý prostor pro rychlejší růst mezd než produktivity práce (viz kapitola 1). Vyšší platy by také přispěly k rozvoji ekonomiky založené na inovacích tím, že by usnadnily udržení nejkvalifikovanějších zaměstnanců.⁸⁵ Zvyšující se úroveň mezd by se však stala kontraproduktivní, kdyby dosáhly na takovou úroveň, že by nadnárodní společnosti přesunuly značnou část svých činností do zemí s ještě nižšími mzdami (navzdory všem nákladům spojeným s takovým přesunem). **Není tedy možné dosáhnout mzdové konvergence bez dalších opatření, která by buď povzbuzovala nadnárodní společnosti k tomu, aby v Česku umístily aktivity vyšší úrovně, nebo která by podporovala rozvoj inovativních domácích firem.**

2. Východoasijský model

Zkušenosti ze zemí mimo Evropu ukazují, že rychlá modernizace ekonomik je možná prostřednictvím zcela odlišných politik než těch, které se uplatňují v zemích SVE. Není možné přesně opakovat tyto zkušenosti, ale existují důležitá poučení. Klíčovým rozdílem je aktivní role státu. To ale neznamená návrat k centrálnímu plánování. Znamená to pomáhat různým způsobem veřejným a soukromým podnikům, aby mohly využívat příležitosti ke svému rozvoji. Japonská ekonomika rychle rostla až do roku 1991, když mířila na rakouskou úroveň HDP na obyvatele, ale poté prošla relativní stagnací. **Důležitým prvkem dohánění byla aktivní úloha státu včetně poskytování informací o perspektivních trzích a technologiích, poradenství, podpora investic a ochranných cel tak, aby se sektory s nejlepšími výhledy mohly rozvíjet.**⁸⁶

Tento příklad následovala Jižní Korea. HDP na obyvatele ve srovnání s rakouskou úrovní vzrostl ze 43 % v roce 1990 na 72 % v roce 2016. (Česká republika se posunula ze 65 % rakouské úrovně v roce 1990 na 68 % v roce 2016.) Vládní strategie měla pomoci vybraným odvětvím, zejména motorovým vozidlům a elektronice, selektivním protekcí, poskytováním informací, poradenstvím klíčovým podnikům, podporou nezbytného vzdělávání a odborné přípravy a podporou výzkumné základny pro základní a aplikovaný výzkum. **Ani jedna z těchto zemí nebyla pro svůj rozvoj závislá na příchozích nadnárodních společnostech.**

Tchaj-wan začal od nižší relativní úrovně (HDP na obyvatele 42 % rakouské úrovně v roce 1990, v roce 2014 dosáhl 46 %). Stát tam také hrál aktivní roli a podporoval rozvoj moderních sektorů.

84 World Economic Forum (2018) The Global Competitiveness Report 2018, Geneva, <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.

85 Rovněž by přispělo zvýšení veřejných výdajů na zlepšení sociálních podmínek, např. aby mohli rodiče, a zvláště ženy, snadněji kombinovat rodinný a pracovní život. OECD a další komentátoři ukazují na plýtvání potenciálem nízkou zaměstnaností žen v produktivním věku, která se dá považovat za následek nízké úrovně služeb pro rodiny s dětmi.

86 Tsuru, S. (1993), Japanese Capitalism: Creative Defeat and Beyond, Cambridge: Cambridge University Press.

Domácí firmy v některých oblastech, zejména elektronika, nahradily zahraniční společnosti pravděpodobně proto, že zahraniční podniky nebyly ochotny platit rostoucí mzdy.⁸⁷

Čína rostla ještě rychleji. HDP na obyvatele vzrostl z 5 % rakouského HDP na obyvatele v roce 1990 na 30 % v roce 2016 s výrazným doháněním po roce 2008. **K tomu přispěly nízké mzdy v základních výrobních procesech i selektivní protekcionismus a podpora takzvaných strategických podniků.**

Tyto strategie nelze opakovat v České republice kvůli rozsahu zahraničních nadnárodních společností v ekonomice, protože protekcionismus v rámci EU je nemožný a také kvůli omezením plynoucím z politiky hospodářské soutěže EU. Významné prvky větší role státu jsou však přijímány a uplatňovány v jiných členských státech EU a mohou se stát součástí řešení pro Českou republiku.

3. Německá průmyslová strategie

Značnou změnu v ekonomickém myšlení, která představuje šanci pro „upgrade“ české ekonomiky, představuje **německá průmyslová strategie.**⁸⁸ Zásadní je zjištění, že i když je Německo stále velmocí v řadě „tradičních technologií“, zaostává v moderních technologiích, především v umělé inteligenci a digitálních technologiích. Jedním z důvodů tohoto zaostávání, kromě naivního spoléhání se na „tržní síly“, jsou také chybně stanovené priority. Německo v posledních deseti letech jako jasnou prioritu sobě i zemím eurozóny naordinovalo snižování dluhu vůči HDP. Výsledkem je restriktivní politika ukotvená například ve fiskálním kompaktu,⁸⁹ která významně omezuje manévrovací prostor fiskální politiky. Hospodářské výsledky eurozóny, která je nejpomaleji rostoucím propojeným územím na světě, ukazují, že tato politika byla zvolena chybně.

Strategie přiznává evropský rozměr a nutnost zanalyzovat slabé a silné stránky všech ekonomik EU. Německá průmyslová strategie na rozdíl od řady jiných dokumentů počítá s rostoucí rolí průmyslu na hrubé přidané hodnotě. Tím, jak německé ministerstvo průmyslu přiznává „potřebu dohánění“ (Nachholbedarf) a definuje jako hlavní konkurenty v moderních technologiích USA a Čínu (v menší míře Japonsko), se objevuje prostor pro aktivní hospodářskou politiku, která by mohla pomoci v modernizaci české ekonomiky.

Strategie přiznává, že přechod ekonomiky na vyšší fázi se neodehrává „sám o sobě“,⁹⁰ ale je samozřejmě řízen a usměrňován státem, i když v každé zemi má svou specifickou podobu. Jako příklad velmi úspěšné průmyslové politiky je jmenována Čína.⁹¹

Pro ČR je důležité, že strategie se kloní k posílení role státu při rozvoji nových technologií, v nichž EU jako celek zaostává. První je definování oborů, v nichž má Německo/EU ještě šanci. Konkrétně jsou uváděny mobilita, učení na dálku a zdravotnický průmysl. Klíčové je také načasování, protože právě nyní se získává náskok, který nemusí být možné v dalších obdobích dohnat a překonat. Strategie varuje, že země, kterým ujede vlak, se stanou později jen „dílnou pro produkty“. Svým způsobem se tím postuluje, že by i Německo mohlo dopadnout jako ČR dnes ve srovnání s konkurenty, jako jsou USA a Čína.

V moderní průmyslové politice je dle nové německé strategie nutné udržet průmyslovou a technologickou suverenitu (v případě ČR ji obnovit). K tomu je třeba vytvořit politický rámec, aby mohli vzniknout národní i evropské šampiony. Velké a klíčové firmy musejí dostat podporu i ochranu státu (třeba i znárodněním), je potřeba bedlivě dohlížet na zahraniční fúze a nedovolit, aby se klíčová

87 Amsden, A. (2003) Beyond Late Development: Taiwan's Upgrading Policies: Upgrading Policies in Taiwan, The MIT Press.

88 https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/M-O/nationale-industriestrategie.pdf?__blob=publicationFile&v=12.

89 Fiskální kompakt je vlastně zprůšněnou verzí Paktu stability a růstu. Vlády obecně zavazuje ke dodržování vyrovnaného či přebytkového rozpočtu, předpokládá založení nezávislé instituce, která má monitorovat vývoj veřejných financí.

90 Doslova se v dokumentu na str. 8 dočteme: „Strategie průmyslové politiky zažívají v mnoha částech světa renesanci, těžko najdeme úspěšnou zemi, která ke zvládnutí úkolů sází výlučně jen na tržní síly.“

91 Na straně 8 dokumentu Německé průmyslové strategie se dočteme: „Z hlediska průmyslové politiky je obzvláště úspěšnou zemí Čínská lidová republika, která v roce 2015 schválila svou politiku „Made in China 2025“. Strategie spojit principy tržní ekonomiky spolu s prozíravou a podpůrnou politikou nesla ovoce.“

odvětví dostala do cizích rukou. V klíčových odvětvích je možné tvořit i státní konsorcia (například u automobilových baterií) a je potřeba změnit evropské soutěžní právo tak, aby dovolovalo vytvoření firem dostatečně velkých pro globální konkurenci (což očividně navazuje na nedovolenou fúzi mezi Siemensem a Alstomem).

Všechny tyto návrhy jsou důležité pro ČR jak z hlediska načasování (není možné čekat, je potřeba konat), tak i proto, že mohou vést k posílení role státu v EU v rámci průmyslové politiky. Je nutné, aby ČR tyto návrhy uchopila a především aby iniciativa na modernizaci ekonomik nebyla omezena jen na několik málo zemí, např. Německo a Francii. ČR se nesmí stát skanzenem „tradičních“ odvětví.

Následky politiky hospodářské soutěže EU

Cílem politiky hospodářské soutěže je zabránit nekalé konkurenci, resp. zabránit tomu, aby jakákoli firma měla nespravedlivou výhodu. To zahrnuje omezení státní podpory konkrétním firmám. Existují však výjimky, pokud státní podpora přispívá k udržitelnému růstu anebo k sociální soudržnosti. Mezi výjimkami jsou určité formy pomoci bankám v době finanční krize, dotace na podporu investic a modernizaci v regionech s nižšími příjmy (v případě České republiky kromě Prahy celá země může dostat maximální pomoc), na podporu rozvoje dopravní a výzkumné infrastruktury, na pomoc malým a začínajícím podnikům, na zlepšování přístupu k internetu, na digitalizaci a na řadu sociálních cílů. EU tak uznává přínosy rozvojové úlohy státu, která je podporována také institucemi EU včetně subvencí ESIF a úvěrů od EIB. Dotace pro konkrétní firmy, které nejsou vázány na uznávané rozvojové nebo sociální cíle, však nejsou přijatelné. Čínská strategie podpory tzv. strategických podniků by proto nebyla slučitelná s pravidly EU v oblasti hospodářské soutěže. Ochrana domácích firem prostřednictvím celních sazeb a jiných překážek k mezinárodnímu obchodu, jak byly používány v rozvojových strategiích východní Asie, není dovolena v jednom členském státě EU proti ostatním. EU tak v některých ohledech omezuje svobodu České republiky rozvíjet vlastní hospodářskou politiku, ale také může za určitých předpokladů i otevírat určité možnosti, jak je uvedeno níže.

4. Inovační strategie členských států EU – podnikatelský stát

Inovace nevychází spontánně z tržního hospodářství. Jak uznává Světové ekonomické fórum⁹² „schopnost země inovovat závisí na kvalitě rozsáhlého a komplexního ekosystému“. K podobnému závěru dospěla OECD před několika lety. Podle ní je tento proces složitý. Vlády proto přijímají „národní strategické plány“, i když dříve byly spíše skeptické vůči aktivním průmyslovým politikám. Vyžaduje se „koordinovaný, ucelený celostátní přístup“⁹³. Inovace závisí nejen na individuálních podnikatelích nebo jednotlivých firmách, ale na „inovačních systémech“, které vyžadují koordinaci mezi mnoha aktéry. Důležitým aktérem a také důležitým koordinátorem a stimulatorem dalších aktérů je stát, jak prokazuje Mazzucatová s pojmem „podnikatelský stát“.

92 World Economic Forum (2018), The Global Competitiveness Report 2018, Geneva, <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.

93 OECD (2007) innovation and growth: rationale for an innovation strategy, <https://www.oecd.org/sti/inno/39374789.pdf> str. 3.

Pojem podnikatelského státu zahrnuje připravenost přijmout rizika, jež stát přijal v několika málo zemích, kterým se podařilo dosáhnout růstu založeného na vlastních inovacích. Prostřednictvím strategicky orientovaných politických iniciativ a investic do celého inovačního procesu včetně základního výzkumu, aktivizace nutných vazeb a financování podniků v počáteční fázi je stát schopen mít větší vliv na hospodářský rozvoj.⁹⁴

Součástí je i základní výzkum, což je nejrizikovější část inovačního procesu. Má nejmenší vyhlídky na rychlou finanční návratnost, a proto ho neuskutečňují soukromé společnosti, pokud nejsou podporovány státem. OECD uznává význam veřejných investic do vědy a základního výzkumu.

„Mnoho komerčních úspěchů v oblasti špičkových technologií a zásadní inovace s hlubokými a pozitivními sociálními dopady mělo své kořeny ve veřejném výzkumu a vycházelo z poznatků, které nebylo možné předvídat. Základní inovace, jako je WorldWide Web a webový prohlížeč, vznikly ne z konkurenčních tržních procesů, ale převážně z vládou podporovaného výzkumu prováděného na univerzitách, v průmyslu a ve vládních laboratořích. Velká část výzkumu a vývoje byla prováděna jako součást vládních programů, v některých případech poté, co trh opustil výzkum.“⁹⁵

Konkrétním případem je i-phone, který byl z velké části postaven ze státem financovaného výzkumu.⁹⁶ Elon Musk údajně obdržel zaručené půjčky od amerického ministerstva energetiky. LA Times odhadují, že jeho tři společnosti (Tesla, Space X a Solar City) společně přijaly zhruba 5 miliard dolarů veřejné podpory. To je víc než celkové roční výdaje na vědu a výzkum v ČR.

„Podnikatelský stát“ je také důležitý pro financování inovací v high-tech oblastech, kde jsou počáteční rizika vysoká. Zkušenosti napříč zeměmi s vyššími příjmy ukazují, že většina inovačních společností s vysokým růstem získává v rané fázi vysoce rizikové financování z veřejných zdrojů. Soukromý rizikový kapitál hraje roli, ale vyhýbá se rizikům a usiluje o rychlejší návrat. Veřejné orgány se objevují jako „investor první instance“... „absorbující vysoký stupeň nejistoty během raných fází inovací“.⁹⁷

Důležité jsou další dvě oblasti. Velkým problémem je podle velkých i malých podniků – a podle hodně z nich vůbec největší problém – „získání vysoce kvalifikovaných a motivovaných zaměstnanců“ včetně, ale ne výlučně, managementu a v technických oborech. Součástí řešení je v rukou státu v podobě veřejného vzdělávání a školení. Druhým problémem je potřeba sítě a nejrůznějších kontaktů na poradenství a na finanční podporu, které mohou přispět k vytváření vazeb mezi výzkumem a podnikáním.⁹⁸ Rozvojové a investiční banky a regionální rozvojové agentury hrají v řadě západoevropských zemí takové role. V Česku se však vyskytují jen okrajově. Pro srovnání, v Dánsku regionální rozvojové agentury jsou silně zakotveny ve všech regionech a největší z nich mají značné finanční zdroje a v několika případech více než 200 zaměstnanců.

Zapojení státu do podpory inovací vyžaduje stanovení určitých cílů. Politika Rakouska se zaměřuje na několik strategických cílů, jejichž záměrem je dosáhnout vedoucího postavení v oblasti inovací. Soustředí se tam, kde již existuje výzkumná základna na univerzitách a výzkumných ústavech a rozvine z toho další podmínky pro inovace.

94 Mazzucato, M. (2017) 'Mission-oriented Innovation Policy: Challenges and Opportunities', UCL Institute for Innovation and Public Purpose (IIPP) Working Paper Series, (IIPP 2017-01). <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/public-purpose/files/moip-challenges-and-opportunities-working-paper-2017-1.pdf> (Mazzucato, 2017, str. 30).

95 OECD (2007) innovation and growth: rationale for an innovation strategy, <https://www.oecd.org/sti/inno/39374789.pdf> str. 19.

96 Mazzucato, M. (2017) 'Mission-oriented Innovation Policy: Challenges and Opportunities', UCL Institute for Innovation and Public Purpose (IIPP) Working Paper Series, (IIPP 2017-01). str. 47. <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/public-purpose/files/moip-challenges-and-opportunities-working-paper-2017-1.pdf>.

97 Mazzucato, M. (2017) 'Mission-oriented Innovation Policy: Challenges and Opportunities', UCL Institute for Innovation and Public Purpose (IIPP) Working Paper Series, (IIPP 2017-01). <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/sites/public-purpose/files/moip-challenges-and-opportunities-working-paper-2017-1.pdf> str. 23.

98 National Commission on Entrepreneurship (2002) Entrepreneurship: A Candidate's Guide, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1260382 str. 23, 13.

Jiná strategie by byla nabídnout podnikům paušální podporu daňovými úlevami. To může být přínosné pro velmi obecné cíle, jako je používání počítačů, ale nenahrazuje aktivní podporu inovačního procesu. Srovnání v roce 2005 ukazuje, že míra daňových subvencí pro VaV ve velkých podnicích a malých a středních podnicích byla v některých zemích poměrně vysoká, bez zjevných pozitivních výsledků. Negativní byla v Německu, Dánsku, Švédsku, Finsku.⁹⁹ Daňové dotace tedy zřejmě nenahrazují komplexní politiku a jejich efekt je nejednoznačný.

Tyto body poukazují na slabá místa v ČR. Příchozí zahraniční společnosti nepotřebují v Česku pro své aktivity silnou vědecko-výzkumnou bázi, protože výzkum a vývoj provádějí jinde. Slabost této báze však znamená, že nepřesunou aktivity vyšší úrovně do Česka a že české firmy nemohou rozvíjet vlastní inovace. Srovnání ukazují, že kromě úrovně výzkumné činnosti jsou problémy i v nedostatku pracovních sil, špatném přístupu k financím, absenci služeb podpory a poradenství a v nedostatku nápadů a informací. Česko nemůže spoléhat na volný trh. Naopak, ve srovnání se západní Evropou, Česká republika potřebuje více podpory, protože základní podmínky pro rozvoj inovační ekonomiky jsou slabě rozvinuty.¹⁰⁰

5. Členství v EU

Dokud bude EU prosazovat politiky podporující růst, konvergenci a soudržnost, představuje nejslibnější základ českého ekonomického rozvoje. EU poskytuje přímé výhody Česku prostřednictvím finančních prostředků z evropských strukturálních a investičních fondů. Ty přicházely v době, kdy klesaly přímé investice, což přispělo k posílení úrovně HDP a platební bilance. V období 2007–2013 činil příliv 2,46 % HDP. Pro období 2014–2020 to bude 1,96 % HDP. Lze očekávat, že v příštím rozpočtovém období podstatně poklesne. Podpora výzkumu, vývoje a vzdělávání na období 2014–2020 bude zhruba 0,35 % českého HDP, v čemž podpora infrastruktury výzkumu a inovací bude 0,1 % českého HDP (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2015, str. 120). **Klíčovou otázkou však je, zda tento příliv pomohl vytvořit nový model růstu, který může přispět ke konvergenci.**

Podle hodnocení EU výsledky minulých programů z období 2007–2013 ukazují nedostatky, které jsou výsledkem slabosti českého prostředí. EU byla důležitá pro udržení veřejných investic obecně (34,3 % z celkového počtu). Nejvýznamnější finanční podporou malých a středních podniků z hlediska objemu finančních prostředků byl podnikový a inovační program, vedle čehož existovaly také i méně významné národní zdroje financování.

Jeho vliv na podporu inovací byl omezen slabinou existujících malých a středních podniků, širokým výskytem takzvaného syndromu poboček (branch plant syndrome) (to znamená, že MSP, které jsou součástí národních a nadnárodních hodnotových řetězců, jsou orientovány výhradně na montáž standardního zboží). **Podle podrobné analýzy českých zkušeností byla inovace velmi omezená. Analýza upozornila na několik důvodů včetně vysoce roztržitých regionálních inovačních systémů a nedostatečné koordinace inovační politiky.**

Finanční podpora směřovala převážně do strojů než na výzkum a inovace. Téměř polovina podporovaných podniků byla zahraničními nadnárodními společnostmi. Přitom podpora větších podniků nebyla cílem programu.¹⁰¹ Jinými slovy, financování z EU fakticky podpořilo existující model závislého vývoje a nevytvořilo základ pro nový model růstu založeného na inovacích.

99 OECD (2007) innovation and growth: rationale for an innovation strategy, <https://www.oecd.org/sti/inno/39374789.pdf> str. 21.

100 Malerba, F. (2010), Knowledge-intensive entrepreneurship and innovation systems: evidence from Europe, London, Routledge, str. 308.

101 European Commission (2016b), Ex post evaluation of Cohesion Policy programmes 2007–2013, focusing on the European Regional Development Fund (ERDF) and the Cohesion Fund (CF) Task 3 Country Report Czech Republic, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/pdf/expost2013/wp1_cz_report_en.pdf.

Je ovšem otázka, do jaké míry vyspělé země EU měly vůbec zájem na tom, aby jim vyrostli konkurenti. Zájem zahraničních společností se týká využívání výhody v podobě levné pracovní síly a geografické blízkosti, či určité stabilizace regionu, ale těžko mají zájem na modernizaci méně vyspělých zemí. I když EU má podporovat konvergenci, jak ukazuje současná politika EU, a to především eurozóny, upevnily se po velké recesi de facto dvě periferie (východní a jižní), přičemž řada politik v rámci eurozóny zásadně omezuje manévrovací prostor pro expanzivní fiskální politiku. Uvolněný prostor pak zabírají zahraniční investoři (viz Itálie a memorandum s Čínou o nové Hedvábné stezce).

Česko může také těžit z úvěrů od Evropské investiční banky (EIB), které financují investice spojené s rozvojovými cíli včetně dopravní infrastruktury, obnovitelné energie, vzdělávání, výzkumu, zdravotnictví a určitých oborů sociální politiky. Tyto úvěry jsou obzvláště výhodné z důvodu extrémně dlouhých lhůt splatnosti (někdy i 50 let), protože financování EIB je procesem, který obvykle vede k vyššímu objemu soukromého spolufinancování, který zvyšuje celkové investice až trojnásobně oproti původnímu úvěru EIB. Úvěry v České republice v období 2013–2017 činily 0,44 % HDP. (Ve srovnání s 0,24 % v Německu a 0,49 % v Rakousku. To ovšem znamená, že objem úvěrů na hlavu byl značně vyšší v Rakousku a o něco vyšší v Německu.)¹⁰²

Mezi úvěry do Německa byly půjčky určeným podnikům na specifické výzkumné projekty včetně skladování energie, telekomunikací, léčiv a softwaru. Půjčky Česku byly však hlavně na podporu všeobecného rozvoje malých a středních podniků.

Příspěvek EU k českému rozvoji je tak omezen slabým vývojem českého podnikání, českého veřejného sektoru a institucionálního prostředí. Není náhradou za „podnikatelský stát“, ale může být užitečným doplňkem.

6. Nová hospodářská politika

Legitimní otázkou v dnešní době tedy je, co má být určující prvek českého hospodářství. Musíme přitom brát v potaz globální provázanost výroby a obchodu, historický a kulturní kontext ekonomiky a existující potenciál znalostní báze pracovní síly. Nelze opomenout ani politickou realitu, která ovlivňuje, jak se koncepčně a strategicky budou vyvíjet a aplikovat ekonomická opatření státu. **Stát hraje a bude hrát – jak je viditelné z již zmíněných příkladů jiných ekonomik výše – zásadní roli.**

Pro politické rozhodnutí v čem chceme vynikat a jakým směrem se chceme vydat, je nutné stanovit si prioritu, který výrobek chce česká ekonomika finalizovat a exportovat jej do světa. **Bohužel současné vládní strategické dokumenty¹⁰³ nedokázaly explicitně určit směr specializace ekonomiky a omezují se na deskriptivní analýzu výrobních sektorů s potenciálem, případně na doporučení pro rozvoj velkého počtu sektorů ekonomiky a obcházejí tak otázku úzké specializace.**

Rozvoj domácí ekonomiky do velké míry určují i objektivní vnější příležitosti. Kromě megatrendů, jako je stárnutí, klimatická změna, digitalizace, robotizace a automatizace, je pro českou ekonomiku samozřejmě důležité strategické uvažování největšího obchodního partnera – Německa. Dále je nutné uvažovat i v kontextu cílů Evropské unie, která na vlastní kůži pociťuje, že v oblastech inovace a rozvoje nových technologií je už pozadu za ekonomikami Dálného východu.

Ambicí České republiky by mělo být, aby do globálního ekonomického závodu přispěla svou vysokou přidanou hodnotou, která zaručí udržitelný růst životní úrovně.

102 EIB (2018b), European Investment Bank Statistical Report 2017, <http://www.eib.org/attachments/general/reports/st2017en.pdf>.

103 Jedná se o Národní výzkumnou a inovační strategii pro inteligentní specializaci České republiky (RIS3), koncepci Průmysl 4.0 a poslední strategii The Country for the Future.

Předpoklady pro kvalitativní skok v průmyslové výrobě

Pro identifikaci výrobků se silným potenciálem ke specializaci ekonomiky je nutné podívat se na ty sektory, které již dnes vyrábějí (mid)high-tech výrobky, na jejich vlastnickou strukturu, dostupnou infrastrukturu, geografické rozložení, schopnost investovat vlastní prostředky do vědy a výzkumu,¹⁰⁴ růst přidané hodnoty a především na rozvoj již osvojovaných znalostí ve výrobě.

Znalostní báze české ekonomiky je založená na těchto oborech: pokročilé materiály, nanotechnologie, mikroelektronika a nanoelektronika, pokročilé výrobní technologie, fotonika, průmyslové biotechnologie, letectví, optika, technologické služby, znalosti pro digitální ekonomiku, kulturní a kreativní odvětví a společenskovední znalosti pro netechnické inovace.¹⁰⁵ Pro výrobu s vysokou přidanou hodnotou je tato báze dobrým východiskem, je uplatnitelná v dnešních vývojových trendech autonomní strojů, IoT,¹⁰⁶ umělé inteligence, nových inteligentních povrchů apod.

V současné době se navíc otevírá okno k prohloubení znalostí, jelikož se finanční schémata Evropské unie orientují více na rozvoj měkkých dovedností a nové technologie. Jedním z klíčových nástrojů bude finančně rozsáhlý program Horizon Europe,¹⁰⁷ jenž bude financovat vědu a výzkum rozpočtem v rozsahu 100 miliard eur (Evropská komise, 2019). Příležitostí pro výrobu s vyšší přidanou hodnotou může být například záměr vybudovat a financovat v členských zemích tzv. centra excelence,¹⁰⁸ přičemž Česká republika aktivně usiluje o centrum excelence umělé inteligence, na které by navazovalo vybudování celé k tomu potřebné infrastruktury včetně regionálních struktur (tzv. regionálních hubů).

Geografická poloha České republiky má rovněž svůj význam. Vzhledem k relativně dobré dostupnosti ze všech koutů Evropy by mohla být využita pro organizaci odborných kolokvií a konferencí, které jsou dobrým prostředkem pro tzv. difúzi inovací. Pozice ČR na mapě také může ovlivnit, zda zde budou či nebudou žít zahraniční vědci a experti, kteří by přinášeli nové metody a postupy. Česko však svou pozici využívá zatím hlavně pro tranzit a logistiku, což potvrzuje i fakt, že pro nákladní dopravu je jednou z nejlevnějších zemí EU (Centrum ekonomických a tržních analýz, 2019).

Potenciál výroby s vyšší přidanou hodnotou

Když se podíváme na uplynulá pokrizová léta, můžeme zaznamenat, že existuje zhruba šest (mid) high-tech oborů v české ekonomice, které rozdílným způsobem přistupovaly k investicím, inovacím a rozdílně se vyvíjela i jejich přidaná hodnota a zisk. Těchto šest sektorů vyrábí především automobily, (průmyslové) stroje, chemické produkty, počítače, elektrická zařízení a elektroniku a ostatní dopravní prostředky, mezi nimiž zvláště v poslední době vynikají výrobky pro kosmický průmysl.

Tyto sektory rozlišuje samozřejmě jejich významnost v ekonomice. Podíl přidané hodnoty je velmi variabilní, přičemž největší je u automobilů (4,76 %) a nejmenší u výroby ostatních dopravních prostředků (0,55 %). O něco méně variabilní mezi zmíněnými sektory jsou podnikové výdaje na vědu a výzkum, ve kterých byli výrobci elektrických zařízení lídry (15,91 % růst mezi lety 2009–2015) a výrobci počítačů a elektroniky na chvostu žebříčku (0,58 % růst mezi lety 2009–2015¹⁰⁹).

Společným jmenovatelem pro high-tech obory je to, že inovace probíhají především ve dvou typech podniků: ve velkých zahraničních a malých/středních vlastněných domácím kapitálem (ČSÚ,

104 Zde se sleduje tzv. BERD – Business Enterprise R&D.

105 (RIS3, s. 15).

106 Internet of Things neboli kooperativní systémy strojů. – Internet věcí.

107 Program navazuje na Horizon 2020.

108 Jde o vědecko-výzkumný celek, který je svébytný ve svém rozpočtu a managementu. Má být středem špičkového výzkumu, jenž vychovává novou generaci vědců.

109 Na základě vlastních výpočtů z dat OECD a Eurostatu.

2019), což je důležitý fakt pro hospodářskou politiku země při snaze podporovat domácí podniky. Jaké technologicky náročné výrobky v České republice produkujeme? A jaké můžeme sledovat trendy?

Automobily

Není žádným překvapením, že hlavním sektorem českého průmyslu je ten automobilový. Největší firmou na českém automobilovém trhu je ŠKODA Auto, a.s. koncernu Volkswagen, která má jako jediná vybudované plné zázemí v Česku, tzn. včetně vědy a výzkumu a vlastního specializovaného vzdělávání.

Světovým trendem v oblasti individuální mobility je autonomie řízení a ekologická udržitelnost. Škoda tyto trendy reflektuje ve své strategii do roku 2025, která se zaměřuje na digitalizaci procesů jak ve výrobě, tak v produktu samotném. Své inovativní řady aut označuje VISION. Zatím byly představeny dva (respektive tři) koncepty: 1. VISION E, který má za cíl plně elektrické auto (založené na lithiových bateriích nabíjených „na dálku“) s autonomním řízením na úrovni 3¹¹⁰; 2. VISION X a VISION RS, což jsou modely založené na hybridním pohonu, které používají nové materiály šetrné k životnímu prostředí (Škoda.cz, 2019).

Škoda zvolila strategii nízkoemisních a nízkouhlíkových produktů. Teprve čas ukáže konkurenceschopnost firmy, ale například u autonomní mobility je už dnes poměrně velká konkurence. Před Škodou stojí otázka, co bude její komparativní výhoda. Výzvou je také konzistentnost postoje Škody Auto k udržitelnosti životního prostředí. Česká republika je stále energeticky závislá na uhlí, což zákonitě bude i energetický zdroj pro výrobu v továrnách Škody a na rozdíl od produktu sám proces výroby zatím není nízkouhlíkový.

Mechatronika

Výroba strojů a zařízení má v České republice dlouhou tradici. Jedná se především o výrobu průmyslových strojů. Z hlediska inovací je zajímavý fakt, že na vědu a výzkum vynakládá domácí kapitál takový objem finančních prostředků (za rok 2018 1803 mil. Kč), který se moc nevzdaluje objemu vynakládaného zahraničním kapitálem (2414 mil. Kč). Tento sektor má ještě jednu zajímavou dispozici, a to je regionální pokrytí České republiky, které je relativně rovnoměrné.

Vzhledem k regionální členitosti a vysokému počtu malých a středních podniků v sektoru vznikly průmyslové klastry (Mechatronika v západních Čechách, Klastr přesného strojírenství na Vysočině, Klastr aditivní výroby a Národní strojírenský klastr v Moravskoslezském kraji plus pár interdisciplinárních klastrů), které mají za cíl minimalizovat náklady na infrastrukturu a přenos informací pro podniky včetně zapojení akademických institucí, vysokých škol a státní správy.

Klastry sice nemají určenou úzkou specializaci, ale obecně se dá říci, že velmi často se zaměřuje výroba na přesné strojírenství (Precision Engineering), kde se například využívá technologicky pokročilých laserů nebo 3D tisku.

Okno příležitosti otevírá pro tento sektor i umělá inteligence a biotechnologie, kde by mohlo dojít k zaměření na robotiku se samoučícími a samorozhodovacími systémy. Výzvou pro obor bude udržitelnost a větší zapojení hutního průmyslu. Například v Moravskoslezském kraji jsou hutě už součástí Národního strojírenského klastru.

Počítače, elektronika a elektrotechnika

Oblasti elektroniky a elektrotechniky dominují firmy vlastněné v zahraničí, které zde vyrábí především meziproducty (byť s vyšší přidanou hodnotou). Sektor vykazuje jak vysoký podíl na exportu ČR (cca 14 %), tak vysoký podíl dovozu pro vývoz (63 %) (RIS3, s. 22). V uplynulých letech je to také sektor, v němž stagnovaly firemní výdaje na vědu a výzkum.

110 V této úrovni autonomie je řidič stále potřebný pro řízení auta, ovšem může rozhodovat až v kritických situacích a nemusí plně monitorovat dění na vozovce.

Do současné doby obor vynikal výrobou elektromotorů, generátorů, akumulátorů a baterií. V poslední době se stává významnější výroba optických a elektrických kabelů a osvětlovacích zařízení. Jako ucelený výrobek se z tohoto sektoru vyváží počítačové procesory a datové jednotky (MIT data, 2017). Ovšem dochází i k finalizaci výroby domácími firmami. Jedním z příkladů je poměrně pokročilá výroba dronů Robodrone v Olomouci. Nicméně podobné malé a střední podniky se v celkových datech ztrácí kvůli ekonomické významnosti.

Data storage a komponenty pro výpočetní procesy hrají klíčovou roli v kolaborativní robotice, která je pro toto odvětví velkou výzvou ve smyslu inovací. Ovšem je nutné brát v potaz motivace vlastníků firem a jejich (ne)ochotu v kvalitativním rozvoji výroby či přesídlování dalších článků výroby nutných k finalizaci produktu do Česka.

Chemické produkty

Dalším – už téměř tradičním – oborem výroby je chemický průmysl. Přestože podíl hrubé přidané hodnoty sektoru na celkové je malý, chemický průmysl má v Česku výsadní postavení, jelikož je převážně vlastněn domácím kapitálem (ze zhruba 1200 firem jsou pouze tři desítky pod zahraniční kontrolou). Pozoruhodný je i poměr velkých vs. malých/středních podniků, kde ty velké naprosto dominují celému sektoru.

Výzkum a vývoj jsou přesto taženy středními podniky do 250 zaměstnanců (447 milionů korun). Velké firmy inovují méně –297 milionů (ČSÚ, 2019) a celý sektor je orientovaný především na zisk (v období 2014–2017 míra zisku průměrně cca 50,73 %). (Vlastní výpočty na základě dat Eurostatu, 2019.)

Geograficky se chemický průmysl koncentruje v Ústeckém kraji a ve středních Čechách. Zaměřuje se většinou na základní zpracování látek (hlavně ropy), petrochemii nebo farmacii. Nicméně česká chemie přináší i nové inovativní koncové výrobky, které potvrzují současnou znalostní bázi ekonomiky. Jedním z příkladů může být firma FN Nano, která díky nanotechnologii produkuje odolné nátěry na fasády budov. Tyto nátěry snižují ekologickou náročnost, jelikož jejich aktivní látka čistí vzduch od smogu a zabraňuje plísním a opotřebením.

Velkou výzvou chemického průmyslu jsou hlavně pokročilé materiály, např. nanomateriály, materiály pro 3D tisk, pro zdravotnické účely, úschovu energie apod. **Z pohledu podniků je nutné se co nejdříve zaměřit na rozumné investice do nových výrobních metod a duševního vlastnictví.**

Ostatní dopravní prostředky

Nejmenší z high-tech oborů (reprezentuje pouze 0,3 % z přidané hodnoty celého průmyslu) se zabývá v Česku výrobou železničních vozidel a kosmických součástí. Přidaná hodnota sektoru je vytvářena doposud hlavně výrobou železničních vozidel, ovšem výroba pro kosmické účely se dynamicky rozvíjí a v následujících letech bude pravděpodobně dominantnější. Česká republika se dokonce stává jednou z top zemí na celém světě, která se specializuje na letecký průmysl.

Kosmický průmysl v Česku posiluje i díky plánovanému Kosmickému programu EU, který si za své hlavní město zvolil Prahu (i kvůli tomu, že zde již sídlí GSA¹¹¹ a funguje ESA BIC¹¹²).

Český kosmický průmysl je výrazný především v softwarovém řešení, nicméně vyrábí i fyzické komponenty. Jedním z příkladů může být výroba subsystémů pro satelity nebo testovacích modulů pro misi na Phobos (měsíc Marsu) ve firmě Frantech Aerospace. Podobných malých a středních podniků funguje v rámci ESA¹¹³ více a mají poměrně širokou škálu výroby.

111 European Global Navigation Satellite Systems Agency.

112 ESA Business Incubation Centre je inovační hub pro začínající startupy.

113 European Space Agency.

Hlavní výzvou tohoto sektoru je posilování své relevance. Přestože dokáže produkovat na základě současné znalostní báze výrobky s vysokou přidanou hodnotou, stále je marginální součástí českého hospodářství. To se však rychle mění a význam se může zvětšovat i kvůli cílům Evropské unie.

Výzvy pro českou ekonomiku a stát

Potenciál České republiky pro „ekonomický skok“ jsme se snažili v několika příkladech naznačit. Okno příležitosti ke změně nebude otevřené navždy, proto je nutné přijmout toto rozhodnutí co nejdříve. Výroba s vysokou přidanou hodnotou zde již existuje, jen je nutné z pohledu hospodářské politiky učinit zásadní rozhodnutí k užší specializaci.

To samo o sobě znamená, že se bude muset realizovat několik velkých infrastrukturních projektů, které nevytvoří nikdo jiný než stát. Stojí před námi například otázka, co bude s energetikou. Fosilní paliva nejsou vzhledem k udržitelnosti životního prostředí vhodným zdrojem energie, nicméně dodávají v současnosti výkon pro průmysl, který se nedá ze dne na den nahradit. Řešením pro Českou republiku musí být rozvoj jaderné energetiky kombinované s dalšími ekologicky přívětivými projekty (např. diskutovaná přečerpávací elektrárna Lipno-Dunaj).

Pro rozvoj nových technologií je nutné zařídit dostatečnou přenosovou síť informací, to znamená kvalitní 5G síť nebo rozvinutou optickou síť po celé zemi. Důležité bude i softwarové řešení, ve kterém má Česko již zkušenosti (hlavně v oblasti kybernetické bezpečnosti). Zde však dochází k výraznému nedostatku programátorů na trhu, takže je nutné zaměřit se na intenzivnější rozvoj této kompetence.

Státní správa si nemůže dovolit nechat ujet vlak. Digitalizovat, propojovat a usnadňovat služby pro občana i podnikatele se stále nedaří. Soukromý sektor tomu veřejnému uniká rychlostí, kterou nelze současným přístupem dohnat.

Důležitým momentem je investice do akademické sféry. Stát již dnes hraje důležitou roli ve výzkumu, protože podnikové investice do inovací jsou relativně nízké, zvláště když pohlédneme na základní výzkum. Potenciální přínos Akademie věd dokládají příklady z nedávné minulosti. Jeden ústav (Ústav organické chemie a biochemie) vydělává kolem 2 mld. Kč ročně z licencování patentů na antivirotika. Takové jsou přímé přínosy základního výzkumu. Posílení patentové politiky by mohlo vést k ještě vyšším ziskům. Zajímavým řešením by mohl být státní fond pro podporu patentování, který by pomohl chránit české know-how.

Propojení technických vysokých škol se relativně daří, což je vidět i na jejich činnosti v klastrech. Nicméně i zde je nutné posílit jejich úlohu a získat do nich například více odborníků ze zahraničí, což by do značné míry záviselo na zvyšování úrovně mezd a sociálních služeb. Vysokou úroveň kvalifikace je nutné zajistit už od předškolního vzdělávání a základního školství. Důležité je pracovat s potenciálem každého dítěte, což znamená vynaložit veškeré úsilí, aby nedocházelo k jistým formám diskriminace a sociálního vyloučení. Zásadní bude i podpora kvalitního celoživotního vzdělávání, které zajistí plynulý pohyb lidí mezi různými profesními kvalifikacemi a tím i růst jejich produktivity.

K zajištění dobrého chodu veřejných služeb je nutné přijmout fakt, že stát bude muset výrazně investovat své finanční prostředky a nenechat je například odtéct do zahraničí nebo dávat prostor pro daňové optimalizace. Jistou úlevou na příjmové stránce může být i zapojení do finančních schémat Evropské unie, ovšem už si nemůžeme dovolit tyto prostředky vynakládat neefektivně. K efektivnímu vynakládání veřejných peněz je nutné vytvořit finanční struktury – regionální banky, které budou pomáhat rozvoji v jednotlivých krajích a pomohou tak ke snižování regionálních rozdílů.

Nepromarnit šanci ČR na ekonomický skok

Česká republika se nenachází ve vzduchoprázdnu. Klíčovou otázkou nejen pro ČR, ale pro všechny státy SVE tedy je, jak zásadně změnit svou hospodářskou politiku a tím dosáhnout výrazně rychlejší konvergence svých ekonomik. Podle našeho názoru musí **Česká republika, jako středně vyspělá země s dlouhou průmyslovou tradicí**, využít šanci plynoucí z maximálního využití nových směrů a možností rozvoje vědy, techniky, digitálních technologií i nových systémů řízení a přeskočit celou vývojovou etapu a tím se dostat na úroveň nejvyspělejších zemí mnohem rychleji (jak se to v minulosti povedlo např. Finsku či Dánsku). Je to právě otázka „přezbrojení“ – změny struktury ekonomiky, úloha státu v těchto procesech.

Tato změna hospodářské politiky se samozřejmě neobejde bez úzké spolupráce a kooperace jak s orgány EU jako celku, tak jednotlivými státy. Podle našeho názoru je nutno vnitřně skloubit dva zatím relativně oddělené procesy. Bez problémů totiž nejsou ani nejvyspělejší státy EU. Ty v současné době čelí stále silnější globální konkurenci Číny, Japonska, Spojených států a dalších zemí jihovýchodní Asie v oblasti nejmodernějších technologií, umělé inteligence, digitalizace, nových telekomunikačních technologií, biotechnologií, autonomního řízení, robotiky aj. a hledají cesty jak tomuto globálnímu trendu čelit.¹¹⁴ Podle našeho názoru se jeví naprosto nezbytné zapojit nově země těsněji a komplexněji do těchto globálních výzev, zahrnout je do komplexního řešení, a ne je nechat vzadu, aby k „něčemu dodali obal či přišroubovali madlo“. Jsme přesvědčeni, že na tomto postupu vyděláme všichni.

V těchto procesech musí mít Evropská unie i vlastní Evropská komise nezastupitelnou iniciální úlohu určitého koordinátora a hybatele těchto procesů. Podle našeho názoru před ní stojí celá řada již dnes aktuálních úkolů. Aniž bychom si kladli za cíl podat jejich vyčerpávající přehled, v této fázi považujeme za nejdůležitější:

- Provést nezávislou, komplexní a bezohlednou analýzu silných a slabých stránek všech ekonomik v Evropské unii. (Potřebujeme vědět, kde stojíme, abychom spolu zvládli budoucnost.)
- Zahájit podrobnou diskusi o postavení a úloze společného rozpočtu EU v této oblasti.
- V zájmu posílení inovativních technologií a ochrany strategických oblastí je důležité zásadním způsobem redefinovat otázku postavení státu a jeho úlohy v ekonomice a pravidel hospodářské soutěže (např. možnosti státních zásahů do ekonomiky, státních intervencí či převodu vlastnictví klíčových firem na stát při nebezpečí nepřátelského převzetí konkurencí, dočasná podpora státu v oblasti inovací, uvolnění pravidel v oblasti fúzí firem v oblastech, kde velikost je podmínkou pro obchodní úspěch aj.).
- Účinnější opatření proti dumpingu a zneužívání dominantního postavení.¹¹⁵

Celá úvaha nad hospodářskou politikou však musí být rámována zvyšováním životní úrovně. I když se bude výroba s vysokou přidanou hodnotou rychle rozvíjet, sama o sobě nezaručuje vyšší mzdy a lepší pracovní podmínky zaměstnanců. Proto bude stále důležité podporovat sociální dialog a kolektivní vyjednávání. Proto bude nutné posilovat roli zaměstnanců na samotném chodu společností a tím tak posilovat ekonomickou demokracii.

114 Velmi inspirativní je v tomto nová strategie německého průmyslu Nationale Industriestrategie 2030, Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (BMWi), Berlin, Februar 2019, (https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/M-O/nationale-industriestrategie.pdf?__blob=publicationFile&v=12).

115 Závěrečná část vychází z oficiálního dokumentu ČMKOS Příspěvek ČMKOS ke stanovení priorit České republiky pro summit v Sibiu, která byla ČMKOS zpracována na základě výzvy Úřadu vlády ČR a následně prezentována 29. března 2019 u kulatého stolu Národního konventu o EU. Bohužel doporučení Národního konventu ze dne 17. dubna 2019 nic z tohoto neobsahuje (www.narodnikonvent.cz).

Shrnutí a doporučení pro hospodářskou politiku ČR

Neúnosnost hospodářského modelu ČR

Třicetiletý vývoj České republiky naprosto jasně ukázal, že dlouhodobou strategii ČR nelze stavět na nízkých mzdách, nízké míře pracovněprávní a sociální ochrany, na nízkých daních a na slabém kursu koruny. Taková cesta nás vede k trvalému zaostávání za vyspělými zeměmi Evropy a má vážné socioekonomické i společensko-politické důsledky pro aktuální dění u nás i naši připravenost na budoucí výzvy.

Velmi levná pracovní síla vážně omezuje nutnou náhradu živé práce vyspělou technikou (automatizací, robotizací, nové technologie), ale především dlouhodobě formuje strukturu ekonomiky ve směru posilování výroby založené na levné práci a tedy i nízké kvalifikaci a vede nevyhnutelně k technickému a technologickému zaostávání.

Aktuálně tento extenzivní koncept rozvoje ekonomiky směřuje k poptávce po stále větším a větším množství zaměstnanců s nízkou kvalifikací, kteří pracují s nízkou produktivitou. Tudíž aktuálně vede k stále většímu dovozu pracovní síly ze vzdálenějších a levnějších destinací.

Současný systém zformoval dvě skupiny firem.¹¹⁶ V první skupině jsou firmy, které mají zahraniční vlastníky, a které jsou součástí nadnárodních koncernů. Tyto, zpravidla větší firmy, těží ze svého zapojení do mezinárodního obchodu, pracují s vysokou naturální produktivitou práce a svým zaměstnancům vyplácejí ve vztahu k celkovému průměru ČR nadprůměrné mzdy. Tyto mzdy však stále zůstávají zhruba na třetině mezd, které jsou vypláceny v jejich mateřských firmách v Evropě.

Druhá skupina firem – zpravidla jde o menší firmy a s českými vlastníky – pak pracuje buď pro domácí trh nebo jako subdodavatel pro velké firmy v zahraničí. Často však také pro uvedenou první skupinu firem. Tyto firmy jsou zpravidla v podřízeném postavení ve vztahu k velkým zahraničním firmám a proto i úroveň jejich výkonnosti je determinována tímto vztahem. Proto také dosahují podstatně nižších mezd – někdy až o polovinu oproti mateřským firmám v Evropě. Také jejich možnosti zvyšovat technologickou úroveň výroby, inovovat jsou omezené, neboť realizační ceny jsou nízké a neumožňují jim dosahovat odpovídající zisk.

Cenová konkurence, která se opírá o nízké mzdy a náklady práce a fakticky zvyšuje ekonomickou neefektivnost, protože podporuje zastaralou strukturu výroby. Tím, že firmy mohou zvýšit stupeň podhodnocení odměn svých zaměstnanců, se mohou vyhnout radikálnějšími opatřeními, jako je strukturální přestavba výroby, reorganizace podnikového vedení a nahrazení zastaralého vedení moderní technikou.

V tržním prostředí, kde se konkurence opírá o proces rozvoje výrobků, může strategie nízkých mezd, jejímž cílem je zachovat ziskovost stále zastaralejšího zařízení a výrobních linek, přinést jen

116 Přirozeně, že toto členění je velmi hrubé, že mezi těmito dvěma skupinami existují ještě nějaké přechodné formy.

dočasnou úlevu. Je dobré zdůraznit, že existuje dolní limit pro mzdy a náklady práce na jakémkoli pracovním trhu. Naproti tomu v dlouhodobém horizontu limit pro pokles nákladů v důsledku technických zlepšení leží mimořádně nízkou.

Teoreticky platí, že pokud firmy investují do nové techniky nedostatečně, postupně se mohou dostat k tomu, že se výrobek stane natolik zastaralý, že se nedá prodat za žádnou cenu. V takovém prostředí se firmy a ekonomika pohybují po spirále směrem dolů, sledují stále krátkodobější cíle a jejich přežití stále více závisí na snižování nákladů. Výsledkem je přesun struktury k nízkofistikovaným výrobám montážního typu (mimo jiné velmi rychle reagujících na vývoj konjunktury či změnu vnějších podmínek).

Přesně lze tyto procesy pozorovat v České republice, která dnes reálně stojí před jednoznačnou volbou, zda bude dále prosazovat politiku levné práce, levného kursu koruny, nízkých sociálních standardů a nízkých daní a nebo se dá cestou moderního rozvoje. I když se to možná nezdá, tato klíčová otázka dnes už reálně „leží již na stole“ a netýká se pouze České republiky. Podle Evropské banky pro obnovu a rozvoj se bývalé socialistické země jako celek nacházejí v „pasti středního příjmu“ a obnova jejich vzestupné konvergence k zemím vyspělým bude záviset na vzniku nového modelu růstu založeného na domácích inovacích a technologickém pokroku.¹¹⁷ Tedy na změnách, které přivedou tyto země z podřadného místa doplňkových podřízených ekonomik vyspělejších evropských států na špici v některých moderních a rozvíjejících se odvětvích a oborech, kde je možno dosahovat rovnoprávných cen a vysoké produktivity práce.

První klíčová podmínka úspěšné změny hospodářského modelu ČR – celonárodní dohoda a spolupráce na zásadních ekonomických a společenských změnách

Je jasné, že s ohledem nejen na současný stav, strukturu, ale i vývojovou trajektorii těchto zemí jde o úkol velmi nesnadný. Nesnadnější o to, že před podobnou výzvou, byť na podstatně jiné úrovni, stojí z pohledu globalizované ekonomiky i nejvyspělejší země Evropské unie. Vystává dokonce otázka, zda vůbec lze po třiceti letech prosazování a podpory politiky nízkonákladové ekonomiky ještě tento dlouhodobý trend v historicky krátkém období zásadně změnit. Zda lze reálně **formulovat, připravit a prosadit českou strategii hospodářské změny** v situaci, kdy jsou už „karty dávno rozdány“ a kdy je samozřejmě neskonale pohodlnější se ještě nějaký čas nechat nést současnou růstovou vlnou a problémy se zabývat až se jejich řešení stane nevyhnutelným.

Teprve tehdy totiž nastane možná příhodná doba pro naplnění **zásadní a klíčové podmínky pro jakoukoli změnu tohoto rozsahu. Touto podmínkou je celonárodní dohoda a spolupráce hlavních politických stran, sociálních partnerů a převážné části společnosti na nutnosti zásadních ekonomických i společenských změn.** Tak tomu bylo i v některých malých ekonomikách, které v obtížné situaci dokázaly využít příležitosti a svých skrytých předností a povedl se jim „irský zázrak“ nebo „finská modernizace“.

Vyčkávací postoj je však pro nás nepřijatelný – není na co čekat! Poučme se na své vlastní historii, máme na co navazovat. Vždyť základ prosperity dnes (často nekriticky) obdivované první Československé republiky vznikl již za Rakouska.

Tehdy čeští podnikatelé a především průmyslníci pochopili, že pokud se chtějí Češi vymanit ze své podřízené role a stát se národem silným, uznávaným a opravdu rovnoprávným s vůdčími národy tehdejší monarchie, musí uspět ekonomicky. Pochopili, že musí vytvořit silnou národní ekonomiku a tu budou mít jedině tehdy, když dokážou nabídnout světu něco, co jiní neumějí.

¹¹⁷ EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) (2018), EBRD Transition Report 2017–18: Sustaining Growth, London, EBRD, str. 7.

Odtud se rodily pozdější špičkové československé firmy. Jen letmo – byly to např. špičkové zbrojovky, rozsáhlá elektrotechnická výroba, kapacity schopné produkovat investiční celky. Byl zde ale i vyspělý spotřební průmysl, byli jsme přece světová obuvnická velmoc atd. Odtud pramení úspěchy lidí, jako byl zprvu Lanna a Hlávka, či později Křižík, nebo Kolben, Baťa a další. To byli lidé, kteří se věnovali tomu, co dnes nazýváme reálnou ekonomikou a s nimi pak mohli spolupracovat či na ně pak navazovat i přední politici či ekonomové té doby – Rašín, či Engliš, ale i Preiss, ředitel Živnobanky, největší české banky. I ti byli důležití pro vytváření toho, co dnes nazýváme ekonomickým prostředím a ruku v ruce s tím i silného bankovního sektoru podporujícího domácí průmysl.

Zahajme proto diskusi mezi představiteli českých firem, profesních svazů, odborů a dalšími zájemci o budoucnost české společnosti a české ekonomiky a o místo českého státu a jeho ekonomiky v evropské a světové ekonomice. Taková diskuse dosud v české společnosti neproběhla, nebo se těchto témat dotýká jen okrajově.

Jednotlivé dokumenty nazývané dílčími strategiemi, které čas od času vytvářely či dodnes vytvářejí některé vládní instituce, nemohou takovou úlohu splnit. Jsou především vyjádřením zájmu příslušných institucí „uhájit“ své kompetence a nezřídka jsou ideologicky předpojaté – zcela bez respektování názorů sociálních partnerů a širšího celospolečenského konsensu. Proto považujeme za mimořádně důležité zahájit debatu k takovým tématům a najít novou trajektorii pohybu české ekonomiky pro příští desetiletí.

Na druhé straně bychom si měli být vědomi, že svět kolem nás a Evropa, které jsme součástí, se od války podstatně změnila. Vznikla zde hospodářská seskupení, která dnes stanovují pravidla pro všechny své členy – a jak je obvyklé – pro některé jsou tato pravidla pružnější. To je nutno vidět, pokud se chceme pohybovat v reálném světě.

Dnes není úplně jednoduché najít takovou strategii, která by dovolila rychlejší rozvoj ekonomiky. Existují zde pravidla pro velikost deficitu státního rozpočtu, jsou zde pravidla pro tzv. státní podporu, nelze používat celní ochranu před dumpingovým dovozem a je zde řada dalších omezení.

Vytvořit strategii rychlejšího rozvoje pro současnou ekonomiku je obtížnější úkol než kdykoli dříve. Přesto je takový úkol před námi – jinak musíme se smířit s tím, že zůstaneme v kategorii rozvojových zemí – „chudých příbuzných“ Evropy.

Druhá klíčová podmínka úspěšné změny hospodářského modelu v ČR – boj proti korupci

Jako krok, který by měl předcházet všem konkrétním úvahám o koncipování nové hospodářské politiky státu, ČMKOS vždy zdůrazňovala a i nadále zdůrazňuje nezbytnost boje proti korupci a dalším negativním společenským jevům.

Korupce je ve skutečnosti jen špičkou ledovce, jedním z chapadel mnohvrstevnatého systému negativním společensko-ekonomickým jevům – součástí „boje proti korupci“ proto musí být stejně intenzivní boj i proti organizovanému zločinu, daňovým únikům, praní špinavých peněz, ale také práci načerno. Bez těchto opatření, předstunutých před všechna opatření v ekonomické a sociální oblasti, nelze ve skutečnosti zaručit efektivnost a účinnost přijímaných opatření hospodářské politiky.

Tyto jevy totiž podkopávají fungování tržních principů, rovnost pravidel a ve svém důsledku i rozhodování tržních subjektů. Masivní daňové úniky, včetně „pololegální“ či „legální“ daňové optimalizace¹¹⁸, erodují integritu daňového systému, odlivem prostředků z oficiální do neoficiální ekonomiky,

¹¹⁸ Bohužel sem patří i přesunutí sídla firem (z důvodu daňového) mimo Českou republiku, a to i v případě firem, jež majitelé zdůrazňují, že jde o české firmy. Je škoda, že jistá hrdost, že jde o českou firmu, a proto má logicky sídlo a platí veškeré daně v České republice a tím přispívá k rozvoji české společnosti, se u některých českých vlastníků vytratila.

destruují ekonomiku státu, především finanční systém. V těchto podmínkách je obtížné dosáhnout a trvale udržet makroekonomickou stabilitu.

Plíživá korupce, rozmach daňových úniků, všeobecné okrádání, stále nové a nové korupční skandály, zasahující až do nejvyšších pater politiky. Nedodržování dohod, to vše narušuje stabilitu, efektivnost a hlavně důvěryhodnost institucí, právního systému i systému celé společnosti.

Do formálního i neformálního pletiva společenských vztahů české společnosti se evidentně zakládají změny, které mají téměř nevratný charakter, a poté, co se pod vlivem nátlakových skupin postupně institucionalizují, tedy stávají se součástí denního života občanů a firem, pak zcela zákonitě narušují základní pilíře fungování státu a demokratického zřízení. Růst korupce jako jednoho z nejvýraznějších projevů tohoto systému odrazuje vstup zahraničního kapitálu a naopak přitahuje vstup peněžních prostředků (a vlivu) mafií a kriminálních organizací. Následkem je deformace trhů a celkově nižší efektivnost.

Je naprosto nezbytné vedle boje proti korupci zpracovat a s tímto dokumentem propojit akční plán boje proti daňovým únikům, praní špinavých peněz, práci načerno a dalším negativním ekonomickým jevům. Což mimo jiné i znamená nejen důsledně pokračovat a prohlubovat a co hlavně využívat ke kontrolní činnosti nástroje a procesy přijaté na tomto poli již v předchozím období jako kontrolní hlášení, EET a majetková příznání¹¹⁹, ale hledat i další cesty a směry boje proti těmto negativním jevům.

Bohužel je patrná – což je velmi znepokojující – i zjevná snaha části současného politického spektra, vyhnout se takovým opatřením resp. redukovat je do podoby, která by nebyla dostatečně účinná. Proto naléhavost boje za potlačení korupce není menší než před lety.

Boj proti lichvě a lichvářům

Z hlediska krátkodobých opatření je jednoznačnou prioritou a zcela neopominutelnou součástí tohoto plánu (a zároveň jedním z klíčových opatření v boji proti chudobě) i boj proti lichvě a lichvářům. Jsme přesvědčeni, že lichvu lze výrazně omezit celkem jednoduchou úpravou, tj. prosazením maximální hranice pro úroky z úvěrů včetně všech poplatků¹²⁰ nesmí převýšit např. pětinašobek oficiálního indexu inflace spotřebitelských cen, resp. sazby stanovené příslušných regulátorem – např. MF ČR ve spolupráci s ČNB.¹²¹

Stropy úrokových sazeb jsou stanoveny ve 13 zemích EU. V SRN (byl stanoven Nejvyšším soudem strop na úrovni maximálně dvojnásobku úrokové míry uplatňované na trhu), v Polsku (maximálně 4 násobek lombardní sazby), Francii (maximálně tržní sazba násobena koeficientem 1,33), ve Švýcarsku (15%), Maďarsku (35%) atd. Maximální sazby jsou stanoveny též v USA a části Austrálie.

Další opatření v boji proti lichvě: uzákonit povinně uvádět ve všech úvěrových smlouvách přehledně a viditelně v tabulce všechny údaje vztahující se k dané smlouvě včetně hrozících sankcí, uzákonit povinnost uvádět ve všech smlouvách varování před nezodpovědným zadlužováním, které může vést až k osobnímu bankrotu (po vzoru tabáku).

119 Je zajímavé, jaká pozornost byla věnována kontrolním hlášením (a z nich odvozených odhalení), či jaká je stále věnována zcela standartnímu nástroji, jako je EET, ale jak v podstatě žádná pozornost není věnována zákonu o prokazování majetku. Je možné, že tento zákon působí preventivně, ale podle našeho názoru selhal v odhalení „zvláštního“ zbohatnutí některých osob v minulosti.

120 Nejde jen o tzv. RPSN tj. roční procentní sazba nákladů (na úvěr). Ta obsahuje vlastní úrokovou sazbu ale i další náklady spojené s úvěrem a účtované klientovi. Nutno však dodat, že pro stanovení maximální sazby je regulace RPSV nedostatečná. Ani RPSN totiž neobsahuje sankce za porušení smlouvy – většinou se jedná o (u lichvářských společností velmi oblíbený) úrok z prodlení a smluvní pokutu.

121 Jedním z prvních úřadů zřízených za první Československé republiky už v roce 1919 byl Úřad pro potírání lichvy. Byla to reakce na tíživou poválečnou situaci, kdy z poválečného nedostatku tyli lichváři (tzv. keťasové), vzhledem k poválečné inflaci a znehodnocení peněz probíhala lichva v naturální formě (především potraviny, uhlí, kovy apod.).

Je nutno též zakázat televizní reklamy na spotřebitelské úvěry a půjčky. Televizní reklama je v přímém rozporu se zájmy spotřebitele a vyvolává dojem, že zadlužovat se za účelem nákupu spotřebního zboží je normální, či a dokonce prospěšná věc, která přináší řešení v případě finančních potíží. Podpořit výuku k finanční gramotnosti již na prvním stupni základních škol, zrušit rozhodčí doložky u spotřebitelského úvěru a doložky přímo vykonatelného zápisu sepsaného notářem či soudním exekutorem. Jde o přímou ochranu před exekucními mafiemi, které jsou tímto způsobem (a řadou dalších přímo) napojeny na různé finanční subjekty zabývající se půjčováním peněz prostřednictvím agentur.

Tři strategické problémy České republiky

Vraťme se nyní k otázce možnosti konkrétní formulace strategie hospodářské změny pro Českou republiku. Nelze zastírat, že tato otázka má celou řadu rovin a problémů.

Česká republika – pokud se týče strategií na tom není tak špatně. V současnosti je schváleno (tj. měla by se jimi řídit vláda i státní správa), více než 100 různých dokumentů, které se nazývají strategie. Jsou to strategie nejrůznějšího zaměření – od strategie energetické politiky, či surovinové politiky ke strategiím úzce zaměřeným jen nějaký výsek v sociální politice – strategie sociálního začleňování. Ovšem nějaká souhrnná strategie, která by definovala skutečně zásadní cíle, lépe řečeno klíčové národní zájmy České republiky – taková opravdu neexistuje.

Dosavadní pokusy stanovit strategii za celé národní hospodářství totiž většinou ztroskotaly na samotném počátku. Už za rok či za dva po jejich schválení resp. zpracování byla situace české ekonomiky jiná, než strategie předvíдалa nebo došlo ke změně vlády a ta se vydala jinou cestou.¹²²

Důvody, proč takové strategie dosud nebylo možné vytvořit, jsou v podstatě prosté. Srovnáme-li to s obdobím před vznikem samostatného státu, pak tehdy byl úkol snažení celé politické scény jediný – samostatný stát. Až po jeho vytvoření pak teprve začaly vnitropolitické boje, protože si ho každý představoval jinak.

V podstatě stejná je situace dnes. Pokud nedosáhneme elementární shody v některých zásadních cílech, pak stále budou vytvářeny dokumenty – strategie – které zůstanou na papíře. Budeme-li spojovat budoucnost např. s tím, že potlačíme daňové úniky třeba pomocí EET, bude zde dostatečně velká skupina lidí, které bude vysvětlovat, že to není potřeba atd. Právě v případě daňových úniků bychom neměli zapomínat, že státem povolené daňové úniky v kauze lehkých topných olejů za řádově desítky miliard korun byly na počátku vzniku samostatného českého státu.

Obdobně – požadavek omezit úroky spotřebitelských půjček okamžitě vyvolá reakci celého bankovního sektorů ovládajícího média a bude vysvětlováno, že to není reálné ani možné, že to naopak povede k nárůstu podvodných půjček na černo atd.

Proto je jakýkoli pokus o vytvoření komplexnější hospodářské strategie podmíněn tím, že bude mít širší politickou podporu a samozřejmě, že bude podporována také občany.

Jakýkoli pokus o formulaci nějakého globálnějšího řešení současných i budoucích problémů České republiky a směru její hospodářské politiky se bude muset vypořádat se třemi strategickými problémy, které se v české ekonomice vytvořily vlivem soudobého ekonomického modelu a které budou zásadně ovlivňovat reálné prosazení nezbytných změn hospodářské politiky České republiky.

122 Předposlední pokus byl učiněn někdy v letech 2005 – 2006. I on měl celou řadu problémů a rozhodně nebyl komplexní. Navíc se kolem něho ani nerozvinula hlubší diskuse. Možná proto, že už za dveřmi byly další volby a možná proto, že ani autoři nechtěli příliš diskutovat přesvědčení o své pravdě anebo tento pokus společnost resp. odbornou veřejnost příliš neoslovil. Poslední pokus o formulaci souhrnné hospodářské strategie v ČR se uskutečnil na podzim roku 2019, kdy měla hospodářská strategie navázat na tehdy přijatou tzv. Inovační strategii (která ovšem byla spíše marketingovým projektem než reálným plánem v této oblasti). Charakteristické pro tuto etapu byl velmi extenzivní přístup signalizující „sběrovou metodu“ a výrazná absence svodných a průřezových pasáží. Práce byly přerušeny na počátku roku 2020 v souvislosti s nástupem koronavirové krize a do konce volebního období nebyly obnoveny.

Prvním strategickým problémem české ekonomiky je **trvale slábnoucí potenciál pracovní síly s dlouhodobou průmyslovou tradicí a poměrně vysokou kvalifikační a vzdělanostní úrovní**. Bohužel většina nově vznikajících kapacit terciárního vzdělávání je zaměřena na humanitní vědy a nepovede tedy k bezprostřednímu překonání nedostatku technických profesí.

Druhým strategickým problémem české ekonomiky je **její závislost**. Česká ekonomika se z ekonomiky finalizující proměnila na ekonomiku závislou, tedy ekonomiku v dominantně subdodavatelském postavení, to se odráží v řadě důležitých kategorií především **v přidané hodnotě v ekonomice, v rozdělení produktu mezi mzdy (náhrady zaměstnanců) a zisk (hrubý provozní přebytek) a je velmi dobře viditelná v odlivech zisku ze země**.

Třetím strategickým problémem české ekonomiky je **velmi vysoká účast nadnárodních firem na klíčových pozicích české ekonomiky**. Nízké zastoupení soukromých tuzemských firem je důsledek slabého a nedostatečně rozvinutého prostředí po období státního socialismu a po zvolené strategii transformace. To vedlo ke slabému právnímu rámci, ke slabé struktuře domácích podniků a k omezené státní podpoře podnikatelským činnostem a hospodářskému rozvoji. Důsledkem toho je výrazná nehomogenita české ekonomiky, ve které se pohybuje velké množství „vícerychlostních subjektů“ což samozřejmě výrazně omezuje formulaci společných opatření hospodářské politiky.

Nástin změny hospodářské strategie

I. Posílení úlohy státu a formulace klíčových infrastrukturních projektů

Minulé neúspěšné pokusy o definici souhrnných hospodářských strategií ČR nás vedou k přesvědčení, že formulace změny hospodářské strategie založená na velkých projektech je daleko schůdnější. A to nejen proto, že by mohla být více nezávislá na proměnách politického prostředí, i když přirozeně nelze vyloučit nějaké pokusy o její modifikaci v závislosti na proměnách podmínek rozvoje ekonomiky. **Velké projekty by mohly být kostrou, od níž se pak mohou odvíjet další úvahy, od velkých projektů se mohou odvíjet i firemní či regionální strategie.**

Proč dnes nemáme velké projekty? Možná proto, že je nejsme schopni je zformulovat, možná proto, že je neumíme ani realizovat, že si neuvědomujeme jejich význam. Jakoby si naši politici, nebo podnikatelé nebyli vědomi významu takových velkých výzev a velkých plánů pro rozvoj každé ekonomiky. Když před lety vyhlásil prezident Kennedy jako národní úkol dobytí Měsíce, znamenalo to velkou výzvu pro celou ekonomiku. Můžeme uvést i skromnější cíl – postavení systému rychlých železnic – známý systém TGV ve Francii a návazně systém rychlostních železnic v západní Evropě, znamenající revoluci v odvětví, které už bylo na „odpis“. Nebo ještě další příklad z počátku sedmdesátých let, kdy západoevropské země založily sdružení Airbus, které je dnes největším světovým výrobcem civilních letadel – přitom začaly z velmi zaostalého leteckého průmyslu.

Takovým projektem by mohla být v České republice urychlená dostavba dálniční sítě. Ovšem to není projekt, který by výrazněji posouval výkonnost ekonomiky – navíc je to projekt, na kterém lze spíše demonstrovat neschopnost ho realizovat a dokončit.

Výrazně nadějněji vypadá zřízení dostatečné **přenosové sítě informací, to znamená kvalitní 5G síť nebo rozvinutou optickou síť po celé zemi**. Důležité bude i softwarové řešení, ve kterém má Česko již zkušenosti (hlavně v oblasti kybernetické bezpečnosti).

Velmi důležitá je i oblast energetiky. Klíčovým pro Českou republiku je rozvoj jaderné energetiky a s ní spojeného energetického strojírenství.

Na tuto oblast by mohl bezprostředně navázat projekt **rozvinutí vodní dopravy v České republice**. Dostavba jezů na Labi by umožnila rozvinout dopravu po Labi a Vltavě a otevřela by pro nárůst turistiky trasu Praha – Drážďany, resp. Hamburk. Kanál Dunaj – Odra by umožnil nejen vytvoření další

evropsky významné dopravní trasy a rozvoj turismu, ale pozitivně by ovlivnil i zhoršující se situaci v oblasti zásobování vodou významných regionů Moravy a Slezska.

Tím by byl tento projekt provázán z části i na další klíčový infrastrukturní projekt a to **zadržování a úsporné hospodaření s vodou**.

Dlouhodobě diskutovaná **síť rychlých železnic** zabezpečujících propojení našich hlavních center s evropským systémem rychlé železniční dopravy by nesporně znamenala pro tuzemské výrobce potřebné techniky značnou výzvu.

II. Podpora školství, výzkumu a vývoje

Samozřejmě nejde jen o velké infrastrukturní projekty. Nazrál čas rozšířit pozornost na rozvoj dlouhodobých růstových faktorů. Praktické kroky k rozvoji inovační kapacity a technologické absorpční schopnosti se vztahují k širokému spektru aktivit. Týkají se investic do znalostí a přizpůsobivosti lidského činitele (celoživotního vzdělávání, zvýšení podílu terciárního vzdělání, všeobecné počítačové gramotnosti, jazykové přípravy). Jde o zlepšení přenosu poznatků výzkumu do hospodářské praxe, uvolnění přístupu k rizikovému kapitálu, celkově pak profesní a územní mobility na trhu práce. Předpokladem je mimo jiné i překonání odtrženosti univerzit a technických vysokých škol od podnikatelské sféry a posílení dříve tradičně rozvinutého technického a učňovského školství.

Zde považujeme za klíčové:

- **Podstatně zvýšit podporu technickému školství** – od učňovských škol přes střední technické školy až po vysoké školy. Nedostatek kvalitně vyškolených a připravených absolventů VŠ technického směru, který pocítují české firmy, začíná být významnou bariérou jejich rozvoje. Výrazná podpora učňovskému školství – nedostatek kvalifikovaných řemeslníků je bariérou pro další rozvoj služeb apod. Míněna je samozřejmě podpora technickému vzdělávání a učňovskému školství v moderní podobě, zaměřené na osvojení si nových moderních technologií a ne o zastaralý typ vzdělávání, který bohužel stále někde přetrvává. Restrukturalizaci školství směrem k vyšší podpoře reálné ekonomiky považujeme za mimořádně naléhavé. Na druhou stranu by větší podpora moderního technického vzdělání, neměla vést k potlačování vzdělávání společensko-vědního, a to na všech vzdělávacích stupních. V době, která bude právě z hlediska technologií přelomová, potřebujeme jak technicky vzdělané lidi, kteří rozumí širším společenským dopadům svého konání, tak humanitně vzdělané lidi, kteří budou společnost touto přeměnou provázet – a to třeba právě i v podobě promýšlení a realizaci komplexních hospodářských strategií;
- **Podstatně zvýšit podporu výzkumu a vývoje** s cílem zvýšit podíl vývozu technologií v českém exportu a roli českých firem jako finálních – generálních – dodavatelů velkých investičních celků – elektrárny, potravinářské technologie, chemie. Jde zejména o zvýšení tohoto vývozu na trhy rozvíjejících se ekonomik, tedy také tam, kde v minulosti české firmy byly přítomny – na trh rozvojových zemích – země BRICS a SNG; věnovat prostředky na výzkum a vědu tam, kde to opravdu přináší reálný efekt. Nepodporovat to, co se jen jako věda tváří. Některé výsledky, za které jsou vypláceny miliony podpor, jsou pouze popsané papíry s minimálním přínosem pro Českou republiku. Není možno, aby si někteří na takovéto „vědě“ udělali nový business v podobě „dojení státu.
- **K podpoře exportu českých technologií na tyto trhy založit státní exportní společnost**, která by zajišťovala komplexní vývoz s garancí státu – pro země se státně řízenou ekonomikou to má velký význam;
- **ke zvýšení podílu výzkumu a vývoje**, koordinovat rozvoj vědeckotechnických parků a inovačních center – do rozvoje vědy a výzkumu směřovat výrazný příliv peněz – především změnit dosavadní způsob jeho řízení a podstatně ho zefektivnit.

III. Podpora dalších klíčových oblastí

- **zcela změnit dosavadní podporu českého zemědělství** s cílem zvýšit podíl tuzemských potravin na spotřebě na 80–90 %: týká se masa, zeleniny, ovoce, mléka. Otázka soběstačnosti ve výrobě potravin se v příštích letech stává klíčovou pro bezpečnost státu. Rozvoj zemědělství musíme chápat jako zdroj pro oživení venkovského prostoru a tvorbu pracovních příležitostí na venkově. K tomu podpořit rozvoj družstevního hnutí – sdružování výrobců – jako protiváhy odbytovým monopolům a obchodním řetězcům a možného zdroje regionalizace výroby (využití místních zdrojů);
- **podpora malého a středního podnikání** – k tomu přeměnit dosavadní ČMZR, nebo vytvořit novou banku poskytující reálnou podporu začínajícím podnikatelům a segmentu malých a středních firem;
- **podpora cestovního ruchu**, jde zejména o zajištění koordinovaného přístupu (rezortu, krajů, obcí) a výrazné zkvalitnění služeb.
- **podpořit rozvoj nájemního bydlení** – výstavba nejméně 50 tis. bytů v nájemním bydlení se sníženým nájemným tak, že bude např. pozemek vykoupen se slevou, resp. za limitovanou cenu a nájemné bude stanoveno jen nákladově a se závazkem, že bude zachováno po dobu dvaceti nebo třiceti let (podobné systémy s nižším nájemným fungují v západní Evropě, např. ve Francii).

Uvedené návrhy na opatření jistě nejsou konečné. Nepochybně by bylo možné jejich seznam podstatně rozšířit. Jejich smysl spatřujeme především v tom, abychom obrátili pozornost ke skutečným problémům reálné ekonomiky a k podstatě současných problémů, které česká ekonomika prožívá.

IV. Nastolení pořádku a spravedlnosti v oblasti veřejných financí

Úměrně úkolům uvedeným v předchozích bodech bude potřeba zásadním způsobem restrukturalizovat veřejné finance České republiky a její daňový systém. V následujícím podáváme stručnou charakteristiku této změny:

Na straně příjmů: Tato opatření lze shrnout do požadavku změnit strukturu daňového systému a posílit přímé daně, daně majetkové a zavést daňovou progresi. O tom, jak hluboké budou tyto naprosto nezbytné změny (např. výše sazeb apod.), však nemá v současnosti cenu diskutovat minimálně do té doby, než bude zrealizována „nultá etapa“ daňové reformy.

Tato výchozí „nultá etapa“, která se nezabývá ničím jiným než nastolením pořádku v daňovém systému a zajištěním elementární daňové spravedlnosti pro všechny daňové poplatníky, **by měla především obsahovat:**

- **zásadní zrovnoprávnění všech daňových subjektů** (např. řešit problém ve zdanění mezi OSVČ a zaměstnanci),
- řádné posouzení a případné odstranění velkého rozsahu nejrůznějších výjimek, slev a úlev v jednotlivých daňových okruzích, o kterých nikdo ani neví, proč v jednotlivých daňových okruzích dnes ještě vůbec jsou a jakou společenskou funkci plní, či by měly plnit. Posoudit, zda opravdu vyjadřují celospolečenský zájem, nebo jsou jen zájem úzkých lobbistických skupin.
- řešení problémů spojených se zneužíváním vnitrokoncernových (transferových) cen a poskytováním služeb uvnitř skupiny za účelem daňové optimalizace,
- **vypracování a realizace komplexního programu boje proti stínové ekonomice**, práci načerno a s nimi spojených daňových úniků. Je nutno připravit a spustit soustavnou kampaň směřující proti daňovým únikům a dalším negativním ekonomickým jevům a to nejen v ČR, ale i v daňových rájích. Zásadním způsobem posílit boj proti práci načerno a dalším nelegálním aktivitám (švarcsystém), ohrožujícím stabilitu veřejných financí (především pojistných fondů).

Na straně výdajů je nutno provést podrobný audit všech výdajových položek všech částí veřejných financí a na základě tohoto auditu a zvolených priorit uvážlivě redukovat výdajovou stranu rozpočtů – ne však plošně, ale podle jednotlivých položek.

Před jakýmikoli zásahy důkladně zmapovat, co ve skutečnosti z jednotlivých rozpočtů platí, zda nám nejrůznějšími „nedotaženými kohoutky“ pramínky a prameny neunikají tolik potřebné veřejné zdroje na projekty a výdaje, které měly být už dávno zrušeny. Bude velmi překvapující zjistit, co se za nenápadnými tituly skrývá peněz a kdo je na ně všechno napojen. I na výdajové straně veřejných financí tedy nejde o nic jiného než o nastolení elementárních pravidel efektivnosti – a v některých částech dokonce jen o nastolení pořádku. Daňový poplatník má právo znát, k jakým účelům jsou použity jeho peníze.

V. Změna modelu hospodářské politiky v kontextu Evropská unie

Česká republika se nenachází ve vzduchoprázdnu. Klíčovou otázkou nejen pro ČR, ale pro všechny státy SVE tedy je, jak zásadně změnit svou hospodářskou politiku a tím dosáhnout výrazně rychlejší konvergence svých ekonomik. Podle našeho názoru musí Česká republika, jako středně vyspělá země s dlouhou průmyslovou tradicí, využít šanci plynoucí z maximálního využití nových směrů a možností rozvoje vědy, techniky, digitálních technologií i nových systémů řízení a přeskóčit celou vývojovou etapu a tím se dostat na úroveň nejvyspělejších zemí mnohem rychleji (jak se to v minulosti povedlo např. Finsku či Dánsku). Je to právě otázka „přezbrojení“ – změny struktury ekonomiky, úloha státu v těchto procesech.

Tato změna hospodářské politiky se samozřejmě neobejde bez úzké spolupráce a kooperace jak s orgány EU jako celku, tak jednotlivými státy. Podle našeho názoru je nutno vnitřně skloubit dva zatím relativně oddělené procesy. Bez problémů totiž nejsou ani nejvyspělejší státy EU. Ty v současné době čelí stále silnější globální konkurenci Číny, Japonska, Spojených států a dalších zemí jihovýchodní Asie v oblasti nejmodernějších technologií, umělé inteligence, digitalizace, nových telekomunikačních technologií, biotechnologií, autonomního řízení, robotiky aj. a hledají cesty, jak tomuto globálnímu trendu čelit.¹²³ Podle našeho názoru se jeví naprosto nezbytné zapojit nové země těsněji a komplexněji do těchto globálních výzev, zahrnout je do komplexního řešení, a nenechat je vzadu, aby k „něčemu dodali obal či přišroubovali madlo“. Jsme přesvědčeni, že na tomto postupu vyděláme všichni.

Jsme přesvědčeni, že v těchto procesech musí mít Evropská unie i samotná Evropská komise nezastupitelnou iniciační úlohu určitého koordinátora a hybatele těchto procesů. Podle našeho názoru před ní stojí celá řada již dnes aktuálních úkolů. Anž bychom si kladli za cíl podat jejich vyčerpávající přehled, v této fázi považujeme za nejdůležitější:

- Provést nezávislou, komplexní a bezohlednou analýzu silných a slabých stránek všech ekonomik v Evropské unii. (Potřebujeme vědět, kde stojíme, abychom spolu zvládli budoucnost.)
- Zahájit podrobnou diskusi o postavení a úloze společného rozpočtu EU v této oblasti.
- V zájmu posílení inovativních technologií a ochrany strategicky důležité oblasti zásadním způsobem redefinovat otázku postavení státu a jeho úlohy v ekonomice. Jde o pravidla hospodářské soutěže např. možnosti státních zásahů do ekonomiky, státních intervencí či převodu vlastnictví klíčových firem na stát při nebezpečí nepřátelského převzetí konkurencí, dočasná podpora státu v oblasti inovací, uvolnění pravidel v oblasti fúzí firem v oblastech, kde velikost je podmínkou pro obchodní úspěch aj.
- Účinnější opatření proti dumpingu a zneužívání dominantního postavení.¹²⁴

123 Velmi inspirativní je v tomto nová strategie německého průmyslu Nationale Industriestrategie 2030, Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (BMWi), Berlin, Februar 2019, (https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/M-O/nationale-industriestrategie.pdf?__blob=publicationFile&v=12).

124 Závěrečná část vychází z oficiálního dokumentu ČMKOS Příspěvek ČMKOS ke stanovení priorit České republiky pro summit v Sibi, která byla ČMKOS zpracována na základě výzvy Úřadu vlády ČR a následně prezentována 29. března 2019 u kulatého stolu Národního konventu o EU. Bohužel doporučení Národního konventu ze dne 17. dubna 2019 nic z tohoto neobsahuje (www.narodnikonvent.cz).

Celá úvaha nad hospodářskou politikou však musí být rámována zvyšováním životní úrovně. I když se bude výroba s vysokou přidanou hodnotou rychle rozvíjet, sama o sobě nezaručuje vyšší mzdy a lepší pracovní podmínky zaměstnanců. Proto bude stále důležité podporovat sociální dialog a kolektivní vyjednávání. Proto bude nutné posilovat roli zaměstnanců na samotném chodu společností a tím tak posilovat ekonomickou demokracii.

Koronakrize 2020–2021 a její vliv na mzdovou konvergenci ČR

Nástup koronavirové krize na počátku roku 2020 zastavil poměrně slibně se vyvíjející ekonomiku České republiky a zásadní způsobem změnil, a dnes již můžeme říci i zásadně redefinoval hospodářskou politiku státu, a to přes to, že skutečné ekonomické dopady krize byly výrazně – dokonce řádově – nižší, než kolik se na jejím počátku odhadovalo.

Pokles HDP v roce 2020 dosáhl „překvapivě“ pouze 5,6%. Ukázalo se, že česká ekonomika je mnohem odolnější, než se čekalo. **Skutečná data o vývoji HDP totiž ukázala, že koronavirová krize ani vzdáleně nezasáhla celou ekonomiku státu, ale pouze její malou část. Klíčové firmy – „hlavní producenti HDP“ – fungovaly pouze s dílčími omezeními. Postižena byla pouze některá vybraná odvětví a úseky služeb, která ve vztahu k tvorbě HDP fakticky nemají velkou váhu (cca okolo 10% výkonu) – v žádném případě ne takovou, jakou jim přisoudily sdělovací prostředky. To však umožňovalo a fakticky dodnes umožňuje v podstatě malým nátlakovým skupinám – většinou profesně a regionálně ohraničeným za pomoci sdělovacích prostředků vyvolávat dojem, že se ekonomika – když dne dnes tak jistě zítra naprosto zhroutí.**

Bohužel těchto jednotlivých signálů z mikrosféry se velmi rádi chytali někteří ekonomové a politici a bez jakékoli korekce je převáděli do pesimistických odhadů vývoje ekonomiky. Pokles se měl podle nich pohybovat v intervalu – 10 až – 15 procent. Podle bývalého prezidenta Klause dokonce mezi minus 15 až minus 20% HDP. Bohužel dopady této politiky jsou pro další vývoj české ekonomiky fatální:

A. Negativní vývoj státního rozpočtu a veřejných financí v letošním roce i v následujících letech

Vláda a následně i Parlament byly loňského roku různými lobbystickými skupinami dotlačeny do zbrklých daňových opatření velmi velkého rozsahu. Pod hlavičkou tzv. pomoci ekonomice proti dopadům koronaviru se, v uměle vytvořeném časovém stresu a bez řádného promyšlení dopadů, přijímaly daňové změny trvalého charakteru. Změny, které by za „normální situace“ bylo velmi obtížné – ne-li nemožné schválit.

Toto hodnocení můžeme vztáhnout prakticky na všechny daňové balíčky přijaté v minulém roce. Z konkrétních opatření pak především na loss carryback, zrušení daně z převodu nemovitostí, zavedení stravovacího paušálu a i naprosto nezodpovědný způsob zrušení superhrubé mzdy (který bude mít ještě „dozvuk“ v příštím roce v dalším, již schváleném, navýšení daňové slevy na poplatníka)¹²⁵. Nesmíme vynechat ani taková nenápadná, ovšem účinná, opatření jako je údajně dočasné „vypnutí“

125 Dopad tohoto opatření na meziroční růst čisté nominální mzdy lze odhadnout na úrovni průměrné mzdy na zhruba 0,7%.

již fungujícího systému Elektronické evidence tržeb a „nespuštění“ jeho poslední etapy. (EET zůstane prozatím oficiálně vypnuta do konce roku 2022!!).¹²⁶ Těmito opatřeními se tak dokončil proces destrukce daňového systému zahájený v předminulé dekádě ODS projektem rovná daň (viz. Modrá šance) a nastartoval proces dekapitalizace a následné privatizace veřejných pojistných systémů – především zdravotního a důchodového (viz. dále).

Konkrétně se tyto problémy projevují už ve vývoji státního rozpočtu v letošního roku. Za 5 měsíců roku dosáhl již podle pokladního plnění deficit státního rozpočtu 255 mld. Kč tj. tendence ukazuje minimálně na naplnění obrovského plánovaného deficitu státního rozpočtu pro tento rok (-500 mld. Kč)¹²⁷. Prakticky se tedy dá reálně očekávat, že dojde vůči minulému roku, kdy dosáhl skutečný deficit SR hodnoty -367,4 mld. Kč (a HDP poklesl o -5,6 %) k výraznému nárůstu deficitu státního rozpočtu. A to v podmínkách, kdy MF ČR podle nejnovější prognózy očekává pro letošek růst +3,2 %. Takže v poměrně hlubokém poklesu ekonomiky jsme měli výrazně nižší deficit, než který budeme mít při jejím růstu. Už sama tato konstatace je nad všechny hluboké rozbory. **To, že deficit státního rozpočtu při růstu ekonomiky neklesá, ale naopak roste je potvrzením toho, co jsme tvrdili celý minulý rok, totiž že přehnané přijímání trvalých daňových snížení zásadního rázu a objemu trvale poškodí veřejné finance ČR především státní rozpočet.**

Bohužel musíme konstatovat i to, co je dnes naprosto zjevné, že MF ČR fakticky rezignovalo na skutečné řízení veřejných financí České republiky o čemž svědčí nejen naprosto pasivní návrh státního rozpočtu na tento rok, ale i fakt, že **dosud neexistuje žádný veřejně známý konsolidační plán veřejných financí.**

B. Zpomalení, resp. zastavení růstu mezd a platů v letošním a v příštím roce

Naprosto fatálním problémem státního rozpočtu v letošním roce ale i v příštích letech je a ještě více bude, výrazné zpomalení růstu mezd a platů jako jednoho z hlavních zdrojů rozpočtových příjmů (podle našeho odhadu je asi 87 % příjmů veřejných financí přímo či nepřímo navázáno na růst mezd a platů).

Zdá se ovšem, že tento zásadní problém se jen velmi málo chápe. Na mzdy a platy bohužel vláda nahlíží „podnikatelsky“ jako na náklad a ne jako na klíčový zdroj příjmů veřejných financí. Pokud by tomu bylo jinak, nemohli by vládní představitelé horovat pro zastavení růstu mezd a platů, protože zaměstnanci údajně již dostali přidáno snížením daní (k relevantnosti tohoto tvrzení se ještě vrátíme). Růst mezd a platů se výrazně zpomalil už v minulém roce. **Letos se bohužel bude situace díky operaci se superhrubou mzdou, velmi diferencovanému růstu platů a výzvám vládních představitelů na zastavení mzdového růstu, dopadům koronaviru, konkurenci levné pracovní síly z dovozu (ale i např. extrémnímu růstu hypoték) opakovat. Podle našeho názoru bude velkým úspěchem, když se budou letos reálné mzdy a platy jako celek pohybovat okolo nuly.**¹²⁸

¹²⁶ Je velmi zajímavé, že např. v předloženém materiálu, stejně jako např. v Konvergenčním programu není o vyhodnocení tohoto opatření ani zmínka. (Koneckonců není zde ani zmínka o vypnutí EET jako takovém). Skutečný dopad se ve skutečnosti skládá ze dvou faktorů – z dopadu vlastního pozastavení již fungující EET a nespuštění jeho závěrečné fáze. (Souhrnný roční dopad lze ČMKOS odhadnout na zhruba 10 mld. Kč).

¹²⁷ Není ovšem vyloučeno, že se MF ČR bude minimálně před volbami negativní vývoj rozpočtu různými operacemi upravit. (Jde totiž o to, že v průběhu roku se plnění státního rozpočtu hodnotí podle vývoje na účtech – tj. pokladního plnění – které bezprostředně reaguje na administrativní opatření – především na výdajové straně).

¹²⁸ Tento vývoj mimo jiné naznačuje i růst mezd a platů v I. čtvrtletí. Pokud totiž rozložíme mírně optimistický celkový růst ve výši 3,2 % na jednotlivá odvětví, ukáže se naprosto jasně, že je tento růst tažen především růstem platů v oblasti zdravotnictví (11,3 %) a školství (4 %), zatímco růst ostatních odvětví je velmi nízký, sotva na úrovni inflace (průmysl a obchod 2,2 %, zemědělství 1,5 %, doprava a stavebnictví 1 %, veřejná správa 0,5 %).

C. Dlouhodobé dopady daňových změn

Výše uvedené aktuální problémy jsou ve skutečnosti pouze „špičkou ledovce“. Daňové změny provedené v roce 2020 mají dlouhodobé systémové dopady. Tyto odděleně prezentované a posuzované daňové změny se ve skutečnosti „slily“ a vytvořily novou kvalitu. Jaksi mimochodem se totiž v minulém roce „krok za krokem“ uskutečnila **zásadní reforma zdanění v České republice**. Ta zároveň vyvolala zásadní, a v podstatě nevratné procesy v české ekonomice a společnosti.¹²⁹ Těmi jsou především:

a) Opakující se velmi vysoké deficity veřejných financí. Česká republika vstoupila do období velmi vysokých deficitů veřejných financí. Po loňském deficitu cca – 370 mld. Kč (podle pokladního plnění) je letos dosažení plánovaného letošního deficitu na úrovni minimálně – 500 mld. Kč více než jisté. Z obecného pohledu je takováto výše (ještě k tomu narůstajících!) deficitů fakticky neodstranitelná bez přijetí zásadních opatření na příjmové i výdajové straně veřejných rozpočtů. Na druhou stranu je ovšem více než zřejmé, že uskutečněná daňová opatření v minulém roce tyto obecné možnosti konsolidace minimálně z poloviny uzavřelo.

Provedená „daňová reforma“ fakticky odsunula úlohu konsolidace veřejných financí pouze na výdajovou stranu, což samozřejmě s sebou nese hmatatelné riziko ohrožení ekonomického růstu a tím i vlastní konsolidace (viz. situace před deseti lety)¹³⁰. To samozřejmě směřuje především na střední a nízkopříjmové skupiny obyvatelstva především zaměstnance a důchodce. Navíc u těchto vysokých deficitů není vůbec jasné, zda pomohou nastartovat ekonomiku, a především zda pomohou její restrukturalizaci a dlouhodobě vysokému ekonomickému růstu. Je téměř jisté, že většina těchto „daňových impulsů“ totiž bude znamenat pouze navýšení zisku firem, a ten jako v předchozích letech z velké části odplyne do zahraničí.¹³¹

b) Realizované daňové změny zásadním způsobem dále prohlubují nespravedlnost českého daňového systému. Zásadním problémem daňové soustavy v ČR je, že většina daní je přímo navázána na mzdy a jejich vývoj. Je to dáno tím, že největším daňovým zdrojem veřejných financí je pojistné zaměstnanců, nepřímé daně a daň z příjmu ze závislé činnosti. Ta už je dokonce výrazně vyšší než daň z příjmu u korporací. (Navíc vývoj mezd ovlivňuje bezprostředně i vývoj důchodů a tím i výši nepřímých daní uhrazených po zaměstnancích druhou největší skupinou spotřebitelů)

Všechna opatření obou daňových balíčků přijatých v minulém roce, jsou určena především pro firmy a OSVČ, a to včetně zrušení superhrubé mzdy! To znamená, že se zásadní nerovnost ve zdanění mezi jednotlivými daňovými poplatníky se ještě prohlubuje. Struktura zdanění zaměřená na zdanění práce a spotřeby při velmi nízkém zdanění kapitálu a majetku (v ČR jsou prakticky zrušeny veškeré majetkové daně) se nápadně podobá zdanění méně vyspělých rozvojových zemí.

129 Podle našeho odhadu se celkový roční dopad snížení daní bude v roce 2021 pohybovat zhruba okolo čtvrt bilionu korun na celé veřejné finance. Tím tato nevyhlášená daňová reforma překonává dosavadní rekord ve snížení daňových příjmů spojených se zavedením tzv. rovné daně v roce 2008. (Tehdy se celkový dopad daňových reforem pohyboval okolo –180 mld. Kč ročně, ovšem opatření nabíhala postupně a dopad byl tak rozložen do více let).

130 Odvozené se bude dostávat do chronických problémů z i systém zdravotního pojištění, který bude muset být průběžně doplňován z veřejných rozpočtů. Snaha o přesun některých podstatných výdajů na konto příjmů z EU je velmi omezená. Příjmy z EU jsou pro případné vyrovnání daňových výpadků zásadně nedostatečné.

131 Toto tvrzení jakoby popírá návrh státního rozpočtu na příští rok, který počítá s poklesem schodku fakticky pouze díky opatření na straně příjmové. Bohužel předpokládaný pokles deficitu státního rozpočtu plynoucí z vypnutí opatření na boj proti koronaviru, po které zůstane rozpočet stále v hlubokém deficitu plánovaném na 390 mld Kč nelze ani při dobré vůli nazývat rozpočtovou konsolidací.

- c) Prosazený způsob zrušení superhrubé mzdy **rozrušuje sociální soudržnost české společnosti**. Zrušení SHM vyvolává tlak na již zmiňované zastavení růstu mezd a platů které má „nahradit“ státní snížení daní¹³². Fakticky tak pro většinu zaměstnanců přináší tento krok jen velmi málo „navíc“ oproti tomu, co by byli schopni vyjednat v rámci kolektivního vyjednávání. Navíc toto snížení nebude růst mezd a platů ovlivňovat pouze jeden rok (jak se dnes tváří), ale je nutno počítat se zpomalením až zastavením růstu na řadu let.¹³³

Ve skutečnosti jde o nepravé zvýšení mezd. Stát ovšem toto „přidání zaměstnancům“ (samo-zřejmě stejně jako snížení ostatních daní) realizuje na dluh. O snížení daní naroste deficit státního rozpočtu. V první fázi si stát na krytí daňového výpadku v rámci především státního rozpočtu prostě půjčí. Vzniklý dluh pak budou splácet opět zaměstnanci (a důchodci) a to různými formami. Vedle zpomalení resp. zastavení růstu platů a mezd na několik dalších let při paralelním růstu inflace to bude i velmi pravděpodobným zvýšením nepřímých daní (DPH a spotřební daně), snížením zaměstnanosti ve veřejných službách, posléze i nárůstem spoluúčasti na financování veřejných služeb (školství, zdravotnictví, sociální péče) a velmi pravděpodobně i privatizaci některých jejich lukrativních částí a v neposlední řadě prostřednictvím zpomalení valorizace důchodů (a převodem části veřejného sociálního pojištění na soukromé). Koneckonců i to byly jedny z hlavních důvodů, proč se tato na první pohled nepochopitelná opatření přijímala. Přehlédnout však nelze ani signalizovaná opatření na úrovni krajů a obcí, kterými se obecní a krajské rozpočty budou vedle nesporného tlaku na centrální rozpočet na kompenzace (částečně už proběhlo při konečném schvalování rozpočtu) vypořádávat se ztrátou příjmů ze sdílených daní (cca -80 mld. Kč ročně). I zde lze očekávat tlak na redukci celé řady výdajů jako jsou především výdaje na kulturu, sport, dopravu, ale i počet zaměstnanců místních samospráv a jejich platy. Bez pozornosti však nezůstane ani otázka jejich vlastních příjmů – ceny MHD, daň z nemovitostí, nájemné v obecních bytech, zvýšení všech místních poplatků (přechodné ubytování, svoz odpadu apod.)

Skutečné efekty ze zvolené cesty zrušení superhrubé „mzdy na dluh“ budou mít ve skutečnosti především velké multinacionální firmy zaměřené na export (tj. firmy, které jen velmi málo závisí na domácí kupní síle). Především u těch naroste při zpomalení či zastavení růstu mezd jejich ziskovost. Výrazný nárůst podílu zisku (a reciprocně pokles podílu mezd na přidané hodnotě) očekává pro letošek i pro další léta i samo Ministerstvo financí.

MF ČR předpokládá letos, že objem mezd a platů poroste letos 6x pomaleji, než národohospodářská produktivita práce (0,7 % ku 4,2 %). V praxi to znamená, že po šesti letech růstu dojde letos poprvé k poklesu podílu mezd (náhrad zaměstnancům) na HDP, a to hned o dva procentní body, z 45,9% dosažených v roce 2020 na 43,8% letos. S poklesem však počítá MF ČR i pro další tři roky, takže v roce 2024 by měl tento podíl činit již jen 41,4%. **Tím bychom se dostali zpět, zhruba na úroveň roku 2015–2016 a celá úspěšná etapa růstu mezd ve druhé polovině minulých dekád by byla vymazána!!!!**

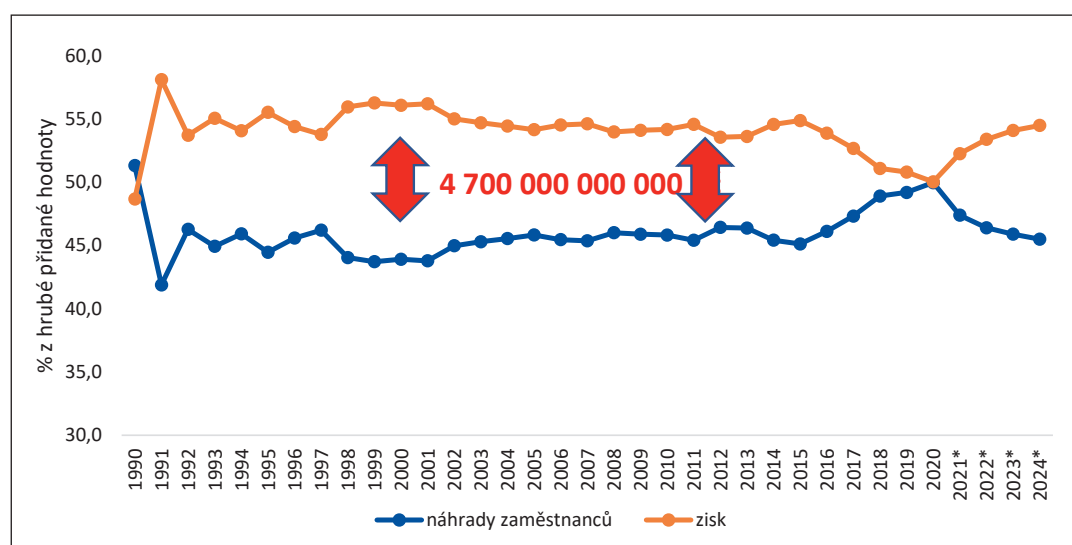
- d) Daňové změny, především prosazený způsob zrušení superhrubé mzdy znamená však také **zásadní narušení mzdové konvergence**. Po třiceti letech od zahájení ekonomické transformace dosáhla Česká republika zhruba 38% mzdové úrovně svých vyspělých sousedů – Německa a Rakouska. Pokračování trendu konvergence nastoupeného před pěti lety, by nám však trvalo ještě okolo 35 let k jejich dohnání. Operací spojené se zrušením superhrubé mzdy, díky němuž dojde opětovně k poklesu podílu mezd na nově vytvořené hodnotě, dojde ke zlomení tohoto trendu a k zásadnímu oddálení mzdových hladin mezi ČR a vyspělými sousedy.

132 Bohužel se ovšem začíná poměrně rychle rozvíjet v nastalé krizové situaci ještě mnohem negativnější linie, a to nominální snižování mezd (zduvodňované snížením superhrubé mzdy).

133 Minimálně proto, že daňová opatření budou dobíhat ještě příští rok, kdy se opět o 3 000 Kč ročně zvýší sleva na dani na poplatníka a dosáhne tak celkové hodnoty 30 840 Kč (letos je to 27 840 Kč a loni to bylo 24 840 Kč). Brzdit růst mezd však budou i jiné faktory. (viz dále).

Souhrnně řečeno – daňová a rozpočtová politika zahájená v minulém roce zneužila koronavirové krize k prosazení zásadních a nevratných změn v české společnosti. Změn, které byly již před patnácti lety otevřeně formulovány v projektu Modrá šance. Zásadním způsobem mění nastavení rozdělování ve společnosti. Směřuje k privatizaci a zpoplatnění veřejných služeb. Zastavuje konvergenci českých mezd k vyspělým zemím EU. Obnovuje a posiluje sklon České republiky k využívání velmi levné práce jako základní konkurenční výhody a tím oddaluje nezbytnou restrukturalizaci. Tím výrazným způsobem přispívá k trvalému uzavření České republiky v jejím podřízeném ekonomickém postavení. Na tomto trendu předložený předběžný nástin státního rozpočtu nic nemění. Naopak ho plně potvrzuje.

Vývoj podílu mezd a zisku na hrubé přidané hodnotě ČR v letech 1990–2024

Pramen: vlastní výpočty z dat ČSÚ (Historická ročenka národních účtů 1990 až 2010, Statistika národních účtů). (29. 6. 2021), roky 2021–2024 – vypočteno z Makroekonomické predikce ČR, MF, Duben 2021.

**Odhad meziroční ztráty daňových příjmů veřejných rozpočtů pro rok 2021
na základě schválených novel daňových zákonů provedených v roce 2020**

Zrušení superhrubé mzdy sazby 15 a 23 %	– 94 mld. Kč (minimum)*
Zvýšení slevy na poplatníka	– 20 mld. Kč
Prolomení hranice u daňového bonusu u dětí	– 10 ml. Kč (minimum)
Loss Carryback:	– 30 mld. Kč (minimum)
Zrychlení odpisů a zvýšení limitu pro vstupní cenu majetku	– 17 mld. Kč
Osvobození státních dluhopisů	– 2 mld. Kč
Zrušení daně z převodu nemovitostí	– 20 mld. Kč
Daňový paušál pro živnostníky	– 10 mld. Kč
Stravenkový paušál	– 20 mld. Kč**
Snížení DPH u ubyt. služby, kultura, sport	– 4 mld. Kč
Snížení silniční daně	– 1 mld. Kč
Snížení spotřební daně nafta	– 6 mld. Kč
Celkem veřejné finance:	– 234 mld. Kč (254 mld. Kč)***
Státní rozpočet	– 174 mld. Kč (187 mld. Kč)
Rozpočty krajů****	– 18 mld. Kč (19 mld. Kč)
Rozpočty obcí	– 42 mld. Kč (48 mld. Kč)

* Statický propočtení na bázi objemu mezd roku 2020, bez promítnutí vlivu zrušení superhrubé mzdy na předpokládané omezení resp. zastavení růstu mezd a platů v roce 2021 (dopad na veřejné finance cca – 20 mld. Kč) Jde o konečný odhad provedený na schválené parametry. Oproti minulým odhadům došlo ke změnám hlavně u slevy na poplatníka kde v průběhu schvalování došlo k protisměrným pohybům.

** Dopad při plném promítnutí tohoto systému, Bez promítnutí vlivu přesčasů na nárůst příspěvku na stravování a bez vlivu práce u více zaměstnavatelů3 V závorce uveden dopad při započítání dopadu plynoucího ze zastavení růstu mezd a platů mezi léty 2020–20214 Podle chování krajů a obcí v letošním roce je naprosto zřejmé, že vyvinou enormní tlak na to, aby byly jejich rozpočtům tyto poměrně silné dopady kompenzovány ze státního rozpočtu.

*** V závorce uveden dopad při započítání dopadu plynoucího ze zastavení (zpomalení) růstu mezd a platů mezi lety 2020–2021.

**** Jedná se o komplexní přímý dopad daných daňových opatření, tento dopad byl pak částečně místním rozpočtům kompenzován na úkor státního rozpočtu změnou v nastavení RUD.

Slovníček pojmů

konvergence – sblížování, resp. sbíhání, dvou veličin; v ekonomii se používá toto slovo pro sblížování ekonomických indikátorů dvou (či více) zemí; proti tomu leží pojem *divergence*

transformace – přechod z ekonomiky centrálně řízeného hospodářství na ekonomiku volnotržní, který probíhal hlavně v 90. letech

reálné mzdy (případně reálné vyjádření ukazatelů) – úroveň mezd očištěná o růst cen; díky očištění můžeme mzdy porovnávat v čase a sledovat jejich koupěschopnost; opakem jsou **nominální mzdy**

extenzivní ekonomický model – fungování ekonomiky založené na vysokém objemu (strojů, zaměstnanců, a tudíž i celé produkce), neboli kvantitě; v důsledku vede k politice nízkých nákladů a levné práce, protože omezuje investování do technologií a inovací; opakem je **intenzivní model**, který je založen na kvalitě

kapitál – významově široký pojem, který klasicky v ekonomii vyjadřuje výrobní prostředky podnikatelů, ale také peníze, bohatství; v širším pojetí v podstatě jakoukoli věc, kterou jde zhodnotit

komparativní výhoda – popisuje obecně situace, kdy je jeden ze subjektů ekonomického vztahu (např. jedna země) v některé činnosti produktivnější než všichni ostatní

naturální produktivita – produktivita vyjádřená v konkrétních výstupech práce za určitý čas; není převáděna na klasická makroekonomická čísla – jako je standardní produktivita (ta se nejčastěji vyjadřuje jako hrubý domácí produkt dělený na zaměstnance či odpracovanou hodinu) – která provází jistá omezení v jejich vypovídací schopnosti

parita kupní síly – speciální ekonomická jednotka, která přepočítává hodnotu měny tak, aby se dala porovnat s měnami ostatních zemí; v mezinárodních srovnáních je proto populárnější vyjadřovat ukazatele (např. mzdy) paritou kupní síly nežli například prostým převodem na eura, který nezohledňuje koupěschopnost domácí měny v místní ekonomice

devalvace – znehodnocení měny

ERDI (Exchange Rate Deviation Index) – ukazatel poměru tržní hodnoty měny a jejím vyjádřením v paritě kupní síly

ekonomická (ne)rovnováha – (ne)vyrovnání celkové poptávky a nabídky v ekonomice

valorizace – zhodnocování, resp. zvyšování hodnoty či ceny; používá se např. často u důchodů (valorizace důchodů = zvyšování důchodů)

sociální transfery – zjednodušeně řečeno všechny sociální dávky a sociální služby poskytované státem

inflace – růst spotřebitelských cen

studená progrese – nastává, když sazby jednotlivých daňových pásem již delší dobu stagnují; to znamená, že jak rostou platy zaměstnanců, roste i daňová zátěž, protože zaměstnanci se s vyššími platy postupně dostávají do vyššího daňového pásma

náhrady zaměstnanců – pojem z národního účetnictví, který v podstatě vyjadřuje objem mezd (ke kterým jsou započítány i sociální odvody);

finalizující ekonomika – vyrábí koncové produkty; to má velký dopad na vyšší přidanou hodnotu při výrobě, která se v důsledku projevuje vyššími cenami výrobků, a tudíž i vyššími mzdami pro zaměstnance; hierarchicky podřízenou ekonomikou jsou země (sub)dodavatelské, které vyrábí klíčové součástky pro finální výrobek, ovšem za daleko nižší ceny, tedy i nižší přidané hodnoty a nižší mzdy; typickým příkladem finalizující ekonomiky je Německo, příkladem dodavatelské ekonomiky je Česko či Maďarsko

daňová optimalizace – hledání všech možných děr v daňových zákonech a odpočtů na dani; firma tak hledá maximální možný způsob, jak si snížit daně, přestože je to často neetické, či v krajních případech dokonce nelegální

daňový štít – nástroje, jak si u firmy snížit základ daně

decizní sféra – rozhodující řídicí skupina lidí; v textu myšlena především politická reprezentace a vlivní zaměstnavatelé

past středního příjmu – stav, kdy daná země sice do jisté míry zbohatla, nicméně vyčerpala své dosažité konkurenční výhody (obvykle zejména v podobě levné pracovní síly) a nedaří se jí najít jiný růstový model

nominální konvergence – sblížování ukazatelů, které jsou důležité pro přijetí eura; jedná se o úroveň vládního dluhu, růstu spotřebitelských cen a bilanci veřejných rozpočtů; proti tomu se staví **reálná konvergence**, která sleduje ukazatele životní úrovně, a proto je z hlediska zaměstnanců zajímavější

evropský pilíř sociálních práv – poměrně čerstvá sociální „ústava“ Evropské unie, která definuje sociálně-ekonomické principy a cíle evropské integrace

geografické periferie – země, které nejsou blízko center rozvoje; v evropském kontextu jde hlavně o země východní a jižní Evropy

saldo běžného účtu – zachycuje rozdíl mezi dovozem a vývozem zboží a služeb

náklady práce – vše, co se započítává jako náklad na jednoho zaměstnance (většinou vyjádřeno na 1 hodinu práce); obsahuje částku na mzdy a platy a nemzdové náklady (náhrady mzdy, sociální požitky, platby zákonného zabezpečení, personální výdaje, daně a dotace a ostatní)

kurzový závazek – nástroj národní banky, který stimuluje hodnoty navázáním na konkrétní cílovou hodnotu kurzu; ČNB v roce 2013 stanovila tento závazek na 27 Kč/€, v roce 2017 jeho platnost skončila

terciární vzdělávání – tzn. vysokoškolské; předstupni jsou **sekundární** (středoškolské) a **primární** (základní)

Washingtonský konsensus – desatero hospodářských pravidel, sepsaných roku 1989 ekonomem Johnem Williamsonem jako pomoc rozvíjejícím se státům; reformní balíček pravidel, jež uznávaly washingtonské instituce, jako je Mezinárodní měnový fond, Světová banka a ministerstvo financí USA; zahrnuje požadavky na udržitelnost státních rozpočtů, privatizaci veřejných služeb, deregulaci, otevření ekonomik v rámci obchodu a investic a posílení tržních sil v rámci domácího hospodářství – lze jej chápat jako jakýsi manuál neoliberalní politiky

platební bilance – je peněžní vyjádření ekonomických transakcí mezi určitou zemí a jejími zahraničními partnery za určité období

znalostní báze – soubor vědomostí a dovedností, které se historicky drží v daném regionu a jsou v něm rozvíjeny

difúze inovací – tj. jak, kdy, proč a jakou rychlostí se rozšiřují nové myšlenky a technologie

klastr – cílená místní koncentrace vzájemně propojených firem a institucí v konkrétním oboru

**KONVERGENCE TRHU PRÁCE A MEZD
K NEJVYSPĚLEJŠÍM ZEMÍM EU**

Kolektiv autorů

Vydala: Českomoravská konfederace odborových svazů
nám. W. Churchilla 1800/2, 130 00 Praha 3

Design a tisk: ASTRON print, s. r. o.
Mladoboleslavská 1128, 197 00 Praha 9 – Kbely

1. vydání, Praha 2021

ISBN: 978-80-86809-25-0

ISBN: 978-80-86809-25-0